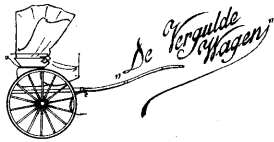

DE VIERSPRONG: ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING

ALPHEN AAN DEN RIJN

UITGEGEVEN DOOR DE STICHTING 'DE VERGULDE WAGEN'

17^E JAARGANG NR. 64 AUGUSTUS 2000

Special

DE GESCHIEDENIS VAN DE MARTHA-STICHTING TE ALPHEN AAN DEN RIJN

De geschiedenis van de Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn

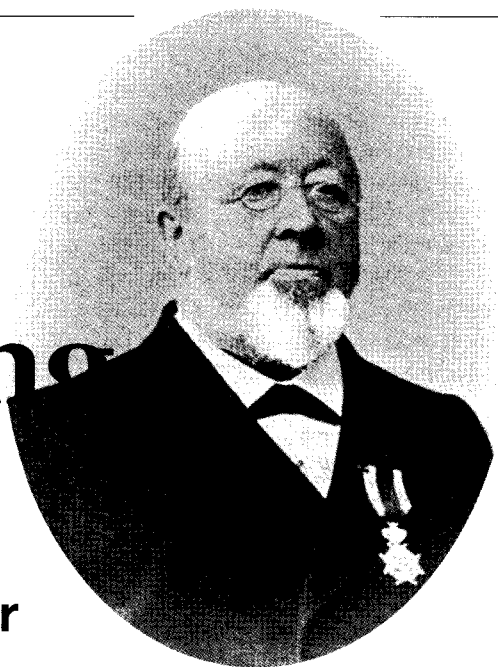
Deel I: Het ontstaan en de eerste 25 jaar

*'O! Gij die dit leest!
Hoe verschrikkelijk is het
geen woning voor het lichaam te hebben;
maar nog verschrikkelijker is het,
als men niet weet, waar de ziel te bergen'²
C. Geel*

Voor menig Alphenaar, maar ook buiten onze gemeente, is de 'Martha-Stichting voor onverzorgde kinderen' een begrip. Velen, die hun jeugd in de stichting hebben doorgebracht, zijn nog in leven. In nummer 57 van 'De Viersprong' deed mw A. Koetsier-van Assendelft haar eigen verhaal, dat gebaseerd was op het leed van een negenjarig meisje dat in 1939 haar moeder verloor, terwijl haar vader gemobiliseerd werd; zo kwam zij met haar twee broertjes als 'onverzorgden' in de Martha-Stichting terecht, een 'kind-onwaardige hel'. Naast de aanvallende negatieve ervaringen, beschreef mw Koetsier gelukkig ook vele positieve momenten uit het Alphense deel van haar jeugd, onder andere haar opleiding op de plaatselijke Christelijke MULO-school die haar een betere toekomst zou bieden.

Op grond van het artikel van mw Koetsier en de vele reacties die daarop werden ontvangen, zijn wij in de geschiedenis van de Martha-Stichting gedomd. Wij vonden geschriften over en archieven van de Martha-Stichting die een meer algemeen beeld geven van het dagelijks leven binnen de stichting en van de strijd die gevoerd moest worden om de te verzorgen kinderen zo goed mogelijk op te vangen, te voeden, te verzorgen en voor te berei-

den op een zelfstandige plaats in de maatschappij.³ Een onzer (WMvW) kreeg bovendien de beschikking over de archieven die een van de directeurs, ds A.W. Voors, aan zijn kinderen naliet. Op basis van deze geschreven bronnen, die aan het eind van dit artikel worden verantwoord, kwam dit themanummer tot stand als eerste deel over de geschiedenis van de Martha-Stichting, die landelijk en zelfs in Alphen aan den Rijn onvoldoende be-

Afb. 1. Cornelis Geel, van 1883 tot 1893 president van de Vereniging Martha-Stichting voor Onverzorgde Kinderen en van 1893 tot zijn overlijden in 1907 inwonend directeur. Uit: Na Vijf-en-Twintig Jaren, Rotterdam 1908 (Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).

kend is. Wij hopen hierdoor een beeld te geven van deze stichting die eens een belangrijke sociale functie vervulde in Nederland en die in Alphen aan den Rijn tot bloei kwam.

1. DE INWENDIGE ZENDING

De Martha-Stichting vormde een essentieel onderdeel van de 'Inwendige Zending'. De Inwendige Zending is een in het midden van de negentiende eeuw in zwang gekomen aanduiding voor de activiteiten van dominee O. Heldring en anderen, die hulp wilden bieden aan verwaarloosde kinderen en zedelijk ontspoorde volwassenen; dezen werden in aanraking gebracht met de vernieuwende krachten van het evangelie. Inwendige Zending doelt op een combinatie van sociale hulp, filantropie en evangelisatie in het eigen land, in tegenstelling tot het zendingswerk in het buitenland. Later werd de term Inwendige Zending vervangen door 'evangelisatie'.

In de negentiende eeuw leken de kerken te floreren; veel energie werd gestoken in dogmatische en theologische

Afb. 3. Het oudste kruispunt in Nieuwveen is dat aan de tegenwoordige Kerkstraat-Dorpsstraat-A.H. Kooistrastraat. Een foto naar de toestand van 1887 laat rechts het huis met de luidbel zien, het zogenaamde Polderhuis, waar evangelist J. Smit in 1882 zijn 'Huis van Barmhartigheid' begon. Dit was de voorloper van de Martha-Stichting. In 1884 verhuisde Smit met zijn gezin en de aan hem toevertrouwde kinderen naar Alphen. Het pand te Nieuwveen werd ingericht voor de verpleging van volwassen personen; hieruit ontstond de Vereniging 'Johannes Stichting' (Streekarchief Rijnlands Midden).

schieder. Voor f 30.000,= kon hij de panden laten afbreken en op die plaats een nieuw logement laten bouwen. Er was nu voldoende ruimte voor een zondagsschool, een bewaarschool voor kinderen, die zo vuil waren dat ze niet naar een normale school durfden te gaan, voor een volksskoffiehuys en een naaischool. De arbeiders uit de buurt beschouwden het volksskoffiehuys als hun tehuis; de naaischool werd uiteindelijk door een honderdtal meisjes bezocht, die daarvoor een kwartje per week betaalden.⁷ De rest van het logement was bestemd voor overnachtingen en werd gebruikt als evangelisatieruimte.

Onverzorgde kinderen

Vlakbij het logement van Geel lag een braakliggend terrein dat de gemeente Amsterdam in 1882 bouwrijp wilde maken. Temidden van het afval op dit terrein leefden een man, een vrouw en haar drie kinderen. Hoewel de buurt veel gewend was, werd dit gezin niet geaccepteerd en er was regelmatig slaande ruzie. Als gevolg van de bouwplannen moest dit gezin verdwijnen en de kinderen werden als het ware aan Geel opgedrongen. Door tussenkomst van de Commissaris van Politie was de ongetrouwde moeder bereid om afstand te doen van haar

kinderen. Deze waren geheel vervuild en *'toen de lappen, die als kleertjes moesten dienen, van de lichaampjes verwijderd waren, wist men niet wat men zag; vanaf de hals tot aan de voeten zat het ongedierte op de lichamen, alsof ze met zand bestrooid waren'*. Toen ze grondig gewassen waren, kwamen hier en daar wonden voor de dag, die door het ongedierte waren veroorzaakt. Deze drie kinderen zouden de eerste bewoners van de Martha-Stichting worden.⁸

Het begin in Nieuwveen

Geel bracht op 12 oktober 1882 de kinderen onder bij een evangelist/hoofdonderwijzer in Nieuwveen, J. Smit.⁹ Deze had allang de wens gehad om zijn woning voor onverzorgde kinderen open te stellen als een 'Huis van Barmhartigheid'. Geel benadrukte dat hij geen geld had om kost en inwoning voor de kinderen te betalen maar Smit antwoordde: *'Ons werk is een werk des geloofs en der barmhartigheid. Moeten deze kinderen verzorgd worden, dan zal God wel zorgen. Bij ons is plaats'*.¹⁰ Toen dit geval via een artikel in het Christelijk Volksblad bekendheid had gekregen, werden niet alleen geldmiddelen aangeboden, maar ook meer kinderen. Smit maakte, als dat zo uitkwam, van

een aardappelkist een ledikant en van een met zeegras gevulde zak een kussen. Na één jaar woonden 44 personen in het huis van broeder Smit: 34 kinderen, drie helpsters en het gezin Smit. De leeftijd van de kinderen varieerde van één tot twaalf jaar.¹¹ Al spoedig was het huis te klein en op 31 januari 1883 riep Smit een aantal kapitaalkrachtige heren bijeen voor overleg, waaronder G.A. Hoogeveen¹² te Alphen, C.L. Mense¹³ te Zwammerdam en dr. J. Sasse¹⁴ te Nieuwveen. Andere aanwezigen waren mr J.C. Sasse te 's Gravenhage, J.G. Smitt, predikant te Amsterdam, en mr P.A. Tukker te Delft; ook Cornelis Geel was erbij. Dr. Sasse bood een groot huis in zijn dorp aan, indien er voor het levensonderhoud van de kinderen geld van donateurs zou komen. Hij was ook bereid om secretaris van de op te richten stichting te worden, maar trok dit aanbod ter vergadering in toen bleek dat Smit zelf catechisatie aan de kinderen wilde geven.¹⁵ Er werd een voorlopig bestuur gevormd en Geel werd de eerste president van de *'Vereniging Martha-Stichting voor onverzorgde kinderen'*. Er werden statuten opgesteld en bij Koninklijke Besluiten van 18 april 1883, 6 juni 1884 en 26 juli 1889 werd de Martha-Stichting als rechtspersoon erkend.¹⁶ Zo worden in de annalen twee oprichtingsdata aangehouden: de Koninklijke datum van 18 april 1883 en de datum van 12 oktober 1882, de dag dat Cornelis Geel zijn 'drie kinderen' in het Huis van Barmhartigheid te Nieuwveen afleverde.

Op 13 juni 1883 werd het overleg door het oprichtingsbestuur voortgezet. Geel benadrukte dat *'men wat liefderijker jegens elkaar zou moeten zijn'*. Dr. Sasse stemde daarop in met het voorstel dat J. Smit de catechisatielessen zou gaan verzorgen; zijn huis was echter niet meer beschikbaar. Bovendien stelde Geel dat Nieuwveen als vestigingsplaats moest vervallen omdat *'onverzorgde kinderen veel aan klierziekten lijden'*.¹⁷ Diverse mogelijk nieuwe plaatsen werden bekeken, totdat op 16 november 1883 Hoogeveen met het aanbod kwam een hem toebehorend perceel in Alphen te kopen, thans Julianastraat 86-88. Dit pand werd geschikt bevonden met de kanttekening dat er wel meer grond zou

moeten worden aangekocht opdat de kinderen konden tolleren, hoepelen en krijtje spelen. De vraagprijs van het huis met tuin was billijk: f 8.800,=, waarvan Hoogveen de helft als hypotheek tegen 4% rente beschikbaar wilde stellen. Dat moest te realiseren zijn uit de bijdragen van donateurs à f 5,= per jaar. Op 19 maart 1884 was f 7.063,18 bijeengebracht.¹⁸ In 1894 schreef Geel hierover:

*'Dat zaad, uitgestrooid in de Duivelsboek te Amsterdam, was daar reeds een boom geworden en in een der takken, de Martha-Stichting, was een nest waarin vele onverzorgde vogelkens zouden gekoesterd worden'.*¹⁹ Op 16 november 1883 trok dr. Sasse zich terug als secretaris; C.L. Mense nam deze functie voorlopig waar.

Vanaf 9 april 1884 was de Martha-Stichting officieel in Alphen gevestigd. De verhuizing was ook daarom gelukkig omdat Alphen een station en een goede verbinding met Amsterdam had; de landstreek heette gezond en de omliggende dorpen waren welvarend, hetgeen perspectieven bood voor financiële steun en werk voor de oudere kinderen. Bovendien was er in Alphen een goede lagere school. G.A. Hoogveen werd in 1884 advise-

rend bestuurslid; zijn plaats in het bestuur werd overgenomen door zijn neef N.D. Kemink²⁰ te Alphen, die bovendien op dat moment C.L. Mense opvolgde als secretaris.

Julianastraat 86-88

Het aangekochte perceel, thans Julianastraat 86-88, was niet meer dan een huis met een grote tuin tot aan de Oude Rijn; in de tuin stonden verschillende kleine gebouwen, die goed van pas kwamen. Het 'Moederhuis' kon een tachtigtal kinderen herbergen en zou tot 1897 in gebruik blijven.²¹

Op de benedenverdieping liep van de straatzijde tot aan de Rijnzijde een brede gang. Hierop sloten de directeurswoning (één kamer), de personeelskamer, de provisie- en broodsnijkamer, de babykamer, de naaikamer en de keuken aan. Via de trap kwam men op de slaatzolder met gescheiden slaapruijtes voor de jongens en de meisjes; verder waren er nog enkele slaapkamertjes voor de directeursfamilie en het personeel, en er was een naai- en stopkamer die tevens dienst deed als ziekenboek. In de tuin verrees een houten gebouw dat gebruikt werd als eetzaal, speelzaal en tijdelijke schoolruimte.

Het bestuur van de te Nieuwveen bestaande „Martha-Stichting,” welke inrichting binnen kort naar Alphen zal worden overgebracht, deed onlangs per circulaire een beroep op de liefdadigheid harer landgenooten en mocht het genoegen smaken daarop aan verschillende giften een bedrag te ontvangen van f 7063.13. Aangezien in het aangekochte perceel echter nog eenige noodzakelijke veranderingen moeten worden aangebracht, waarvan de kosten p. m. f 1000 meer bedragen dan de raming der geheele betimmering, behoeft zij om alles af te kunnen betalen, nog een bedrag van f 4000.—. Het Bestuur beveelt daarom de belangen der „Martha-Stichting” die zich ten doel stelt verwaarloosde en arme knapen te verzorgen en op te voeden, nogmaals aan de mededeelzaamheid van allen aan en zal elke gift, die men daartoe wil afzonderen, met erkentelijkheid ontvangen.

De leden van het bestuur te Alphen zijn: de hh. G. A. Hoogveen en N. D. Kemink, te Nieuwveen J. Smit en te Zwammerdam C. L. Mense.

Afb. 5. Oproep om de aankoop van het pand van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde financieel te ondersteunen (De Rijnbode, 30 maart 1884).

Een eigen signatuur, maar ook eigen problemen

De Martha-Stichting droeg vanaf het begin een eigen signatuur en was geen imitatie van andere soortgelijke instellingen. Kenmerkend voor de stichting was dat:

- jongens én meisjes werden opgenomen;
- geen gestichtskleding werd gedragen, anders dan schorten. Men vroeg de donateurs om gedragen kleding voor de kinderen beschikbaar te stellen. De kleermaker van de stichting vermaakte deze. Voorkeur werd gegeven aan schoenen boven klompen; een bijkomend voordeel was dat er daardoor minder kousen gestopt behoeften te worden;
- het 'gesticht' zich presenteerde als een 'thuis' met goede voeding, warme kleding en vriendelijke zorg;
- men ernaar streefde *'de verpleegden die ons verlaten, in hun leven na te gaan. Allereerst doen wij zulks in hun belang; wij zouden hen wel eens met goede raad kunnen dienen. Maar ook wensen wij de resultaten te*

Afb. 4. Van 1884 tot 1897 was de Martha-Stichting in dit pand (thans Julianastraat 86-88) gehuisvest (foto, collectie J.A. Henry).

zien van de arbeid aan hen be-
steed'.²²

De moeilijkheden waren niet gering. Bij de Martha-Stichting leek alles de gewenste groei te zullen tegenhouden. Overheidssubsidie was niet te verwachten. De particuliere kanalen boden geen rooskleurig beeld. De hervormde diaconieën steunden alleen bij uitzondering doeleinden buiten de gemeenten. Van de Synode van de Hervormde Kerk kwam geen stimulerende belangstelling; pas op 23 augustus 1909 zou de Martha-Stichting door de Algemene Synode als 'gestichts-gemeente' erkend worden. Ook van de zijde van de Gereformeerde Kerk ontving men geen financiële steun. Het gereformeerde volksdeel offerde aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en aan het bijzonder onderwijs, maar niet aan de stichting.

Een andere zorg vormden de kwaliteiten van het personeel. Evangelisten die zich aanboden voor een functie in de Martha-Stichting bleken soms elders niet acceptabel geweest te zijn, of vanwege een 'misstap' in hun vroeger leven of vanwege gebrek aan capaciteiten. Aan medewerkers die moesten worden aangenomen, konden nauwelijks opleidingseisen gesteld worden. Er was geen geld om als directeur een academicus aan te stellen, zoals in de Zettense Inrichtingen van de Heldring Stichting gebruikelijk was.

Directeuren komen en gaan

J. Smit uit Nieuwveen werd de eerste directeur van de Martha-Stichting; in april 1884 kwam hij met zijn vrouw en kinderen naar Alphen maar overleed

Alfen. Volgens het uitgebracht jaar-
verslag van de Martha-Stichting, die zich
ten doel stelt arme en verwaarloosde
kinderen te verzorgen en op te voeden,
is van 8 Mei 1883 tot 8 Mei 1884, ont-
vangen f 5567.05. De uitgaven zijn ge-
weest f 8160.47%, zoodat de rekening
met een nadeelig saldo sluit van f 593.42%.

Voor de nieuwe inrichting, die in het
afgelopen jaar is aangekocht, werden aan-
zienlijke giften ontvangen. Toch is er
voortdurend behoefte aan verderen steun,
daar nog f 3000 noodig zijn, om alles,
wat tot den bouw en de menhileering der
nieuwe inrichting behoort, te kunnen af-
betalen. 50 kinderen werden bereids in
de Stichting opgenomen.

Afb. 6. Het eerste jaarverslag van de
Martha-Stichting (De Rijnbode, 1 juni 1884).

reeds in mei van dat jaar aan tubercu-
lose. Hij zou vergeleken worden met
'Mozes bij het binnengaan in het be-
loofde land'. Zijn laatste daden waren
het roepen van een timmerman om
een schommel te repareren en het ze-
genen van de hem toevertrouwde kin-
deren.²³ De weduwe Smit²⁴ werd voor-
lopig tot directrice benoemd en werd
daarin bijgestaan door broeder
Poolsma, evangelist te Nieuwveen, die
reeds tijdens de ziekte van Smit daar-
toe was aangesteld.²⁵ Er werd toen al
druk op Cornelis Geel uitgeoefend om
directeur te worden, maar dat was on-
verenigbaar met diens verplichtingen
in Amsterdam.

Smit werd in november 1884 opge-
volgd door G.J. van Apeldoorn²⁶. Deze
was 'een degelijk mensch van positieve
beginselen en beschaafde manieren'.
Over salaris werd niet gerept. Aan de
weduwe Smit werd jaarlijks f 40,= toe-
gezegd als huur voor haar goederen
die bij de stichting in gebruik waren,
5% rente van de waarde die door een
taxateur was vastgesteld. Er werd wel
bij gezegd dat het niet zeker was of dit
aanzienlijke bedrag in de toekomst
steeds betaald kon worden.²⁷ Het ging met Van Apeldoorn goed tot-
dat hij op 9 september 1885 meedeel-
de dat hij met een van de binnen de
stichting werkende dames wilde trou-
wen.²⁸ Bovendien beklagde hij zich
erover dat hij door Geel werd gecon-
troleerd en door de weduwe Smit
werd tegengewerkt. De weduwe Smit,
op haar beurt, deelde aan het bestuur
mee dat zij niet onder een gehuwde
directeur wilde werken. Het bestuur
stelde voor de kleintjes af te splitsen
en die in een perceel behorende aan
de Zondag- en Bewaarschoolvereni-
ging onder leiding van de weduwe
Smit te plaatsen. Aldus geschiedde.²⁹
Aan Van Apeldoorn werd vervolgens
toegestaan om te trouwen; hij kreeg
f 200,= ter bestrijding van de onkosten
en moest beloven dat 'onverhoopte
ziekte geen risico voor de stichting
mocht opleveren'. Toen in 1887 bleek
dat zijn vrouw aan de 'tering' leed,
kregen beiden hun ontslag en vertrok-
ken naar Ermelo.

Op 9 november 1887 werd G.H.F. de
Haas³⁰ benoemd. Deze was bereid zijn
goed betaalde baan bij de Rotterdamse
Spaarbank op te geven voor een jaar-

Afb. 7. Ds J.G. Smitt was van de oprichting
tot 1893 Vice-President van de Vereniging
Martha-Stichting; van 1893 tot zijn over-
lijden in 1908 was hij President. Uit: Na Vijf-
en-Twintig Jaren, Rotterdam 1908 (Histo-
rische Vereniging Alphen aan den Rijn).

salaris van f 600,= met 'algemene ver-
zorging' als directeur van de stichting.
De Haas had een gezin, dat volgens de
bestuursnotulen uit 'drie flinke krach-
ten' bestond. Met veel godsdienstig ce-
remonieel werd De Haas op 4 januari
1888 ingehaald.

Na een maand rapporteerde De Haas
aan het bestuur over de 'treurige toe-
stand waarin ik de stichting heb aan-
getroffen; de onreinheid en vervuiling
gingen elke beschrijving te boven; die
ene maand heb ik als een jaar ervaren,
zoveel heb ik moeten doorstaan. Had
ik vooraf eentiende geweten van die
toestand, dan zou ik mijn benoeming
zeker niet aanvaard hebben'.

Op 3 januari 1890 volgde het ontslag
van De Haas. Hij had zich over
Cornelis Geel beklagd die 'vanuit
Amsterdam te veel wilde regelen',
maar ook over het personeel dat tegen
hem en zijn gezin samenspande. Het
bestuur had inmiddels een nieuwe sa-
menstelling gekregen. Vastgesteld
werd dat de toekomstige directeur ont-
heven moest worden van administra-
tieve en financiële taken en dat als
nieuwe directeur een 'ontwikkeld in-
tellectueel iemand' benoemd moest
worden, die 'door ontwikkeling en be-
schaving boven allen stond'. Geel
voelde voor dit laatste niets en bleef
bij zijn standpunt dat hij het liever wil-

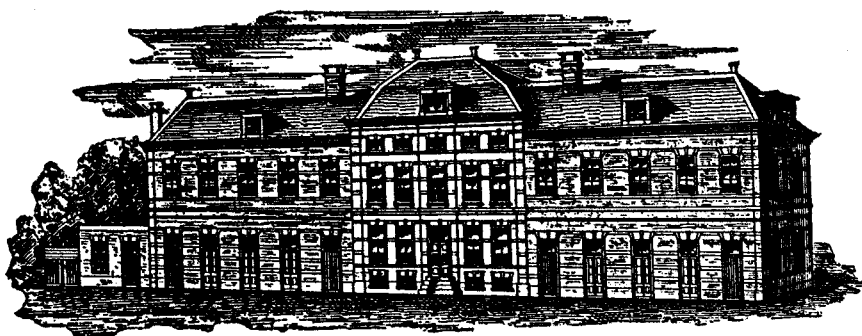
de proberen met 'eenvoudige degelijke lieden die getoond hebben handen aan hun lijf en een hart in hun li-chaam te hebben'. De beslissing werd aangehouden.

De weduwe Smit zag haar kans en be-richtte het bestuur dat zij wilde her-trouwen en bereid was met haar nieu-we echtgenoot de directie van de stichting te voeren. Het bestuur wei-gerde, waarop de weduwe de be-stuursleden verzocht haar mededeling als 'niet gedaan' te beschouwen.³¹ Zij zou in 1893 de Martha-Stichting verla-ten en verhuizen naar Amerongen. Na 1890 verbeterde de situatie binnen de stichting aanmerkelijk. Er was nog geen inwonend directeur maar Geel kwam driemaal per week over uit Amsterdam om de zaken te regelen; daarnaast werd J.C. Renden,³² één der suppoosten, tot onder-directeur be-noemd. Deze constructie bleek aanvan-kelijk goed te werken.

Geel trad af als president van het be-stuur en werd vervangen door ds J.G. Smitt te Amsterdam.³³ Samen hebben zij gedurende de eerste 25 jaar het werk van de Martha-Stichting geleid en gedragen.³⁴ Als evangelisten in hart en nieren werden zij zoals gebruikelijk 'broeder' genoemd en zo aangesproken. In 1893 stemde Geel eindelijk toe zelf directeur van de stichting te worden; op 7 november van dat jaar werd hij als directeur geïnstalleerd. Geel had andere inzichten dan zijn voorganger Renden, die er vooral om bekend stond dat hij kameraadschappelijk met de kinderen omging. Er was geen ba-sis meer voor een goede samenwer-king en in juni 1894 vertrok Renden daarom naar Amsterdam waar hij met zijn echtgenote de leiding kreeg over het Hervormde Diaconie Weeshuis.³⁵ Al spoedig bereikte het aantal kinde-ren het maximum; op 1 januari 1895 waren er 199 jongens en 109 meisjes. Als personeel waren beschikbaar: vier onderwijzers, een onderwijzeres, een administrateur, twee magazijnmees-ters, een kok, een kleermaker, een timmerman, een schoenmaker, een schilder en zes juffrouwen voor de was en de huishouding. Naast hun ge-wone werk moesten zij om beurten toezicht houden over de kinderen, 's avonds en tijdens het eten.

Aanvankelijk werkten zij zonder oplei-ding in de kinderverzorging en -opvoe-ding; geleidelijk zouden hogere eisen

Onze Kinderen,

MAANDBLAD VAN DE MARTHA-STICHTING,
voor Onverzorgde Kinderen, gevestigd te ALPHEN.

Dit blad verschijnt den 15de van
iedere maand.

Oplaat 2000 exemplaren.

Redacteur: G. J. VAN APeldoorn.

UITGEVER:

W. CAMBIER VAN NOOTEN,
ALPHEN.

Prijs per jaarg. f 1,20. Donateurs en
contribuanten ontvangen het blad gratis.
Advertentiën 1—5 regels 60 cents,
elke regel meer 10 ct. Grootte letters
naar plaatsruimte.

Afb. 8. Het maandblad 'Onze Kinderen' van de Martha-Stichting, uitgegeven sinds 1886.

aan het personeel gesteld worden.³⁶

De kinderen

Alles draaide om de kinderen, zoals ook de naam van het maandblad van de stichting 'Onze Kinderen', dat in 1886 voor het eerst verscheen, aan-geeft. Regelmatig werd geschreven over de erbarmelijke toestanden waar-uit kinderen werden weggehaald. Een predikant had een vijftienjarig meisje gevonden, op stro tegen een varkens-hok, volkomen vervuild, met kromme knieën en een gebogen rug. Over haar ging het gerucht dat zij op handen en voeten liep, knorde als een varken, aan een ketting rondgeleid werd, slechts rauw voedsel wilde eten en voor enkele centen te kijk stond. De vader was 72, de moeder 35 jaar. Opgenomen in de stichting, werd haar houding rechter, leerde zij lopen en van tijd tot tijd enige woorden stame-len.³⁷ Er zijn ook gevallen bekend dat kinderen gemarteld³⁸ of door een stief-moeder de straat opgejaagd waren. Soms overleden kinderen in de stich-ting omdat zij de nieuwe levenswijze niet aankonden.

Afb. 9. Verslag van het schoolreisje van de kinderen van de Martha-Stichting in 1885 (De Rijnbode, 13 september 1885).

Alfen. Donderdag 10 Sept. l.l. maakte een 70-tal kinderen, allen verpleegden uit de „Martha-Stichting“ alhier, per boot een pleisiertochtje naar Amsterdam.

Reeds te half zes ure des morgens werd de reis aanvaard. Het weder was tamelijk gunstig en bleef den ganschen dag boven verwachting goed. De kinderen waren opgetogen van vreugde. Naar Amsterdam te gaan, die groote stad te zien, in een tuin te komen waar loeuwen, beren, olifanten waren, zie, dat was een genot waar-voor men wel een halven nacht slapen's wilde opofferen.

Ongeveer tien uur kwam de boot te A. aan. De jeugdige feestgenoten namen daarop den kortsten weg naar „Artis“, waar zij kosteloos werden toegelaten. In goede orde werd een en ander besiochtigd. Er was zooveel te zien, dat men moeheid vergat. Zelfs de jongste kinderen onder hen klaagden niet en toch zou er roden tot klacht geweest zijn. Zij hielden zich kloek en zelfs toen hun een oogenblik rust gegund werd, was er in hun hart te veel vreugde, om die lang te genieten. Zij wilden steeds voort, teneinde zooveel mo-geijk te zien.

Na het bezoek aan de „Artis“ ging het in een welgeoloten rij door de voor-naamste straten. Een wandeling met zulk een tal kinderen door dat drukke stads-gewoel, was verre van gemakkelijk. Toch ging alles zonder eenige stoornis. De winkels van de kalverstraat trokken aller aandacht, het paleis van den koning vond men groot, maar . . . niet mooi. Men had zich eens anders voorstelling gevormd van een paleis. Na nog een en ander te hebben gezien, ging de dag langzamerhand voorbij.

Door het Vondelspark keerde de stoet terug naar de aanlegplaats der boot. Allen waren hoogst voldaan en kwamen in wel-stand weer te huis. Ook de geleiders hadden vreugde genoten, omdat de kinderen tot dit reisje in staat waren gesteld.

In het volgende nummer van dit blad zullen de gelden, voor dit reisje ingekomen, zantwoord worden. Daar er echter meer is uitgegeven dan ontvangen, zullen deze week giften, om dat te kort te dekken, door den directeur nog dankbaar ontvangen worden.

Elk kind kreeg de gelegenheid om naar school te gaan en beroepsonderwijs te volgen. De jongens gingen na hun veertiende bij een baas werken. Dan kregen ze een spaarbankboekje en mochten vijf cent per week besteden naar eigen goeddunken. Als ze dat geld niet uitgaven aan 'onnodige zaken', werd het loon gesteld op tien, later op vijftien cent en soms nog wel meer. De meisjes moesten de dagverblijven en slaapzalen op orde brengen, in de keuken helpen, voor de kleintjes de bedden opmaken, mangelen, strijken, breien, naaien en verstellen. Als ze voldoende 'geschoold' waren in huishoudelijk werk, kregen ze in het dorp een werkring als dienstbode. Bij vertrek uit de stichting kregen ze een uitzet mee,³⁹ maar alleen als er een beschikbaar was. Er werd namelijk geen kleding gekocht; alles moest worden gekregen.

Er werden ook wel uitjes georganiseerd. Zo maakten 70 kinderen in 1885 per boot een pleziertochtje naar Amsterdam. Men vertrok om half zes

en was om tien uur in de hoofdstad. Eerst werd 'Artis' bezocht; de toegang was gratis. Daarna was er een wandeling door de stad voordat de terugtocht werd aanvaard. Dit uitje kostte meer geld dan beschikbaar was, hetgeen voor de directie na afloop weer de nodige kopzorgen gaf.⁴⁰

Voor elk opgenomen kind werd van de ouders, het armbestuur of de diaconie een jaarlijkse bijdrage gevraagd. In 1884 was dat f 130,=, later zou dit oplopen tot f 150,= en f 200,=. Toen een evangelist weduwnaar geworden was, vroeg hij het stichtingsbestuur zijn beide kinderen op te nemen voor f 150,= samen. Geel reageerde in het bestuur dat met deze zaak *'de eer van God gemoeid was; immers, wanneer het bestuur niet instemde, zouden de kinderen in de handen kunnen vallen van de Roomsche kerk, die ze gratis wilde opnemen'*.⁴¹ Het kwam vaak voor dat de ouders hun financiële verplichtingen niet nakwamen; de stichting streefde er dan toch naar de kinderen binnen haar muren te houden en ze

niet terug te sturen naar 'hun oude omgeving'. Giften van derden moesten dan uitkomst bieden.

Toelating

Voor opname kwamen 'onverzorgde' kinderen in aanmerking: wezen, kinderen die hun moeder hadden verloren, kinderen van ongehuwde moeders, verwaarloosde en mishandelde kinderen. De huizen waren steeds vol, ook bij andere soortgelijke stichtingen, waaruit blijkt hoe groot de ellende van de kinderen in de negentiende eeuw is geweest.

De voorwaarden voor de opname van kinderen in de stichting waren nauw omschreven en door het bestuur vastgesteld in 1891.⁴² Het ging om onverzorgde kinderen van beide geslachten die de leeftijd van vijftien jaar nog niet hadden bereikt, zonder onderscheid van godsdienstige gezindte. 'Idioten' en kinderen, aan lichaamsgebreken of chronische ziekten lijdende, kwamen niet in aanmerking.

Het verpleeggeld voor het eerste kwartaal moest vooruit betaald worden;

Afb. 10. De School met de Bijbel te Alphen, gebouwd in 1885 tegenover het Moederhuis van de Martha-Stichting. Aanvankelijk gingen de kinderen van de stichting ook hier op school. Rechts op de foto staat het in 1891 ingewijde eigen schoolgebouw van de stichting (foto, archief Historische Vereniging).

— Naar wij vernemen is in de Martha-Stichting alhier, een eigen Fanfare corps (hoornmuziek) opgericht, met het doel, de liederen op jaarfeesten enz. te doen begeleiden. Tot leermeeester en Directeur van dit corps is benoemd, de heer A. J. Markx te Oudehoorn.

Afb. 11. Oprichting van het Fanfarekorps van de Martha-Stichting in 1892 (De Rijnbode, 8 mei 1892).

Alfen. Iemand die onbekend wenschte te blijven heeft aan de Martha-Stichting alhier de toezegging gedaan van een gift groot f 17.000 voor de Stichting van een nieuw gebouw. Het bestuur zal diens tegevolge daartoe, zoo spoedig dit kan, overgaan op het vroeger aangekochte terrein naast de nieuw gebouwde Chr. school.

Afb. 12. Een onbekende schonk f 17.000,= voor de bouw van het Groot Huis aan de Hoge Zijde (De Rijnbode, 18 oktober 1885).

daarna moest bij het begin van ieder kwartaal de bijdrage tijdig worden overgemaakt. Bij niet-betalen achtte het bestuur zich van zijn verbintenis ontslagen en zouden de kinderen teruggestuurd worden naar hun verzorgers. In de praktijk gebeurde dit echter niet, omdat 'de kinderen niet de dupe mochten zijn van de nalatigheid van de verzorgers'.

Bij opname moest ieder kind een behoorlijke uitrusting meebrengen. Voor de jongens bestond deze uit drie hemden, drie borstrokken, drie onderbroeken, zes zakdoeken, vier paar kousen, minstens een pak bovenkleding, hoofddekseel en schoenen.

Voor de meisjes waren drie hemden, drie borstrokken, drie broeken, zes zakdoeken, vier paar kousen, twee nachthemden, twee onderrokken, twee bovenrokken, twee halsdoeken, minstens een pak bovenkleding, hoofddekseel en schoenen vereist.

Afb. 13. Jaarfeest van de Martha-Stichting 1886; opening van het Groot Huis aan de Hoge Zijde (De Rijnbode, 21 november 1886).

Het bestuur stelde zich garant voor onderdak, kost, bewassing, kleding, onderwijs, geneeskundige behandeling en een opleiding tot goede handwerksman of geschikte dienstbode. Het bestuur had het recht om, indien een 'verpleegde' zich ondanks herhaalde waarschuwing en bestraffing aan ongehoorzaamheden en onwil bleef schuldig maken, hem of haar te allen tijde naar zijn of haar verzorger terug te sturen. Het is niet bekend of dit ooit is gebeurd.

Gestichtsleven

De eerste jaren deed het personeel 'wat in hun ogen goed was voor de

kinderen', maar in de loop der jaren kwam er meer orde en regel, vooral toen Geel zich actief met de gang van zaken ging bemoeien. Voor hem was het gesticht een 'onnatuurlijke plaats-*vervanger van het gezin*', de eigenlijke omgeving waar de opvoeding zou moeten plaatsvinden. Geel was zich bewust dat het voor het personeel niet eenvoudig was '*moederlijke tederheid en vaderlijke strengheid uit te oefenen over kinderen die niet de onze zijn*', maar wist tegelijk dat juist 'vreemde ogen' konden afdwingen. Hij was ervan overtuigd dat ieder kind een of andere goede eigenschap bezat, waarop moest worden ingespeeld. In het

17 November 1886.

Jaarfeest der Martha-Stichting.

Met recht mocht deze dag een feestdag, en dit jaar een feestjaar voor de M. St. worden genoemd. Was het jaarfeest verdaagd, zulks geschiedde met het oog op de inwijding van het nieuwe gebouw. Wie toch zal ons schetsen de blijdschap, die allen vervulde, die tot deze Stichting in engeren kring zijn geplaatst.

De inwijding van een nieuw gebouw — een gebouw, ruim en blink — een gebouw tot stichting waarvan het Bestuur in staat was gesteld door iemand, wiens naam evenwel niet mag worden genoemd.

Voorzeker, het kon niet anders, of in aller hart was het feest. Het weder alleén herinnerde ons, dat wij ons in de Novembermaand bevonden, en hoewel niet zoo vol als in het namiddag-uur, was echter ook in de morgen-are het kerkgebouw der Herv. gem., ons hiertoe welwillend afgestaan, tamelijk gevuld. Behalve belangstellenden uit deze gemeente, waren ook velen van elders, inzonderheid uit 's Rijks hoofdstad, herwaarts gekomen.

Nadat door den Voorzitter van het bestuur tot de aanwezigen een welkomstgroet was gebracht, en in het kort was herinnerd, hoe deze Stichting wel was ontstaan, gaf haar Directeur een overzicht van wat er sedert een vorig jaarfeest had plaats gevonden, somde de zegeningen op, welke zij in ruime mate had mogen ervaren, en op wijzende, hoe de geliden voor de huishouding nimmer hadden ontbroken, geen ziekte van ernstigen aard had geheerscht, slechts een enkele der verpleegden door den dood was ontruk, en de Heere God steeds rijkelijk had voorzien. Wel drukte nog altijd een niet onaanzienlijke schuldenlast deze Stichting, doch de Heer had steeds voor alles gezorgd en ook deze dag had weder een bewijs gegeven van 's Heeren *bijzondere* zorg, waar voor de delging der schuld, door den Voorzitter van het Bestuur een gift van f 1000.— mocht worden genoemd.

Thans trad de Heer G. A. Hoozemans op, adviseerend lid des Bestuurs. Hij herinnerde aan den Heer Smij, wien deze Stichting haar oorsprong had te danken en bracht voorts een verdiende hulde aan den aannemer en opzichter van het nieuwe gebouw.

Giro 4½ uur, nadat door Ds. v. WALLEN een dankgebed en zegenbenede was uitgesproken, verliet men de kerk, om zich naar het nieuwe gebouw te spoeden, (de regan hield intusschen aan) alwaar de feestvierende schare door de kinderen met een welkomstdied werd ontvangen. Uit en inwendig had het gebouw een feestelijk aanzien, groen en bloemen ontbraken niet en op plechtige wijze werd na het huis aan zijne bestemming gewijfd.

Te twee uren versamde men zich weder in het kerkgebouw. Opwekkende toespraken werden gehouden door den Heer GEL van Amsterdam, Ds. J. v. WALLEN van Alfen, Ds. SMIT van Amsterdam, Ds. Cesar Segers van Leiden, steeds afgewisseld door het gezang van het kinderzangkoor der Stichting. Vooral dit gedeelte van het feestprogramma trof aller hart. Allertierf was hun sang, diep aandoenlijk het lied dat werd gezongen; in menig oog blonk een traan en voorzeker mag den Directeur een woord van hulde worden gebracht, als men denkt aan al de moeite en zorg die moesten worden besteed om zulk een uitroering te kunnen verschaffen.

Na dankzegging aan God, verliet men Zijn huis, en hiernede was voor het algemeen deze feestdag geëindigd. In het nieuwe huis wachtte vreemdelingen en enkele genooddigden uit Alfen, een eenvoudige maaltijd, in de door de zorg van den Heer LUKKES, bloemist alhier, kosteloos versierde eetzaal. Schoon aan tafel geen toespraken werden gehouden (er was reeds zooveel gesproken) ging toch de tijd onder aangename kout spoedig voorbij.

Nog eenmaal kwam men nu met de kinderen samen. Met recht was het feest in de Stichting. Vrij en blij huppelden de lieve kleinen door de ruime zaal. Er heerschte een ongedwongen vroolijkheid. Enkele spelen werden door de kinderen uitgevoerd en de anderen deden in hun harte mede. Eindelijk — de spoorfluit deed zich hooren — en dit was voor de van elders gekomenen het sein om te vertrekken. Nog een enkel woord van hartelijken dank aan het personeel, dat zoo ruimschots had bijgedragen tot de feeststemming van dezen dag; tot de kinderen om hen op te wekken tot ware dank en waardeering, werd gesproken door den Heer GEL, en in blijde, dankbare stemming, ging men uiteen.

Ziethier, waarde lezers, een kort verslag van onze feestviering, waaraan dit nog moet worden gevoegd, dat in de namiddagsamkomst in de kerk door Ds. v. WALLEN een vijftigtal kerkboekjes aan de kinderen werd uitgereikt, en Z. Eerw. menigen handdruk van de kleinen in het gesticht mocht ontvangen alsook dat als vrucht van deze feestviering dit mag worden genoemd, dat in het hart van een paar jonge dames in deze gemeente de lust werd opgewekt, voor deze Stichting iets te mogen verrichten, en zij reeds de eerste schrede hebben gedaan tot de oprichting eener Martha-kruis, tot instandhouding, waarvan eerlang ook Uwe gaven zullen worden gevraagd.

En zoo eindigen wij met de bede des harten, dat de Martha-Stichting elders en ook in deze gemeente, steeds meerdere belangstelling moge ondervinden, en het kennelijk mag blijken, dat zij is eene Stichting des Heeren.

Afb. 14. Het Groote Huis, later Jongenshuis van de Martha-Stichting, gebouwd in 1886 aan de Hoge Zijde (Hist. Ver. 122-6-27A).

uiterste geval was er altijd het middel van de tucht om 'de mens af te trekken van het kwade en terug te voeren tot God'.⁴³

Geel hield veel van deugneten, maar haatte schuwe blik en gluiperig gedrag; aan leugenaars had hij een hekel en stelde ze 'voor ieder ten toon'. Het leidde nogal eens tot beschuldigingen over strengheid, maar Geel wees deze als laster van de hand. Wanneer nodig wist ook de plaatselijke veldwachter, Jacob Groninger,⁴⁴ hoe hij met de jongens om moest gaan en uit dankbaarheid voor wat hij altijd deed, stond het bestuur hem in 1892 toe zijn negenjarige neefje, wiens moeder door haar man was verlaten, kosteloos in de stichting op te nemen.

Het dagelijks leven binnen de stichting begon met het wekken van de oudste kinderen (werkjongens) tussen 5.00 en 5.30 uur. Na het aankleden had ieder binnen of buiten een taak. Om 8.00 uur was er bijbelbespreking, daarna ontbijt. De school begon om 9.00 uur. 's Avonds waren er leeslessen, werd er

gezongen of aan gymnastiek gedaan; op de woensdagavond werd catechisatie gegeven. 's Zondags gingen de oudere kinderen naar de kerk; de kleintjes hadden zondagsschool. Op zondagmiddag werd er gespeeld en gewandeld; 's avonds was er 'zang-stond' of werd er voorgelezen.

Binnen de stichting bestonden een kinderzangkoor, een koor van de oud-

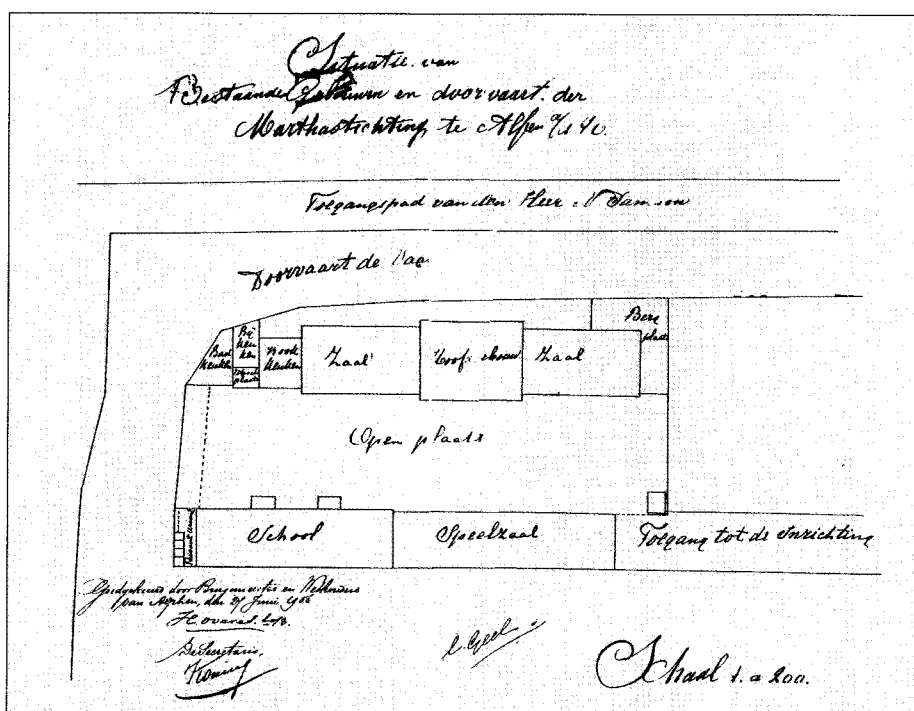
ste kinderen 'Euphonia' en de gymnastiekvereniging 'Sparta'; in 1892 werd ook een fanfarekorps (hoornmuziek) opgericht. Al deze groepen gaven regelmatig uitvoeringen, binnen en buiten de stichting. Op deze wijze werden de kinderen ingezet om bij te dragen aan de fondswerving.

Nieuwbouw

In juli 1885 was de Martha-Stichting in het bezit gekomen van een schuin tegenover het Moederhuis gelegen stuk weiland, naast de School met de Bijbel en grenzend aan het Omleidingskanaal. Een milde gever zorgde voor het geld waardoor in januari 1886 de bouw van een nieuw onderkomen voor ruim 200 kinderen kon worden aanbesteed; de bouwer was een aannemer uit Breukelen; de bouwkosten bedroegen f 19.380,=⁴⁵ In april werd de eerste steen gelegd en op 17 november 1886 werd het nieuwe hoofdgebouw of 'Groote Huis' in gebruik genomen. Hierin werden de grotere kinderen van zes jaar en ouder ondergebracht. Het Moederhuis kwam toen geheel beschikbaar voor de kleinere kinderen; er was een slaapzaal, een speelzaal, een zit- en slaapkamer voor de kinderen jonger dan twee jaar en een ziekenkamer.

Een eigen school

Vóór de verhuizing naar Alphen werd

Afb. 15. Situatieschets uit 1906 van de gebouwen van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde (Streekarchief 'Rijnlands Midden', Alphen aan den Rijn).

het bestuurslid Hoogeveen gemachtigd het bestuur van de Christelijke school te Alphen te vragen om aan de behoefte aan onderwijs te voorzien, *'hetzij door een onderwijzer in de gelegenheid te stellen de kinderen van de stichting te onderwijzen in het gebouw van de Martha-Stichting, hetzij in een ander lokaal'*.⁴⁶ In 1885 werd een nieuwe 'School met de Bijbel' gebouwd op een daartoe aangekocht stuk grond tegenover de het moederhuis. Bij de bouw werd ook rekening gehouden met de toestroom van kinderen vanuit de stichting, reden waarom een deel van de bouwkosten gefinancierd werd uit giften, die geschenken werden door donateurs van de stichting. Op de duur bleek het schoolgeld, dat de stichting voor haar kinderen moest betalen, toch een te grote belasting; bovendien verzocht het schoolbestuur de kinderen thuis te houden omdat het gehalte en de verschillende leeftijden de kwaliteit van het onderwijs aan de dorpskinderen verstoorden. De Martha-Stichting moest dus uitkijken naar een eigen schoolgebouw en onderwijzer. In de tuin van het Moederhuis werd daartoe in 1886 een

De op den 2n en 3n Sept. door Mevrouw de wed. Van Beghen, geb. Labouchère, op den huize „Aardenburg” te Doorn gehouden bazar ten behoeve van de Martha-stichting te Alfen, heeft ruim f 3000 opgebracht.

Afb. 17. Fondswerving voor de Martha-Stichting (De Rijnbode, 13 september 1891).

houten gebouw opgericht.⁴⁷ In oktober van dat jaar werd J. Postma, hoofd-onderwijzer van de Christelijke school te Nieuwveen, benoemd tot schoolhoofd. De eigen school bracht niet alleen financieel voordeel, maar gaf ook de mogelijkheid de kinderen op hun eigen niveau te benaderen. Daar het aantal kinderen bleef toenemen, was dit schoolgebouw al gauw te klein en werd nieuwbouw noodzakelijk. De eerstesteenlegging vond plaats op 14 oktober 1890 en de inwijding op 26 maart 1891. De bouwkosten bedroegen f 10.800,-; het pand werd door twee Delftse aannemers gebouwd. Het schoolgebouw had drie leslokalen met daarboven een kleermakerswerkplaats, een naaikamer en een kledingmagazijn, terwijl ook het woonhuis van de hoofdonderwijzer in het pand was ondergebracht.⁴⁸ Het gebouw lag schuin achter het 'Groot Huis', aan de lange zijde van het Omleidingskanaal.

Jaarvergaderingen vanaf 1884

Ieder jaar werd, aanvankelijk in de Hervormde kerk van Alphen, de jaarvergadering van de Martha-Stichting gehouden waar honderd tot tweehonderd mensen aanwezig waren. Dit was tevens de jaarlijkse feestdag voor de kinderen binnen de stichting. Tijdens de lunch werden de gebouwen van de stichting bezocht en de kinderen zorgden dan voor muziek en zang. Alphense meisjes traden als gastvrouw op.

De financiële verantwoording, tot op de halve cent nauwkeurig, gaf aan dat er in het eerste jaar van 8 mei 1883 tot 8 mei 1884 f 5.567,05 was ontvangen; er was echter f 6.160,47 uitgegeven, zodat er een tekort bestond van f 593,42. In dat jaar waren vijftig kinderen voor kortere of langere tijd in de

stichting opgenomen.⁴⁹ In de periode 1886-'87 werd f 19.388,46 voor de verzorging van de kinderen ontvangen en f 19.203,24 uitgegeven zodat er zo waar f 185,22 over was. Het aantal 'verpleegden' was tot 152 gestegen.⁵⁰ De financiële situatie bleef echter moeilijk omdat de verpleegkosten slechts gedeeltelijk binnenkwamen. Voor 36% van de kinderen werden in 1887-'88 de verpleeggelden volledig betaald; voor 40% slechts een klein gedeelte en voor 24% werd niets ontvangen.⁵¹ Deze situatie zou in de loop der jaren niet veranderen. Giften van donateurs en andere weldoeners moesten de ontbrekende gelden aanvullen; zij bleken daar gelukkig toe bereid. Je kunt ook zeggen dat het stichtingsbestuur steeds weer voldoende fondsen bij elkaar wist te schrapen. Voor de directie bracht dit echter een jaarlijks terugkerende onzekerheid met zich mee of zij haar opdracht in dienst van de kinderen wel waar kon maken. Directeur De Haas formuleerde het tijdens een jaarvergadering als volgt: *'Velen zeggen dat de Martha-Stichting niet bestaan moest, want dat men het werk van de familieleden of van de kerk overneemt'*. Een bevriend predikant had echter de stichting ondersteund met de woorden: *'Begeef u in den cirkel der ellende en ge zult zien dat die arbeid niet te vergeefs is en daarom roep ik u toe: steunt toch de Martha-Stichting met uwe gebeden en uwe gaven'*.

Vóór de jaarvergadering van 9 juli 1890 schreef C. Geel in 'De Rijnbode' het volgende:

'Eigenlijk zou ik moeten beginnen met te vertellen wat er alzo omgaat in de harten der kinderen, in de Martha-Stichting verpleegd, op de eenigen dag des jaars, waarop den kinderen een feest wordt bereid. Maar sedert ik mijn hoofd heb gestooten tegen de meening van een weldoener der kleinen die, m.i. al te streng, onnodig vond dat zulken kinderen genietingen bereid worden, sedert dien tijd zeg ik, spreek ik liever in het belang der kleinen van de jaarvergadering.....'

Verleden jaar was er vooral bij de jeugd, dank zij de goede leiding en grote wijding van haar onderwijzer den heer Postma, iets meer ongedwongens, iets minder berinnerends aan een opsluitingssysteem.

Christelijke Zangvereniging „Excelsior”
TE LEIDEN,
Directeur: de Heer H. B. GEBHARDT.

Openbare Uitvoering

TE
ALFEN ²/a RIJN,
OP DINSDAG 28 MEI,
's avonds te half acht uren,
in de Nederl. Herv. Kerk te ALFEN,
TEN VOORDEELE DER
MARTHA-STICHTING aldaar.

Toegangskarten voor Heeren / 0.75, voor Dames en Kinderen beneden 16 jaar / 0.50, verkrijgbaar op Vrijdag en Zaterdag 4 en 5 en Maandag en Dinsdag 7 en 8 Mei, in CAMBIER VAN NOOTEN'S Boekhandel, bij den heer P. J. VAN DER LINDEN, alsmede bij den heer N. SAMSON te Alfen, en op den avond der uitvoering aan het kerkgebouw.

Voor hen, die van Leiderdorp en Koudekerk de uitvoering wenschen bij te wonen, bestaat gelegenheid tegen gewoon tarief mede te varen met de Extra-boat, die met de werkende Leden te 5 uur van de Haven te Leiden afvaart. Na afloop kunnen zij met dezelfde gelegenheid naar hun woonplaats terugkeeren.

6083

Afb. 16. Fondswerving voor de Martha-Stichting (De Rijnbode, 29 april 1888).

De kinderen van de Martha-Stichting zijn onverzorgde kinderen en gaan bij het binnentreden van de stichting naar geen gevangenis. Zeker, stipte orde en gehoorzaamheid zijn hoofdvereischten; nauwgezette plichtsbe-trachting is gebod, doch 'strenghe liefde' van hen, die over deze kinderen ge-steld zijn, vermag veel meer dan liefde-looze tucht.

Daarom, gij die het wel met de kinde-ren meent en dus ook de bloei der stich-ting beoogt, spoedt u woensdag 8 juli naar het groote gebouw, in de kom van het dorp Alfen gelegen en spreekt met de kleinen, wier tegenwoordige woning vergeleken met de vroegere vaak een paleis schijnt in hunne oogen.

En laat ik er de bede bijvoegen: Gij die dien dag niet in hun midden kunt zijn, denkt aan de spreuk 'Eene kin-derhand is gauw gevuld' en zendt voor hunne grage magen het een of ander, dat dien kinderen zelden of nooit wordt voorgezet. Raadpleeg uw boom-gaard, uw bakker of uw kersenboer eens en hoe groter de mand dan is, dien gij zenden zult, hoe blijder ge-zichtjes gij dien dag kunt zien.

Gelijk het program u te lezen geeft, worden bij aankomst der booten en treinen, de belangstellenden door het bestuur verwelkomd. Daarna heeft de huishoudelijke vergadering plaats in een der zalen van het gebouw. Is het weder, dat ons den laatsten tijd wel eens parten speelt, dien dag gunstig, zoo zullen op de groote speelplaats vóór het gebouw tenten worden opgeslagen, waarin ververschingen van verschillen-de aard worden gevonden.⁵²

In 1891 werd vermeld dat de stichting tweehonderd kinderen huisvestte waarvoor op jaarbasis f 40.000,= nodig was. Hiervan kwam f 10.000,= binnen uit verpleegbijdragen en moest dus f 30.000,= uit giften geworven wor-den; voor het bestuur bleef dit een jaarlijks terugkerende zware belasting en verantwoordelijkheid.⁵³

Het overzicht van 1892 vermeldt f 37.083,74 aan inkomsten. De uitga-

ven bedroegen f 32.048,93; er was dus een voordelig saldo van f 5.034,81 maar daar stond f 8.000,97 aan uitstaande rekeningen tegenover.⁵⁴ In 1893 werd een koninklijke gift van f 250,= ontvangen en eenzelfde be-drag van de Koningin-Regentes.⁵⁵ Dat jaar bedroegen de inkomsten f 45.019,60. De uitgaven waren f 43.164,76, waarvan f 17.917,55 aan voeding en f 3.564,01 aan kleding. Er was dus een voordelig saldo van f 1.854,84. Er werden driehonderd kin-deren verpleegd, 'die tot nuttige leden der maatschappij worden opgeleid'.⁵⁶

Martha-Krans

Verschillende groeperingen onder-steunden de Martha-Stichting in welke vorm dan ook. Zo wordt in 1885 mel-ding gemaakt van het 'Dames Comité' te Amsterdam dat 'ons zo ijverig steun-de door de toezegging van giften'.⁵⁷ Maar ook in Alphen was vanaf 1886 een groep dames actief: 'De 'Martha-krans' te Alfen, eene veree-niging van 16 meisjes, die wekelijks in een der lokalen van de Martha-Stichting bijeenkomen om werkzaam te zijn voor de kinderen van de stichting, heeft over het afgelopen boekjaar haar verslag uitgebracht. Aan contributiën werd ontvangen f 112,25 benevens 8 el paarsch katoen, een lap drill,⁵⁸ een

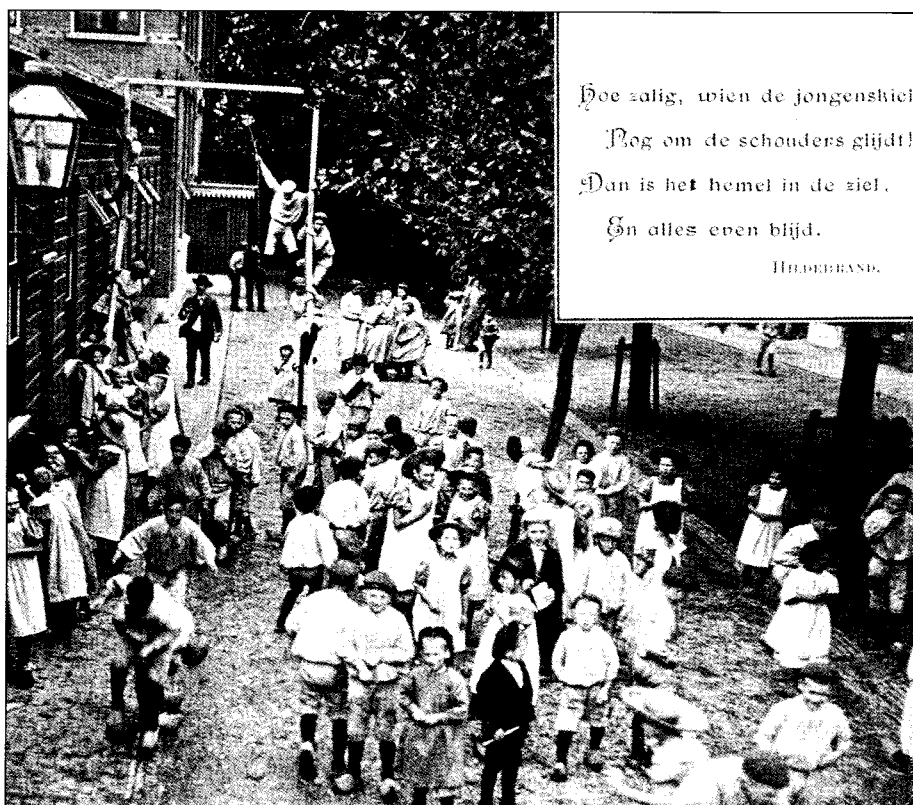
lap katoen en 4 paar wollen kousen, en uitgegeven f 109,66, zoodat slechts f 2,59 in kas is. Van het door haar ge-kochte goed werden genaaid: 86 che-misetten, 15 hansoppen, 6 nachtjapon-nen 24 overhemden, 6 jurken en 25 wollen rokken. Wil zij haar eensbegon-nen werk voortzetten, dan is geldelijke steun vooral onmisbaar; daarom doet zij een opnieuw beroep op de bekende liefdadigheidszin der ingezetenen en hoopt dat zij niet alleen verblijd mag worden met dezelfde contributiën van het vorige jaar, maar dat die steeds mogen toenemen.

Van harte wenschen wij, dat zij ter wille van het waarlijk goede doel in hare verwachting niet zal worden te-leurgesteld.⁵⁹ Het waren ook deze meisjes die tijdens de jaarvergaderin-gen van de stichting als gastvrouwen optraden.

Landelijk werden door muziek- en zangverenigingen talrijke uitvoeringen georganiseerd; de opbrengsten waren voor de Martha-Stichting bestemd. Het merendeel van de giften kwam echter binnen van al dan niet anonieme schenkers uit het hele land.

Maandblad 'Onze Kinderen'

Het bestuur van de stichting bedelde met vreugde en succes bij donateurs en andere weldoeners. Tot op de laat-

Afb. 18. Spelende kinderen op het schoolplein van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde. Uit: Na Vijf-en-Twintig Jaren, Rotterdam 1908 (Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).

ste cent werden de schenkingen verantwoord in het maandblad 'Onze Kinderen'. Alle giften en zendingen van kleding werden gedetailleerd beschreven; alles kon gebruikt worden. Zo ontstonden er nauwe banden met groeperingen buiten de stichting. Het maandblad vervulde daarbij een belangrijke functie met een oplage van 2000 tot 3000 per maand, voor die tijd een respectabel aantal dat aangeeft met welk succes de Martha-Stichting in de loop der jaren haar netwerk heeft opgebouwd. Menig kerkelijk blad haalt zelfs vandaag de dag een dergelijke oplage niet. De prijs per jaargang was f 1,20; donateurs en contribuanten kregen het blad gratis. Een advertentie van één tot vijf regels kostte daarentegen 60 cent en was dus relatief duur; ongetwijfeld werden deze inkomsten als sponsoring gebruikt. Het eerste nummer van 'Onze Kinderen' verscheen in 1886.⁶⁰

Vanaf 1892 werd ook een Martha-kalender als middel van fondswerving uitgegeven; de verkoop was een succes en in 1894 bleek het gedrukte aantal van 8.000 al te klein om aan de vraag te voldoen. Onderdeel van deze kalender was een stukje geschiedschrijving over de Martha-Stichting. De inkomsten gingen een belangrijk onderdeel vormen om de dagelijkse onkosten van de stichting te dekken. Daarnaast stonden over het hele land collectebussen voor dit goede doel; van tijd tot tijd werden de bussen geleidigd en het geld per postwissel naar de stichting overgemaakt. Al deze inspanningen waren nodig om de stichting draaiende te houden, bij gebrek aan vaste inkomsten. Voor de bestuursleden was dit een jaarlijks terugkerende zorg en belasting. Aan hun fondswervingsactiviteiten kunnen wij nu nog een voorbeeld nemen.

3. DE PERIODE VAN C. GEEL, 1893-1907

We lezen reeds dat Cornelis Geel op 7 november 1893 als inwonend directeur van de Martha-Stichting werd geïnstalleerd. In 1894 schreef hij het volgende overzicht over de stichting ter gelegenheid van haar twaalfjarig bestaan:⁶¹

'Reeds nu geven de Nederlandse schoolkinderen, op de vraag wat er in

Alfen belangrijk is, de Martha-Stichting als antwoord. Wij geloven dat er voor Alfen aan den Rijn een schone toekomst ligt, wanneer zij althans voortgaat die stichting welwillend in liefde te behandelen. En waar wij onze kinderen niet altijd bij ons kunnen houden en zij zich wijd en zijd door het land verspreiden, wordt Alfen daarvoor één van de beroemdste plaatsen van Nederland. Doch vooral ligt er voor Alfen een zegen deze stichting in haar midden te hebben; niet alleen omdat dit haar stoffelijk voordeel brengt, maar bovenal omdat uit en voor de stichting gebeden opgaan, ook voor de inwoner van Alfen.

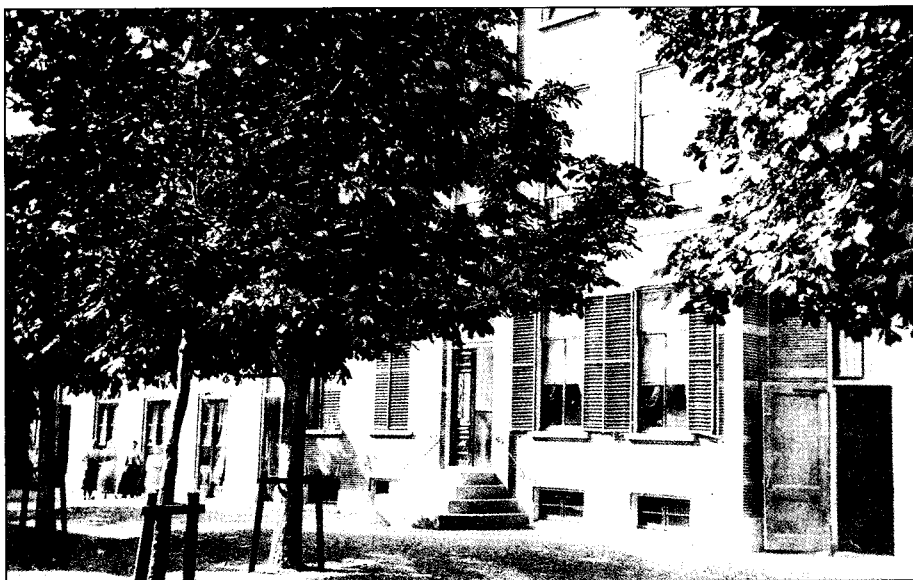
Te klagen hebben wij niet. Onze burgemeester Zaalberg en onze postdirecteur C. van der Horst zijn steeds bereid ons met hulp en raad bij te staan. Dokter C. Numans helpt onze zieken gratis, zelfs voor de medicijnen hoeven wij niets te betalen. Er zijn enkele onopgevoede lui die onze kinderen soms uitschelden, maar op hun beurt zijn zij ook geen engelen; over het algemeen worden wij door de inwoners goed behandeld'.

Geel had dus zijn redenen om dankbaar te zijn dat de Martha-Stichting in Alphen gevestigd was. Hij was er van overtuigd dat de kinderen zich binnen de stichting thuis en gelukkig voelden en dat het hun aan niets ontbrak: *'Onze kinderen voelen zich niet ongelukkig, althans daar merken wij niets*

van, daar zij goed eten, drinken en spelen. De oudere jongens werken flink bij hun werkbazen en de meisjes in de stichting; zij zien er over het algemeen dan ook goed uit, wat geen wonder is omdat zij bij ons best voedsel krijgen en een gezellig leven hebben. De jongens hebben een muziekkorps van 21 muzikanten en er zijn twee gemengde zangkoren, een van schoolgaande kinderen en een van jongens en meisjes die de school reeds verlaten hebben. Verder vinden de kinderen vertier op de speelplaatsen, binnen en buiten het huis, altijd onder het oog en de leiding van helpers en helpsters.

In de twaalf jaar dat de stichting bestaat, heeft de stichting reeds 569 kinderen korter of langer verzorgd; op dit moment wonen 283 kinderen in de stichting. De anderen zijn als nuttige leden in de maatschappij werkzaam, naar hun familie teruggekeerd of door de dood weggenomen. Die twaalf jaar heeft het ons, God zij dank, aan niets ontbroken, daar wij elke dag de kinderen konden geven wat zij nodig hadden aan voedsel, kleding en dekking. Wel waren er soms moeilijke tijden door heersende ziektes als mazelen, roodvonk, influenza en oogontsteking, waaronder niet alleen de kinderen leden maar waardoor ook het personeel werd aangetast'.

Ook liet Geel geen kans voorbij gaan om de donateurs van en schenkers aan de stichting tot blijvende steun aan

Afb. 19. Het Groote Huis, later Jongenshuis van de Martha-Stichting, gebouwd in 1886 aan de Hoge Zijde (Hist. Ver. 192-6-31).

te moedigen. Daarin was hij bijzonder succesvol.

'Ook drukten vaak financiële zorgen. De jaarlijkse bijdragen werden lang niet altijd voldaan. In 1893 werd slechts f 19.977,44 aan verpleeggeld ontvangen maar er werd f 45.019,60 uitgegeven. Er was namelijk f 25.042,16 aan giften (en legaten) binnengekomen, naast de gaven aan goederen. Hieruit blijkt ten duidelijkste hoe wij uw voortdurende steun nodig hebben.

God heeft ons niet nodig maar wil ons gebruiken. En de kinderen zijn kinderen van ons volk, dat door zijn al dieper en dieper zinken, zulk een arbeid nodig maakt. In ons maandblad 'Onze Kinderen' schrijven wij over onze kinderen en lezer, leg dat geschriftje niet ter zijde zonder u zelf de vraag te stellen wat u reeds voor de stichting hebt gedaan. Laat dan God toe in uw hart, dat hij uw hart bewerke om ons te steunen met uw gebeden en gaven. Vergeet onze onverzorgden niet!'

Drie huizen

Bij het twaalfjarig bestaan van de Martha-Stichting gaf de godsdienstonderwijzer J. Topman een uitvoerige beschrijving van de drie huizen van de stichting. Hij begon met het Moederhuis:⁶²

'Het Moederhuis is het oudste van de drie, draagt die naam omdat hier de kleintjes en zwakken verpleegd worden die het meest de moederlijke zorg behoeven. Drie juffrouwen zijn hier werkzaam; een bejaarde, die over de heele kleintjes staat, een jongere, die over een vijftigtal grooteren geplaatst is en de derde heeft de verzorging over de zieken'.

Op de benedenverdieping bevond zich aan de straatkant een groot kantoor en een gemeubileerde kamer; rechts achter naast de gang lag de grote keuken en links de kinder-speel- en zitkamer.

'Aandoenlijk is het hier te zien hoe de kleintjes in eene rij kinderstoelen, die naast elkaar bevestigd zijn, hun voedsel ontvangen gelijk vogeltjes. Zoo zitten ze met open mond naar de juffrouw te wachten op het eten, dat zij van de lepeltes zullen ontvangen. Achter deze kinderkamer hebt gij de kinderslaapkamer; hier staan al die kleine ledikantjes, waarin deze kleine peuters geborgen worden en daar ach-

Afb. 20. Slaapzaal van de Martha-Stichting (foto, collectie J.A. Henry).

ter is de kamer voor de reiniging van deze kleintjes. Ook is de kleine kinderkamer tevens zitkamer voor zwakke en herstellende kinderen.

Wanneer gij nu de trap opgaat, komt gij op twee frissche zalen, de eene een slaapzaal met vijftig ledikantjes voor kinderen van vijf à zes jaar oud, die het stilst zijn als zij slapen. Dan is dat gesnork een liefelijke muziek als een bewijs dat zij rusten. Naast de speelzaal is de speel- en zitzaal voor deze gasten en waarlijk, gij zoudt er toe komen om mede te spelen, als de juffrouw, die hierover gesteld is, met dat volkje aan den gang is; het is alles leven; gooien met guttapercha ballen, spelen met paardjes, met kegels, met poppen, ja met al wat zij alzo in hun bezit hebben, want ook in speelgoed leven wij van de gift; wat in menig gezin afgedankt is, onze kinderen zijn er blijde mede en zulk een oude pop of oud paard heeft heel wat waarde voor hen; veracht het maar niet.

Denk nu niet dat deze kinderen altijd op deze speelzaal zitten, o neen! Dagelijks gaan de grootsten naar de bewaarschool of anders spelen allen in den grooten speeltuin die achter dit Moederhuis ligt. Daar hebben ze een schommel, een wip, groote en kleine wagentjes; het is daar een aardig gezicht al dat gescharrel te zien, die kleintjes gereden in hunne kinderwagentjes en de anderen spelende, rollende, schreeuwende, schreiende zooals

dat in hunne omstandigheden van hunne kinderonderwinging te pas komt, het zij blijdschap of droefheid'.

Achter deze speelplaats lag een tuin, waarin de kinderen niet konden komen; deze tuin liep tot de Rijn en bevatte verschillende gebouwtjes: een huisje waarin de zieke kinderen verpleegd werden, een gebouwtje waarin de droge was gemengeld, gevouwen en gestreken werd en een lang gebouw voor de natte was.

'Daar ziet gij voortdurend een groot rad ronddraaien dat een waschmachine in beweging brengt, waardoor het vuile goed in heet water door elkander geschommeld wordt. Twee groote vuren houden daar in twee gegoten ketels voortdurend het water kokend; daar worden elke week circa drie duizend stuks goed gewasschen en op den zolder van dit gebouw wordt dit goed machinaal gedroogd.

In deze waschinrichting vindt gij enige gemetselde bakken en ook groote kuipen, die voor dit werk nodig zijn; maar ook wordt deze inrichting gebruikt tot een badplaats voor de kinderen. In de laatste dagen van de week gaan al de kinderen hier in het bad'.

Dan was er nog een gebouwtje waar de brandstoffen werden opgeslagen en een hok waarin zes varkens vetgemest werden met aardappelschillen en al datgene wat er van het eten van de kinderen overbleef. Tenslotte stond er

in de tuin een loods van latwerk tot berging van het een en ander.

Het Groote Huis

Het Groote Huis stond aan de andere zijde van de straatweg, schuin tegenover het Moederhuis. Op de begane grond bevonden zich rechts de ontvangkamers behorende tot de directeurswoning en links de huiskamer van de kinderen; daar achter lag de keuken. Verder waren er beneden twee grote speel- en eetkamers.

In het midden van den gang, die recht door het huis loopt, hebt gij een trap die naar beneden leidt, en daar vindt gij dan vier groote frissche kelders of magazijnen met levensmiddelen, als aardappelen, groenten, brood, balen met erwten, bonen, gort en rijst. Daar staan vaten met boter, vet, zeep en hangt het dikste spek. Ja, wat is in deze magazijnen niet te vinden. Patent- en Genuaolie, levertraan, zuigflesschen, pakken lucifers, suiker, stroop, emmers met melk; ook eieren en vleesch voor de zieken en zwakken.

De magazijnmeester is hier heer in zijne afdeling; niemand wordt hier toegelaten. Des morgens komen hier de aangevozen personen om te halen wat zij nodig hebben; en dat gaat met lijsten waarop alles aangegeven staat wat zij moeten hebben, omdat de magazijnmeester verantwoord moet wat hij ontvangen heeft, ook wat hij heeft uitgegeven en aan wie. Behalve de eetbare waren heeft hij hier klompen, bezems, boenders en duwelen, en geen nieuw stuk geeft hij af, of het oude moet getoond worden. Deze man heeft hier geregeld zijn werk om alles in orde te houden en dagelijks circa duizend sneden brood te snijden en te smeren. Die kleine raampjes aan weerskanten naast de stoep geven aan deze kelder licht en lucht, en zoo dito vindt gij ze aan den achterkant van het gebouw, waar langs een voetpad gaat, en daar langs stroomt een zijkanaal van den Rijn, van welken kant ook de goederen meestal in het magazijn gebracht worden.

Van de ontvangsten en uitgaven der goederen doet de magazijnmeester verslag op het kantoor, waar de boekhouder, tevens correspondent, alles in het net overboekt, zodat een ieder kan zien wat en hoeveel en waaraan elken dag is verbruikt geworden.

Ook gaat er van uit de gang een trap

naar boven, men komt dan in een portaal en kan van daar uit rechts en links door het hele gebouw gaan. In dezen bovengang vindt gij eenige kamertjes voor het vrouwlijk personeel en een groote kamer als eet- en zitkamer voor het personeel. Boven de groote keuken zijn de kamertjes van het manlijk personeel.

Voor de stoep staande naar boven ziende, ziet gij van de verschillende kamertjes de ramen, en die bovenste kleine raampjes geven licht en lucht aan de groote-jongens slaapkamer. Aan uwe rechter- en linkerhand naast het woongedeelte van de directeur vindt gij eerst de twee grote speel- en eetkamers met helder geschuurde tafels en banken, en het zou zeker uw hart goed doen, die kinderen te zien eten of spelen, hoe gelukkig zij er dan uitzien, en gij zoudt u verbazen over de orde en stilte die er heerschen als er gegeten wordt.

Jongens en meisjes zitten afzonderlijk. Aan weerszijden van iedere tafel zit aan het hoofd een groot meisje en ontvangt de leegte borden, die dan weder gevuld worden, daar ieder kind zooveel mag eten als het verlangt. Er mag niet met de borden geschoven en met de lepels geschraapt worden, omdat dit een soort van muziek zou zijn,

die niet om aan te booren zou wezen. Maar gaat het volkje straks spelen, sta dan vast, en ga er dan niet heen als gij hoofdpijn hebt, want zoo een tweehonderdtal kinderen kunnen het druk maken, en dat moeten zij dan ook, zullen zij in waarheid bewijzen geven, dat zij gezond en gelukkig zijn, en nietwaar, het eten moet weer door eene gezonde beweging verteerd worden.

In de vleugels van het gebouw was een opgang naar de vijf slaapzalen voor de grote en kleinere kinderen en gescheiden voor jongens en meisjes. Daar stonden circa twee honderd ledikanten.

Des morgens om half vier werd een lid van het mannelijk personeel gewekt, die daarna de meer dan zestig werjongens wakker maakte. Hadden de jongens zich gewassen en gekleed, dan werd er met hen gebeden, ontvingen zij brood en drinken, kregen zij brood mee en vertrokken naar hun werkhuizen. Om half zes werden de andere leden van het personeel gewekt en om zes uur ging de bel, die de kinderen opriep om op te staan.

Was het zooeven nog stil en hoordet gij alleen de onbezorgde slaapmuziek, nu hoort gij een gegons als in een bijenkorf, en geen wonder, want kinderen

Afb. 21. De na de brand van 1898 herbouwde school van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde; op de voorgrond staat de speelzaal annex kerkzaal (Hist. Ver. 105-3-16).

*zijn immers nooit uitgepraat en dat ge-
gons komt omdat zij niet luid mogen
spreken. Een ieder kleedt zich gedeelte-
lijk aan, baalt zijn bed af over zijn le-
dikant en gaat zich op zijn beurt was-
schen. Langs den muur van iedere
slaapzaal hebt gij een zinken bak,
waarin geëmailleerde kleine bakken
staan. Het water dat van boven uit een
reservoir komt door geopende kranen,
evenals bij de waterleiding in groote ste-
den, wordt verder geloosd in den zin-
ken bak en loopt door een pijp naar
buiten, en gelijk ieder kind een nom-
mer op zijn kleedingstuk heeft, heeft het
dat nummer ook op zijn handdoek en
kapstok waaraan des nachts zijne klee-
deren hangen. Heeft ieder kind zich nu
gewasschen en verder gekleed en heeft
de helper of helpster eerst goed gezien of
ooren, handen, nagels en hals schoon
zijn, dan knielen zij met de kinderen
neder, om God op eenvoudige wijze
voor zijne liefde en bewaring te dan-
ken, waarna het jonge volkje naar bui-
ten gaat om van de versche morgen-
lucht te genieten. Dan is het me een
gejoel en gekrioel op de speelplaats of in
de speelzaal, want zorgen kennen deze
kinderen niet? Wel zijn er ruim dertig,
die een pijnlijke behandeling moeten
ondergaan, wier hoofden door klier-
ontsteking onrein zijn; zoodat zij elken
morgen door eene der helpsters, die des
avonds die hoofden in gesmeerd heeft,
gewasschen moeten worden; doch str-
aks zijn de tranen weder gedroogd, die
vaak ook door de helpster gestort wor-
den. De bel gaat en daar vliegen zij al-
len als jonge vogels, want de boterham-
men staan immers klaar!*

*Op ieder bord liggen twee of drie sne-
den brood, naar dat de kinderen oud
zijn, en daar naast staat een flinke
kroes met meer melk dan water en na
een kort gebed en het toegewenscht
worden van een smakelijk eten, gaat
het heerlijke voedsel brood naar bin-
nen. Heeft de laatste zijn stuk brood
op, dan worden borden en kroezen op-
geborgen; het geheele personeel komt
tezamen, er wordt een vers gezongen,
een gedeelte uit Gods Woord gelezen,
een gebed opgezonden, daarna een
korte toespraak over het gelezene, een
dankzegging uitgesproken, waarin
God voor zijne zorgende liefde gedankt
wordt, en allen zoo gezonden als zie-
ken in Zijne genade aanbevolen, al
onze zorgen en nooden worden Hem*

Afb. 22. De strijkkamer op de bovenverdieping van de school van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde; het hoofd was mej. Johanna Geel (Hist. Ver. 198-3-8A).

*opgedragen, om dan gesterkt in Hem
aan het werk te gaan. De kinderen
gaan naar school, het personeel, na
eerst ontbeten te hebben, aan zijn
werk'.*

Dan werd het rustig in het Groote Huis. Enkele helpsters waren met de oudere meisjes bezig de bedden op te maken, de vloeren te vegen en te boenen, in de keuken het eten klaar te maken of de kamers van het personeel in orde te brengen.

Links van het gebouw bevond zich de grote keuken, die wel tegenaan maar tevens afgescheiden van het gebouw stond, opdat de lucht en de wasem van het eten niet door het gebouw kon trekken. *In de keuken staan twee gegoten eetketels van de grootste soort; want gij begrijpt dat voor zooveel monden met geen kleine pot iets te beginnen is. Ook staat daar een groot fornuis, waarop het eten voor het personeel gekookt wordt, zoodat onze kok met zijne helpsters heel wat te doen heeft; gelukkig dat zij geen fijnen pot klaar te maken hebben, daar onze kinderen en personeel gezond, voedzaam voedsel ontvangen, dat hoofdzakelijk uit erwten, bonen, gort of rijst bestaat, meestal soep en waar zij eens in de week aardappelen eten, vinden de kinderen het niet aangenaam, dat zij die schillen moeten, maar eten daarvan het minst smakelijk. zoodat daarvan het meest overblijft, en dat krijgen dan onze varkens, evenals de schillen die voor hen gekookt waren'.*

Al was er in die tijd nog menig Alphe-

naar die het water zo uit den Rijn dronk, het Groote Huis had een eigen pomp, die uit de grond het welwater oppompte, dat uitnemend smaakte en veilig te drinken was. Daarnaast kwam er een pompinstallatie met persleiding voor het waswater tot stand. Deze pomp zoog het water uit het Omleidingskanaal op; op de zolder van het middengebouw stonden twee grote tonnen, die met dit water gevuld werden. Vandaar liep het water door leidingen naar de wasplaatsen van de kinderen. Dat was een hele verbetering, want daarvóór had het aan stromend water op de wasplaatsen ontbroken.

'Nu wij gelooven dan ook dat het van God is, dat wij hier geplaatst zijn, en voor onze werkjongens, die hier heel wat ambachten leeren kunnen, en voor onze meisjes, die hier eerst in de kleine diensten komen om dan later, als onder ons oog in die maatschappij gevormd, die maatschappij te kunnen ingaan. Dat er voor zulk een stichting heel wat noodig is, kunt gij begrijpen, want die kinderen vragen niet of wij wat hebben, maar rekenen er op dat wij het hebben'.

Het Schoolgebouw

Inmiddels was Topman met zijn verhaal bij het schoolgebouw aangekomen: dit was het derde gebouw, *'dat wij van onze God hebben ontvangen'*. Beneden waren drie grote lokalen, door deuren van elkaar gescheiden, waarin kinderen zaten van verschillende leeftijden en ontwikkeling. Op de

eerste verdieping was een vierde lokaal. Naast hoofdonderwijzer Postma waren drie onderwijzers en een handwerkjuffrouw aan de school verbonden. De school was ruim voorzien van alle onderwijskundige hulpmiddelen uit die tijd, met platen en landkaarten aan de muren.

'Gingen onze eerste kinderen op de dorpschool, dit kon niet zoo blijven; en omdat onze kinderen soms uit gezinnen kwamen, waar zij niet veel moois geleerd hadden, en er kinderen van tien à twaalf jaar tot ons kwamen die geen a voor een b kenden, en dan in de laagste klasse moesten zitten, daarom werden wij genoodzaakt een eigen school te stichten; maar eerst de vraag waar? En hoe komen wij aan een onderwijzer, die zich voor dit moeilijk werk geven wil? Want niet een prachtig schoollokaal werd hem geboden [1886], maar een houten bekrompen loods met weinig licht en lucht, later een zijvleugel van het groote gebouw, tot dat eindelijk deze school klaar was [1890], welke wij toen niet mochten bouwen voordat wij zeker waren die te kunnen betalen'.

Op de eerste verdieping was verder de werkplaats van de kleermaker. *'Daar vindt gij een baas met eenen helper, die andere jongens onderwijst, in het verstellen van oude en in het maken van nieuwe kleederen, ja soms van oud nieuw maakt, want daar behoort bij ons werk veel overleg en afdanken gebeurt bij ons nooit, omdat, al zijn er enkele jongens die hun goed niet versleten hebben maar ver uitgroeid zijn, dit weer aan andere past, zoodat er bij ons niets verloren gaat, en gij begrijpt aan werk is er bij ons in dat grote gezin geen gebrek'.*

Naast deze werkplaats was de naaischool, ook een ruim lokaal, goed voorzien van licht en lucht, waar een boven- en onderjuffrouw de gehele dag met enkele meisjes werkzaam waren om nieuwe kleren te maken of oude te verstellen. *'Maar in den middag zit deze school vol met meisjes die onderwijs in het breien en naaien ontvangen. Deze meisjes hebben wel eenige handelingen in het werken met breien naainaald op de school ontvangen, maar niet voldoende om dat werk goed te kennen, en waar zij nu het eerste gedeelte van den dag zijn werkzaam geweest om al de bedden op te maken, de*

kamers en kamertjes in orde te brengen of de wasch op te maken of in de keuken te helpen, daar komen zij in den namiddag met hare heldere pakjes de naaischool bezoeken, en waarlijk zij behoeven niet bevreesd te zijn dat daar niets voor haar te doen is, want hopen goed liggen daar, dat vermeld moet worden en aan het maken van nieuw goed van allerlei soort en maat, komt daar geen einde, zoodat zij niet behoeven te vragen "kan ik daar nog wat leeren, wat ik voor mijn toekomstig leven noodig heb"; wie lust daar toe heeft, kan volkomen tot dit vak bekwaamd worden, gelijk er dan ook zijn, die reeds met lust den geheelen dag in dit werk bezig zijn, en zij, die lust en aanleg hebben, kunnen bij deze nuttige handwerken ook de fraaie leeren, waarin onze onderwijzeressen uitnemend bekwaam zijn'.

Op de zolderverdieping waren de magazijnen met kleren gehuisvest; jongens- en meisjeskleren, daagse en zondagse kleding. Verder was er een afdeling met schoenen, die alleen op zondagen gedragen werden. *'Heeft ieder kind zijn nummer, zoo ook zijn kleederen, tot zijn handdoek toe; al dit goed ligt netjes opgevouwen, en zoo een dito deel als hier ligt is er in de wasch, en zoo een dito deel hebben zij aan hun lijf; dit goed, dat zoo in het gebruik is, zou ik kunnen noemen ons bedrijfskapitaal, want achter deze magazijnen is nog een afgesloten magazijn, waarvan het goed niet in gebruik is, en van die kleederen heeft de juffrouw een boek, welke kas wij de reservekas kunnen noemen. Ontvangt de juffrouw goed, dan zet zij dit op haar boek onder de ontvangsten en mochten er van deze kleeren in gebruik genomen worden, dan schrijft zij dat onder de uitgaven. Geene nieuwe kleederen worden uit de reservekas gegeven, of de oude moeten getoond worden, of het moet zijn voor nieuw aangenomen kinderen. En gij begrijpt, die afgedankte kleederen kunnen al weer gebruikt worden, of om te verstellen of voor stofdoeken of voor hoofden. beenen enz. enz. die gewond zijn.*

Dat wij in deze magazijnen wat te brengen hebben voor dit groote gezin, kunt u wel begrijpen, als tegen den zomer al het wintergoed en die dekens en al dat Zondagsgoed moet geborgen worden; maar dat soms menige plank ledig is,

MARTHA-STICHTING te ALFEN a/d RIJN.

Geachte Redacteur!

Om alle verkeerde beschouwingen en beoordeelingen, die reeds in omloop zijn, verder tegen te gaan of te voorkomen, deel ik u mede, dat Dinsdag-avond 16 Oct. mijne dochter, oud 20 jaar, aangetast werd door een ongesteldheid, die sterke braking en ontlasting ten gevolge had, zoodat het scheen, dat zij sterven zou.

Een tevoren was een kindje van 8 jaar in het moederhuis aangetast, doch met weer andere verschijnselen, zoodat de docter niet dadelijk kon verklaren, welke ziekte dit was. Den volgende dag weer een paar gevallen, veel overeenkomende met de vorige, doch weer verschillend, en zoëndersdag-morgen weer een paar gevallen. De docter meende cholera, thyphus of vergiftiging. Wij verkeerden dus in spanning en besloot ik, in overleg met onzen docter, ook de andere twee doctoren te raadplegen. Deze hooren verklaarden hetzelfde. Doordat er nog weer nieuwe gevallen bijkwamen, mochten wij niet rusten vóór wij wisten, welke ziekte dit was. De Burgemeester liet Zaterdag de uitwerpselen te Utrecht onderzoeken, en in overleg met den docter verzochten wij een professor uit Londen te doen overkomen. Ook deze stond eret toe te geven, helde over tot vergiftiging, doch tijdens hij bezig was met het onderzoek van de uitwerpselen en de bacillen van cholera ontdekte, kwam het bericht uit Utrecht, dat het uitwerpsel cholera openbaarde. Wij wisten dus nu, wat onze kinderen scheeldon. Veertien waren eraangetast, waarvan één met doodelyken afloop. Vier liggen zeer bedenkelijk. Ook dacht ik, dat ik mijne dochter zou moeten missen, doch op heden nog erg zwak zijnde, schijnt bij haar het gevaar geweken.

Dadelijk liet ik al de lijdens in een zaal brengen, die van al de anderen is afgezonderd.

Nacht en dag is mijn gezin, met het personeel en eenige groote jongens en meisjes werkzaam. God heeft ons ondersteund!

Aan alle ouders, voogden of belanghebbenden zullen wij dadelijk kennis geven van de ongesteldheid hunner kinderen; overigens moeten zij maar denken: geen tijdig, goede tijdig.

Bleef ons met uwe geboden.

De Directeur,
C. GEEL.

Na het schrijven van bovenstaande zijn er nog twee personen overleden en is er één geval bijgekomen.

P.S. Mag ik andere couranten verzoeken dit over te nemen

Afb. 23. Uitbraak van cholera in Alphen en omstreken; ook de Martha-Stichting werd getroffen (De Rijnbode, 24 oktober 1894).

zult ge ook kunnen begrijpen; daarom zijn wij zeer verheugd en dankbaar; dat wij in ons goede land Dames- en Meisjes-vereenigingen hebben, die steeds voor ons werkzaam zijn en ons bezendingen goed sturen; want onmogelijk kunnen onze meisjes al dat goed vervaardigen en ook hebben wij daarvoor niet altijd geld in kas; daarom mag ik vragen hebt gij nog wat te missen, geld of goed, alles kunnen wij gebruiken en hebt gij lezeres een uurtje over in de week, besteed dat dan voor

ons! Dat deze juffrouw in dit magazijn altijd haar werk heeft, kunt gij begrijpen. Ze ontvangt het vuile goed, geeft het in de wasch, laat wat stuk is maken en geeft weer het schoone goed uit. Ook heeft zij ongemaakt goed, garen, band, knopen, naalden; dat alles geeft zij uit en moet alles verantwoorden'.

In het gedenkboek van 1894 kon ook Topman het niet laten een aansporing tot alle lezers te richten om de stichting financieel of anderszins te ondersteunen als instrumenten van God. *'Nu hebt ge een kijkje genomen in al de lokalen der Martha-Stichting, tot in haar kas toe. Met die kas gaat het net precies als met de kas der meeste menschen. Er is wel een bodem in, maar dikwijls zoo vlak, dat ge hem wel voor een bewaarplaats van onbetaalde rekeningen kunt gebruiken. Evenwel, de Heer leeft! Hij zorgt zoowel voor ons, al is onze kas leeg, als voor de Martha-Stichting en zoovele stichtingen die Hij voor Zijne hulpbehoevende menschen kinderen in het leven heeft geroepen'.*

Besmettelijke ziektes

Een groot probleem bij de opeengepakte kinderen waren besmettelijke ziektes. Als er mazelen voorkwam in het Moederhuis, sloeg dit nogal eens over naar het Groote Huis. In 1894 brak er cholera uit in de Rijnstreek. Op 24 oktober waren in Alphen reeds vier personen overleden, waarvan twee verpleegden in de Martha-Stichting en een vrouw die daar in betrekking was.⁶³ Een vroom personeelslid, dat gezegd had dat het Rijnwater van God afkomstig was en dus gedronken kon worden, kreeg hiervan de schuld. Een noodkreet aan het adres van bevriende diaconessen werd geslaakt; vier van hen kwamen helpen en een Alphense fabrikant stelde gratis drinkwater en ongelimiteerd ijs ter beschikking.⁶⁴ De Gezondheidscommissie van Oudshoorn adviseerde om geen ongekookt water of melk te drinken en niet te veel verkoelende dranken en vruchten te nuttigen. Ook moesten de priva-

ten zindelijk gehouden worden. In de stichting waren toen al veertien personen aangetast, waaronder een dochter van Geel; de zieken werden geïsoleerd van de andere kinderen. Op 31 oktober was de epidemie voorbij en een ramp afgewend; er was toen nog één slachtoffer gevallen.⁶⁵

Rijnstroom

Ter bevordering van de scheepvaart moest de Oude Rijn onder Alphen worden verbreed. Daartoe werd de benodigde grond onteigend. Ook een groot deel van de tuin van het Moederhuis zou verdwijnen. Kwam het eenmaal zover, dan zou er wegens het zoveel te klein worden van de speelplaats voor de kinderen, een nieuw Moederhuis moeten worden gebouwd. Het bestuur van de Martha-Stichting moest er dus op bedacht zijn daarvoor elders grond aan te kopen.⁶⁶ In Alphen was de bouwgrond erg duur, reden waarom het bestuur overwoog om elders, in Gelderland, op de Veluwe, in Haarlem of in Naarden, een filiaal van de stichting te openen, kortom op een plaats waar de waarde van de grond lager was en de levensmiddelen niet te duur waren⁶⁷. Deze plannen gingen niet door toen 'Rijnstroom' in zicht kwam.

Op 30 december 1894 werd het Grand Hotel 'Rijnstroom' te Aarlanderveen onder een nieuwe eigenaar heropend, maar op 17 juli 1895 meldde 'De Rijnbode' reeds dat deze buitenplaats met de grote tuin en boomgaard (1,5

hectare⁶⁸) uit de hand verkocht was aan de Martha-Stichting. De vraagprijs was f 13.500,= maar Geel kon het perceel kopen voor f 11.500,=. Juist in die dagen kwam er aan legaten en giften f 12.000,= binnen, terwijl het bestuur verwachtte dat het rijk een goede prijs zou betalen voor de te onteigenen grond. Bovendien had een particulier reeds een goed bod gedaan op het Moederhuis met afgeslankte tuin. Nadat aan Rijnstroom enkele noodzakelijke reparaties waren uitgevoerd, kon Geel met zijn gezin in mei 1897 uit het Groote Huis trekken en naar Rijnstroom verhuizen. Het als woonhuis niet benodigde gedeelte werd ingericht tot slaapplek voor de werklings en tot kleermakerswerkplaats. Cornelis Geel Jr⁶⁹ zou zich in 1899 in het Groote Huis vestigen als huisvader en administrateur van de stichting.

Jaarverslagen

In 'De Rijnbode' werd ieder jaar uitgebreid verslag gedaan van de feestelijke jaarvergadering. In het jaarverslag over 1894 werd aangegeven dat er f 44.553,40 was ontvangen en f 48.949,48 was uitgegeven, zodat er een tekort was van f 4.396,08. Hoe in het algemeen dergelijke tekorten werden aangevuld, wordt niet vermeld; ongetwijfeld zal er in 'Onze Kinderen' een oproep om meer steun geplaatst zijn. In 1894 waren 42 nieuwe jongens en 19 meisjes in de stichting opgenomen. Er overleden drie jongens en vier meisjes; zestien jongens en acht meisjes waren vertrokken. Op 1 januari

Afb. 24. De voorzijde van Huize Rijnstroom van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde, door directeur C. Geel en diens gezin betrokken in 1897 (Hist. Ver. 182-6-28A).

MARTHA-STICHTING

Alwie in den vroegen morgen van den 6n daer zijne schreden had gericht naar de groote speelplaats der Martha-stichting alhier zee, aldaar aangekomen, gemaakte hij gewoont van eens niet alledaagsche drukte en levendigheid.

Een zwierige viaggendoel en eene niet gewone bedrijvigheid kondigden ons reeds terstond aan, dat deze aangebroken dag aan iets anders zoude zijn gewijd dan aan de gewone bezigheden, aan de inrichting verbonden. 't Was de dag, waarop die grootsche inrichting die, gelijk bekend, zich met de algehele opvoeding van jeugdige onverzorgde kinderen, weesjes en weesjes zoo gunstig onledig houdt, het voorrecht mocht genieten haar elfjarig bestaan te kunnen vieren. Enkele weken reeds hadden alle kleine bewoners der inrichting met zinnig verlangen het aanbreken van het gewichtige tijdstip voorbereid. Thans was dat voor hen, die voor het vele, dat zij op dit oogenblik alreeds moeten denken, hiet een heerlijke vergoeding vinden, gekomen.

Uitgeloet in Zondagsgewaad bewoog de grootsche kinderleut met van vroede stralend gelaat zich over het terrein, ons als 't ware mededeelende, dat eenige genotvolle uren weldra hun aller deel zouden worden. 't Stonde ons aangenaam die grootsche schiere door kleinen daar zoo juelend en vroelend te kunnen aanschouwen. 't Scheen of geen leed hen drukte, integendeel, innige blijdschap en vrolijkheid straalden uit aller heldere wimpers.

Eene poos nog op het terrein voorwijd — en de aankomst van enkele bezoekers gaf het sein, dat de feestelijkheid spoedig een aanvang zoude nemen.

In eene rij geschaard zette de grootsche kinderleut ten getale van pl. m. 300 zich in beweging en beaf zich onder begenlijking van een overheerlijc zomervader, begeleid door heeren onderwijzers en dames assistenten in alken eenrovd naar de hier kerk te duze plaats.

Nadat allen het kerkgebouw waren binnegestreden en hunne plaatsen hadden ingenomen gaven tal van bezoekers uit onderscheidene plaatsen onzes lands blikten van sympathie met dezen feestdag en werd de kerk met belangstellenden als 't ware bijna geheel gevuld. Enkele oogenblikken van woeling als hiet en eene diepe, plechtige stilte heerachte alom.

De Welkerw. Zoonloot, heer Dr. J. A. Gerth van Wijk, Pred. te 's-Gravenhage beklom daarop den kansel en opende met eene steeds boeiende en kernachtige rede, aldaar in overeenstemming met de liederen die door het lieder-koor ten gehoore werden gebracht, de feestelijkheid van dezen dag.

Met onverwacht aandacht werd dat feestwoord gevoeld, waarbij menigten oen traan van weemoed doch levens van innige vreemde aan de open controle.

Klochten de aangeheven lezingen der vergaderde gemeente heerlijk door het kerkgebouw, toen werden zij overvloedig door de uitral, schoone liederen der kleine zangere.

Bekoorlijk schouwen klochten de zilveren stemmetjes door de gewelven van het Gedehule en verston die jeugdige zangertjes ons bewondering, 't door de juiste wedergeve van 't goet tot een goede uitvoering behoort. Nuancering en rhythmus — de ziel van alle muziek — zo waren onbetwistelijk. Alles oer werd aangenaam gestreeld en aller hart innig geroerd bij 't voortbrengen van zooveel schoone.

Den vroegen directeur, den heer Postma, mag den ook een woord van lof en dank om worden ontleend, doch moet ZED. hielden worden gebracht voor het succes door zijn moeielijken arbeid behaald. Dat hij daarin aansluiting vinding om op den ingewijden weg voort te gaan om voedsel jeugdigen van jaren leuwaren te verwarven,

mode tot grooteren bloei der zoo nuttige en weldadige inrichting.

Vooral zij den heer Postma geluk gewenscht met de zeer gelukkige vertoelking van het overschoone lied: 'De Kerklied' uit Neerboesch's Zangen. Betoverend schoone klanken de tonen door het gedehule en vervulden zij de harten aller aanwezigen als met heilige aandoening. Alles werd als met eene berekende juistheid uitgevoerd, die ons hier 'the right man on the right place' deed kennen. Gelukkige vereniging, die door zulk een directeur wordt gedirigeerd!

Na het zingden dorer plechtigheid, beaf de kinderleut zich weder huiswaarts, alwaar de innigste toebereide welvoerslone diach allen wachtte. Dat zij zich oer te goed deden, zal wel overbodig wezen hier te vermelden.

Het rusteurende deel van den zoo schoonen dag word verder doorgebracht met mededeelingen van den zoo volijverigen directeur den heer C. Oet. Op dezelfde gunstige onderhoudende wijze gelijk wij talke van ZED. gewoen zijn, wiet hij door een leuwig afgewachte rede bevestigende alle wel en we van 't verlijgen jaar het grootsche auditorium aangenaam te houen. Blijkbaar rond dit deel genoegen in de gesproken woorden als van 't begin tot het einde met de meeste aandacht werden aangehoord.

Verder werd in eene vergadering met de dames der verschillende kranen het honden van den bazaar ter sprake gebracht. Van onderscheidene zijden door heldadige, leuwigte handen van verschillende insendingen van luxe- en huishoudelijke artikelen voorzien, welker opbrengst zal den tot den aankoop van een stuk grond, om aan de inrichting de zoozeer gewenschte uitbreiding te kunnen geven, werd er bevestigende die goeduren Maandag 11, Dinsdag 12 en Woensdag 13 Juni s. s. ten verkoop aan te bieden. Alle bewoners van Alfen en Omstreken worden beleefd uitgenoodigd deze artikelen eens te oogen-schouwen te komen nemen en kan het wzen, daaruit eene kans te doen, om zoodanide het voorgestelde grootsche deel mede te helpen verwezenlijken. De leuwigte etalage geplaatst in een der zalen van het hoofdgebouw, is open bezoek oerwaard. Niemand — wij zijn er zeker van — zal er betrou over hebben zooveel schoons eens te hebben gaan bezichtigen. Komt dus gij allen en vercoet alle schoons, daar tentoongesteld, met uw bezoek.

De Welkerw. heer dr. Smitt van Amsterdam sloot met waardig en innig gebed en dankzegging de feestelijkheid, welk alles door zeer juist uitgevoerde muzieknummers van het kanzelcorps der Stichting werd opgeleust.

Den wakkeren volijverigen directeur den heer A. J. Marx, steeds blikken gevende amateur te zijn van de meest mogelijke accurate, zij daarvoor onze warme hulde en dank toegebragt.

Mindeijk was het uer van scheiden aangebroken en zichte ieder, zeker hoogst voldaan alles schreden weder huiswaarts.

't Ward weder alles stil en rustig en de festiviteit behoerde ook weder tot de geschiedenis. Met den innigen wensch dat de Martha-Stichting voortdurand in bloei moge toenemen en steeds meer en meer de zoozeer verdiende sympathie moge verwerven, sluiten wij dit verslag, na U, liegheer de Redactie, onzen dank voor de opname betuigd te hebben.

1895 woonden 199 jongens en 109 meisjes binnen de stichting.⁷⁰

In 1895 waren er f 52.034,69 aan inkomsten waarvan f 10.500 voor de aankoop van een nieuw gebouw. De uitgaven bedroegen f 45.792,78 waardoor er een voordelig saldo was van f 6.241,91, maar er was nog voor f 8.936,24 aan onbetaalde rekeningen.⁷¹

In 1900 wordt voor het eerst melding gemaakt van een bazar waar allelei voorwerpen, die door de kinderen van de stichting vervaardigd waren, aan de deelnemers van de jaarvergadering te koop werden aangeboden. Ook citeerde 'De Rijnbode' een van de sprekers: 'Was er geen zonde, dan was er geen Martha-Stichting'.⁷²

In 1903 bedroegen de inkomsten en uitgaven rond de f 50.000,=. Er was een hypotheek-schuld van f 12.000,=. Op 1 januari 1904 werden 187 jongens en 147 meisjes in de stichting verpleegd.⁷³

Weglopers

Een enkele maal werd in 'De Rijnbode' melding gemaakt dat kinderen, zowel jongens als meisjes, uit de stichting waren weggelopen. Zij werden dan in Leiden of op weg naar Amsterdam staande gehouden en door de plaatselijke veldwachter teruggedbracht. In 1897 was er een ontvluchttingspoging van twee meisjes, die voor familiebezoek naar Amsterdam wilden lopen. Aan de Ruigkade, nabij de Vrouwenakkerse brug vroegen ze aan een schipper of ze mee mochten varen. Deze vertrouwde het zaakje niet en bracht ze naar de burgemeester van Uithoorn. Deze verschaftte onderdak en liet ze de volgende morgen door zijn veldwachter naar de stichting terugbrengen.⁷⁴

Schoolreisje

Jaarlijks werden de kinderen van de Martha-Stichting op een schoolreisje getraakteerd; dit werd door enkele inwoners van Alphen financieel mogelijk gemaakt. Het reisdoel was meestal Katwijk aan Zee of Amsterdam; men reisde met de stoomboot 'De Volharding'. In 1895 schreef 'De Rijnbode' hierover: de kinderen speelden in de duinen; ze kregen boterhammen met spek; de kleintjes dronken melk en voor de groten was

Afb. 25. Verslag van de jaarvergadering en feestdag voor de kinderen van de Martha-Stichting op 6 juni 1894 (De Rijnbode, 10 juni 1894).

Geachte Redactie!

Vergun mij, door Uw veelgelezen blad, een enkele vraag te doen, aan het raadslid den heer J. G. Boxce van Aarlanderveen in de laatste raadsvergadering, en wel, wat ZEd. bedoeld heeft, met aan den Voorzitter te vragen, wat er van aan is, dat ook de jongens van de Martha-Stichting zonde made gedaan hebben aan de laatste opstootjes, die hier zijn gaande geweest en waarop ZEd. geen antwoord heeft ontvangen. Ware deze vraag in eene besloten vergadering gedaan en was die aan mij ter oore gekomen, zou ik ook binnenskamer mijne gedachten geuit hebben. Doch nu deze vraag in het openbaar gedaan is, is dat raadslid verplicht geweest zijne vraag toe te lichten en had hij daarop behoorlijk een antwoord moeten ontvangen. Nu heeft het al den schijn, of deze zaak geen licht kan verdragen, van verschillende kanten wordt er over gesproken, onze jongens vragen mij, hebt u ons daarom zoo streng te huis gehouden, dat nu toch de Martha-Stichting er weer bij moet, daarom hoop ik, dat wij door uw blad spoedig te lezen krijgen: toelichting waarom die vraag werd gedaan met een door den Voorzitter aldoend antwoord.

U danksande voor de opname verblijft ik
hoogachtend

Uwdw. dn.

C. GEEL, Directeur.

— Wederom zijn deze week twee jongens de Martha-Stichting ontvlucht. Ze werden te Sloten, nabij Amsterdam aangehouden, en onder politie-geleide terug gebracht.

Alfen. Nadat vóór veertien dagen een jongen uit de Martha-Stichting was ontvlucht en de wijk had genomen naar Leiden, vanwaar hij door de politie werd teruggebracht, hebben Zondag-morgen, met het doel om hunne familieleden te Amsterdam met een extra-bezoek te vereeren, twee meisjes het gasticht heimelijk verlaten. Zij hadden het voornemen de reis te voet af te leggen, maar werden aan de Ruigekade, nabij de Vrouwenakkersche brug, door een schipper, wien ze verzochten mede te mogen varen, naar den Uithoorn gebracht en aldaar aan den Burgemeester overgeleverd. Deze verschaft de jeugdige reizigers een onderdak en liet hen den volgenden morgen door den veldwachter naar de stichting terugbrengen.

Afb. 26. Oproerkraaiers en weglopers; ook dat kwam voor in de Martha-Stichting (De Rijnbode, 16 augustus 1896, 5 september 1897 en 6 februari 1898).

er een flesje bier. De jongens en de meisjes mochten, elk op een afzonderlijke plaats, pootje baden in zee; in navolging van een van de jongens, gingen de kleren uit en werd er echt gezwommen.⁷⁵

Inhuldiging van de Koningin

Regelmatig kreeg de stichting een schenking van Koningin Wilhelmina en van de Koningin-Moeder Emma. Het is dan ook niet verwonderlijk dat

het bestuur bij de inhuldiging van Wilhelmina in 1898 het volgende telegram stuurde:

'Dat God, de Vader der weezen, ook Uw Vader, die U tot hiertoe gebracht en U kroon en scepter geschonken heeft, U zegene op dezen dag en U stelle tot een zegen voor Nederland, zijne Koloniën en volk, is de bede van Bestuur, Onderwijzers, Personeel en de 300 kinderen der Martha-Stichting'.⁷⁶

Nieuw Meisjes- en Moederhuis

Inmiddels had het bestuur tot de nieuwbouw van het Moederhuis in de tuin van Rijnstroom besloten. Aan de timmerman J. Hengeveld Jr werd opgedragen een tekening en bestek te maken. In mei 1896 vond de aanbesteding plaats. De raming was f 24.000,=; er waren vele inschrijvingen met bedragen die varieerden van f 31.746,= tot f 22.450,=. Uiteindelijk werd de bouw gegund aan de Alphense timmerman W. van der Bijl voor f 23.935,=⁷⁷. Op 8 juli werd een gedenksteen geplaatst in de muur van het pand met het opschrift: *'God van den hemel deed het ons gelukken'*.⁷⁸ De inwijding van het pand geschiedde in juli 1897. Toen de verhuizing was afgerond, werd het oorspronkelijke Moederhuis aan de timmerman W. van der Bijl verkocht.

— Voor den bouw van het nieuwe moederhuis der Martha-Stichting alhier, heeft H. M. de Koningin-Regentes f 100 en H. M. de Koningin f 150 geschonken.

Afb. 28. Donatie van het Koninklijk Huis voor de bouw van het nieuwe Meisjes- en Moederhuis aan de Lage Zijde (De Rijnbode, 20 september 1896).

— De directie der Martha-Stichting alhier werd ook dit jaar weder in de gelegenheid gesteld met de kinderen een pleisorttochtje te maken naar Katwijk.

Des morgens te 7 uren van hier per stoomboot „Volharding“ vertrokken, keerde dit groote gezin des avonds te 8 uren, zeker hoogst voldaan, in onze plaats terug.

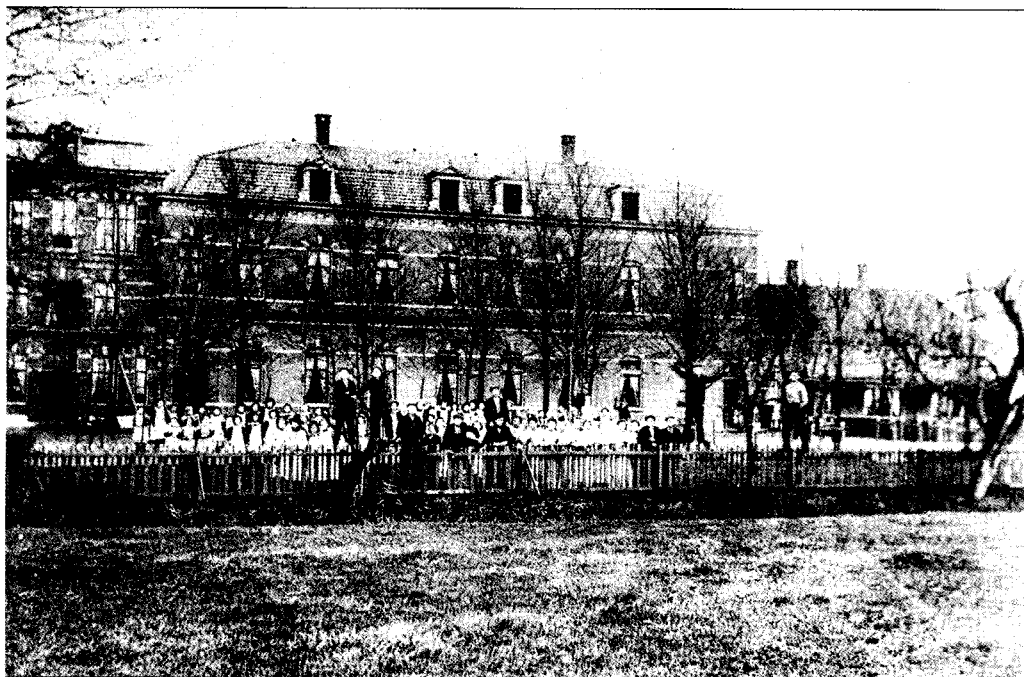
Ook de Harmonie „Beethoven“ alhier, zal op Woensdag 7 Aug. a.s. een boottocht houden, waaraan ook niet-leden kunnen deelnemen en wel van af Nieuwveen, langs het Kanaal en den Rijn, voorbij Alfen, Koudokkerk, Leiderdorp over de Zijl naar Haarlem. Voorzeker bij goed weder een mooien tocht, waarvan wel door velen zal worden gebruik gemaakt.

Afb. 27. Schoolreisje van de kinderen van de Martha-Stichting naar Katwijk (de Rijnbode, 24 juli 1901).

Ziekenhuis

Het bestuur had de smaak en het geld (?) te pakken en liet in 1898 een ziekenhuis naast het nieuwe Moederhuis bouwen, dat, hoewel niet groot, toch genoeg ruimte bevatte om de zieke kinderen te kunnen opnemen. Men achtte afzondering van deze kinderen van het grootste belang om epidemieën binnen de stichting tot een minimum te beperken. De cholera-uitbraak van 1894 lag nog vers in het geheugen.

In 1902 brak binnen de stichting een explosie van mazelen, kinkhoest en influenza uit. Zestig tot zeventig kinderen werden aangetast en na vier weken waren zeven kinderen overleden en enkelen nog in levensgevaar. Het

Afb. 29. Het Meisjes- en Moederhuis van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde, gebouwd in 1897; rechts het in 1898 gebouwde ziekenhuis (Hist. Ver. 198-6-27A).

ziekenhuis en twee zalen waren ingericht voor de verpleging.⁷⁹

Toen in 1904 een onderzoek van rijkswege werd ingesteld naar de sanitaire voorzieningen, luchtverversing, drinkwater enzovoort, bleek dat de gebouwen niet aan de minimum-eisen voldeden. Het bestuur van de stichting werd gedwongen om maatregelen te nemen.⁸⁰

Brand

In november 1898 werd de Martha-Stichting opgeschrikt door brand in één van de gebouwen. Op de bovenste verdieping van het schoolgebouw aan de Hoge Zijde, waar zich de naai- en strijkkamers, de schoenmakerswerkplaats en de kledingmagazijnen bevonden, verspreidde het vuur zich snel, maar de kordaat optredende Alphense en Aarlanderveense brandweerkorpsen hadden dit snel onder controle. De klaslokalen op de begane grond liepen veel waterschade op, maar bleven gespaard. De aangerichte schade werd door de verzekering en door vele giften ruimschoots gedekt. Het onderwijs werd tijdelijk in het Groote Huis en in Rijnstroom verzorgd.⁸¹

Hoge en Lage Zijde

De Martha-Stichting had nu twee terreinen, op een kwartier loopafstand van elkaar; dit was zeker niet bevorderlijk voor een goede leiding maar schiep ook problemen om de grotere

jongens en meisjes uit elkaar te houden. De meisjes waren nu allen ondergebracht in het Moederhuis aan de Lage Zijde. Voor de naai- en linnenkamers moesten zij echter naar de jongensafdeling in de huidige Julianastraat lopen. De jongens op hun beurt hadden hun werkplaatsen op de bovenverdieping van Rijnstroom. Précair was echter dat alle meisjes ook naar de jongensafdeling moesten om gebaad te worden. Dat moest gebeuren op een tijdstip dat er geen jongens waren.⁸²

J. Postma neemt ontslag

In 1899 nam J. Postma afscheid als eerste hoofdonderwijzer van de school van de Martha-Stichting. Twaalf en een half jaar had hij binnen de stichting gewerkt en was ook de dirigent van de zangkoren geweest; nu moest hij zich om gezondheidsredenen terugtrekken. Postma werd opgevolgd door B.L. Bijlsma, die als onderwijzer reeds aan de stichting verbonden was.⁸³

Cornelis Geel onderscheiden

Ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag in 1905 werd Cornelis Geel benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Hiermee werd de grote maatschappelijke betekenis van en waardering voor zijn levenswerk tot uitdrukking gebracht.⁸⁴

Uitbreiding van Rijnstroom

Tot 1906 werd er niet verder gebouwd. In dat jaar kwam het bericht dat de ei-

genaar van het land onmiddellijk naast en achter Rijnstroom, de landbouwer Leendert Vergunst, zijn bezit wilde verkopen als bouwterrein (ruim 10 hectare). Het leek het bestuur van de

De brand gebluscht in de Martha-Stichting.

Mijnheer de Redacteur!

Waar gij zoo goed geweest zijt mijn vorig stukje over den brand op te nemen, waarvoor ik u nogmaals dank zeg, mag ik u nu verzoeken ook het volgende stukje op te nemen met de mededeeling, dat het gebouw niet geheel is vernietigd, zoodat het niet opgebouwd, maar grootendeels vernieuwd moet worden. Twee verdiepingen met de plafonds in de scholen zijn weg en veel waterschade. Van de goederen is weinig overgebleven, doch de Assurantie-Maatschappijen van de Heeren De Jong te Amsterdam voor de gebouwen en de „Holland“ te Dordrecht voor de goederen, hebben ons niet bekrompen behandeld, daar zij toch geheel op onze verklaringen moesten afgaan al hadden wij alles te boek staan. Wanneer die Maatschappijen op uwe eerlijkheid kunnen rekenen, behandelen zij u daarna, waarom ik een ieder, die nog niet verzekerd is, aanraad: haast u, eer gij brand krijgt en laat u in een dezer maatschappijen verzekeren.

Veel belangstelling ondervinden wij, en hadden wij de vorige week kracht noodig om den slag te dragen. nu hebben wij dubbele kracht noodig om die bewijzen der liefde te dragen. Wij kunnen die onmogelijk door brieven beantwoorden, waarom ook door dezen weg aan allen onze hartelijken dank.

Wij moeten ons nu wel erg behelpen gedurende de wintermaanden, daar wij nu van die verschillende lokalen verstoken zijn. Twee klassen der school zijn in de groote speelzaal, waar des Zondags kerk is. Een schoolklas kleintjes is bij ons op Rijnstroom. De groote naaischool en de mangelkamer in de kleine speelzaal en een gedeelte Naaischool ook naar Rijnstroom. Eenige van onze jongens zijn druk in de weer om het puin en verbrand hout op te ruimen. De meisjes en de kleermakers doen hun best met het vervaardigen van kledingstukken. In plaats van 36 hadden zij 72 boezeroenen afgemaakt. Zulk een toewijding troost ons. Met moed gaan wij dan weer voorwaarts, geloovende: God zal ons helpen.

Hoogachtend,

Ud. dw. dn.

C. GEEL,

Directeur der Martha-Stichting.

Andere bladen worden verzocht dit over te nemen.

Afb. 30. Bericht over de brand in het schoolgebouw van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde (De Rijnbode, 11 december 1898).

Martha-Stichting echter niet wenselijk dat de gebouwen van de stichting door woonhuizen en fabrieken omringd zouden worden; daardoor zou niet alleen de luchtige en frisse ligging van de gebouwen worden geschaad, maar ook zou een eventuele uitbreiding van de stichting aan de Lage Zijde onmogelijk worden. De eigenaar bleek bereid zijn land met bijbehorende boerderij 'de Arcke' voor f 57.500,=, kosten koper, aan de stichting te verkopen.⁸⁵ Op 3 november 1906 vond de overdracht plaats.⁸⁶ In 'Onze Kinderen' plaatste Geel een oproep om de benodigde gelden bijeen te brengen. Voordat de betaaldag was aangebroken, was er reeds f 40.000,= aan schenkingen binnen gekomen; het ontbrekende geld werd geleend. De boerderij werd bij openbare inschrijving verhuurd en per 1 november 1907 voor f 1.200,= per jaar aan Willem Kwakernaak Jzn, landbouwer te Koudekerk aan den Rijn gegund.⁸⁷ De scheiding met de buitenplaats werd gevormd door de Hoecksloot. Vanaf dat moment kon het bestuur eraan gaan denken om de hele stichting naar de Lage Zijde te verhuizen. Hiervoor zou wel de nodige nieuwbouw moeten worden gepleegd, waarvoor veel geld benodigd was. Ook de stichting van een eigen kerkgemeente stond hoog op het verlanglijstje. Een nieuwe badinrichting had echter de eerste prioriteit, mede omdat de bestaande door de inspecteur was afgekeurd.

Bond tot Kinderbescherming

In 1899 werd, onder auspiciën van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, de Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming opgericht. Geel stond daar heel sceptisch tegenover en vond, als man van de praktijk, dat de woordvoerders van de bond 'over zaken praatten waarvan zij geen verstand hadden'. Een vertegenwoordiger van de bond had alle inrichtingen bezocht en, sprekende over de Martha-Stichting, vond hij het een onverantwoorde daad dat men daar de zaak van de financiën alleen op 'het geloof' liet aankomen, op de vrijgevigheid van donateurs dus. Daarop weigerde Geel om in het voorlopig bestuur van de bond zitting te nemen, maar een bestuurslid van de stichting woonde toch, samen met Geel, de eerste verga-

dering van de bond bij om 'van de bedoelingen van de bond kennis te nemen'. Geel bleef bij zijn kritiek en wilde niet toestaan 'het christelijk liefdeswerk (binnen de stichting) door ongelovigen en atheïsten te laten controleren'. Het bestuur van een stichting dat tot de bond zou toetreden 'geeft zichzelf eene verklaring van onmondigheid en onbekwaamheid'. Uiteindelijk stemde Geel in met het bestuursbesluit om zich bij de bond aan te sluiten; erkend moest worden dat een bondslid in zijn rapport over de Martha-Stichting juiste kritische opmerkingen had gemaakt over de huisvesting van het ongehuwde personeel, de salariëring van het personeel, de toestand op de slaapzalen en de kleding van de kinderen.⁸⁸

Ook bij de oprichting van de 'Centrale Bond van Christelijke Philantropische Inrichtingen in Nederland' (1901) liet Geel zich horen. Hij stelde voor dat de te benoemen inspecteur de vrijheid zou krijgen om, als hij dat nodig zou achten, ook de verpleegden te onderwerpen. Dit werd niet zonder meer aanvaard; de inspecteur zou dit mogen doen op advies van de directeur van de betreffende stichting.⁸⁹

Kinderwetten van 1905

Geel bleef zich bovendien verzetten tegen de kindrewetten van 1905, omdat in deze 'burgerlijke kindrewet gebroken werd met de onaantastbaarheid van het gezag van ouders' en in de 'Kinderstrafwet' en de 'Kinderbeginselenwet' de mogelijkheid geopend werd om voogdijkinderen, met steun van de overheid, in particuliere instellingen te plaatsen. Wel accepteerde Geel voogdij, maar dan alleen van een diaconie, 'opdat het de kerk niet te gemakkelijk gemaakt zou worden haar roeping te vervullen'. Hij vreesde dat essentiële kenmerken van de 'Inwendige Zending' verloren zouden gaan; dit betrof allereerst de financiële en materiële steun die hij langzamerhand van een grote groep donateurs was gaan krijgen. Maar hij was vooral bang voor een verandering van geest binnen de stichting, als via de kindrewetten de overheid invloed zou krijgen op de wijze van opvoeding binnen de Martha-Stichting. Toen Geel in een bestuursvergadering vertelde dat er jongens waren die 's avonds voor het naar bed gaan weigerden om 'de knieën voor God te buigen', zei de president van het bestuur: 'Gij moet ze dwingen om gehoorzaam te zijn,

Afb. 31. De hoofdonderwijzer B. Bijlsma met de hoogste klas van de school; uit oogpunt van hygiëne werden de kinderen nog kaalgeschoren (Hist. Ver. 196-6-27).

Aarlanderveen, 3 Nov. Naar wij vernemen, heeft Donderdag 1 Nov. j.l., ten overstaan van Notaris J. C. Spruijt, de overdracht plaats gehad aan en ten behoeve van de „Martha-Stichting“ van de onmiddellijk daar aan grenzende hofstede „de Arcke“ gelegen aan de Lage zijde onder deze gemeente.

Afb. 32. Aankoop van de hofstede 'De Arcke' door de Martha-Stichting (De Rijnbode, 4 november 1906).

*maar bedenk dat gij niet te strijden hebt tegen vleesch en bloed maar tegen de booze macht des Satans die deze jongens bezielt en ze aanspoort om hun God te weerstaan. Met geweld kunt gij dezen geest niet bezweren, gij kunt hem alleen overwinnen door den Geest der Liefde van Christus. En als gij volhardt, zult gij ondervinden dat de Heer Jezus machtig is om dezen geest des Satans uit te drijven.*⁹⁰

Directeurswisseling

Cornelis Geel heeft het niet meer beleefd dat de Martha-Stichting door de overheid werd goedgekeurd als inrichting om voogdijkinderen op te nemen, waardoor een blijvende toeloop van kinderen en subsidies verzekerd werd. Hij overleed op 5 juni 1907 op 72-jarige leeftijd, na een korte ziekte. Tijdens de jaarvergadering van 1906 had Geel reeds medegedeeld dat hij het volgend jaar wilde terugtreden als directeur van de stichting.⁹¹ Hij heeft dus zijn officiële afscheid van de stichting maar ook het 25-jarig bestaan daarvan niet meer kunnen vieren. Inmiddels was het bestuur al wel op zoek gegaan naar een opvolger. Met de aanstelling van dominee A.W. Voors,⁹² predikant te Wolvega, die op 1 oktober 1907 als opvolger van Geel werd geïnstalleerd, begon een professionelere aanpak. Maar bij zijn intrede beloofde Voors te blijven werken in de geest van de pioniers, *„alleen op God vertrouwend“*. Hij verklaarde dat zijn vrouw en hijzelf weeskinderen waren geweest en dat hij nu begreep *„waarom de Heere mij op dien weg geleid heeft“*.⁹³

Het kinderzangkoor had voor ds. Voors een lied ingestudeerd. Het was overigens een sobere plechtigheid waaraan geen publiciteit was gegeven,

IN MEMORIAM.

12 Mei 1835 + 5 Juni 1907.

Woensdag 5 Juni, overleed alhier een man, die bij velen in ons land een goede bekende was en wiens naam bij velen in dankbare herinnering zal blijven, n.l. de heer **C. GEEL Sr.**, Directeur der Martha-Stichting.

Nog kort geleden mocht hij te midden van de zijnen zijn 72ⁿ verjaardag vieren. Wel was hij toen lijdend, doch dit was van voorbijgaanden aard en het scheen, dat hij op het aanstaande jaarfeest weer zijn oude plaats zou kunnen innemen. Maar God had het anders gedacht; na een korte ongesteldheid is hij weggenomen, naar de plaats, die voor hem bereid was en waarnaar hij met geheel zijn hart verlangde.

Welk een rijk leven ligt daar achter hem; een leven vol arbeid, vol strijd en zorg, maar ook een leven rijk aan heerlijke zegeningen.

Op 23-jarigen leeftijd tot God bekeerd, heeft hij zich dadelijk gewijd aan den dienst van zijn Heer en God heeft hem de genade geschonken om aan duizenden het Evangelie der zaligheid te mogen prediken. Geheel zijn leven is van dat oogenblik af geweest, één poging, om waar hij zich zelf gered wist, ook anderen te redden. In 1860, toen hij kweekeling was op het Schotsch Seminarie, begon hij zijn arbeid op de Zondagsschool in één kelder in de Weesperstraat te Amsterdam; hierop volgde in 1863 zijn aanstelling tot zending onder Israël, in welken arbeid hij tot 1870 werkzaam is geweest. Toen kwam hij in dienst van de Ned. Ev. Prot. Ver. om gedurende 22 jaar in de achterbuurten van Amsterdam, en vooral in de z.g. n. Duivelshoek rond te gaan om op te zoeken wat verloren was. Het volkslogement „De Kroon“, het Militair Tehuis en de Bewaarschool zijn vruchten van dien arbeid.

In 1882 werd de Martha-Stichting opgericht en van dat jaar af is hij aan die inrichting verbonden geweest als President, als uitwonend Directeur en sedert Nov. 93 als inwonend Directeur. Wat de M.-S. thans is, heeft ze, naast God, in de eerste plaats aan hem te danken. Onvermoeid was hij in haar belang werkzaam en al de gaven en krachten door God hem geschonken, zijn tot op den laatsten dag toe gebruikt.

Zijn arbeid was niet gemakkelijk maar hij is getrouw op zijn post gebleven, ook waar zijn krachten minder werden. Op het laatste jaarfeest deelde hij mede, dat hij op een volgend jaarfeest den arbeid aan jeugdiger handen hoopte over te dragen. Het heeft niet mogen zijn. Nog vóór dien tijd heeft de Heer Zijn „genoeg“ gesproken en hem overgebracht naar het Land der Rust.

Hij heeft veel liefgehad, want hij was zich bewust, dat hem veel vergeven was, en die groote liefde was het geheim van zijn kracht en van zijn zegen.

De overledene was begiftigd met de Orde van Oranje-Nassau.

Afb. 33. In Memoriam Cornelis Geel (De Rijnbode, 9 juni 1907).

*„wegens het kortelings overlijden van Cornelis Geel, den onvergetelijken directeur der Martha-Stichting“*⁹⁴

Wie zou op een dag als dezen

Niet met een verheugd gemoed,
Zingend wenschen in te stemmen:

Met den juichtoon: God is goed!

Wie van al de Sticht-bewoners,

Hier te Alphen aan den Rijn,

Zou thans niet op één October

In 't bijzonder vroolijk zijn!

Was er droefheid in ons midden,

Diepe smart nog, kort geleen,

Toen, wij voelen het nog allen,

Vader GEEL ging van ons heen.

Nu verandert onze droefheid,

Vroolijkheid komt voor getreur,

Want God gaf in Zijne goedheid

Ons een nieuwe Directeur.

Welkom dan Heer Voors op dezen

Voor ons allen blijden stond;

't Welkom vloeit thans uit der kleinen,

't Welkom uit der grooten mond!

Welkom! roepen thans de kind'ren,

Welkom! ook de helpers saam;

Welkom! welkom! in ons midden

U en Uwe Vrouw te Zaam!

Maar met 't welkom hebben wij ook

Nog een wensch, die moet van 't hart:

Wees Heer Voors, voor ons een Vader

Zoo in vreugde en in smart.

En met 't wenschen, nog een bede

Tot den Heer, die U ons gaf:

Heer! och zegen Hem en Haar toch,

Steun hen, met Uw stok en staf

O, wil niet alleen hen zeeg'nen,

Maar stel hen tot een zegen, Heer,

Hunnen arbeid in ons midden,

Ons tot heil en U tot eer.

Wil Uw kracht in hunne zwakheid

Steeds volbrengen, trouwe God!

Wij bevelen in Uw hoede

Hen, en heel der Stichting lot.

4. 25 JAAR MARTHA-STICHTING, 1908

Als we de datum 12 oktober 1882 aanhouden waarop Cornelis Geel de eerste kinderen naar het 'Huis der Barmhartigheid' te Nieuwveen bracht, bestond de Martha-Stichting op 12 oktober 1907 vijftig jaar. Door het overlijden van Geel in 1907 en van de

25-JARIG BESTAAN DER MARTHA-STICHTING te ALPHEN a'd RIJN.

Het 25-jarig bestaan der Martha-Stichting alhier, dat Woensdag 1.1. herdacht werd, droeg, met het oog op de verliezen die de Stichting geleden heeft: verleden jaar door het overlijden van haren directeur C. Geel en het kortelings overlijden van den Pres. van het bestuur Ds. J. G. Smitt, een eenvoudig karakter.

Van een feestelijke stemming in de gemeente was dan ook zoo goed als niets te bemerken. Slechts een enkele vlag gaf het uiterlijk teeken aan, dat men alhier medeleefde in de blijdschap over het zilveren feest der Stichting.

En toch meenen wij, dat de vestiging der Stichting in onze plaats niet gering zal worden geschat, want vele industrieelen, ambachtsbazen, winkeliers, bakkers, slagers enz. enz. hebben jaarlijks een flinken post te noteeren op de bladzijde van hun Grootboek, waar boven aan het hoofd „Martha-Stichting” geschreven staat.

Wat een Stichting als deze, jaarlijks aan onderhoud kost en hoeveel een gezin van p. m. 350 personen dagelijks noodig heeft, vertegenwoordigd een aanzienlijk bedrag. Denk de Stichting uit Alphen weg en een belangrijke bron van inkomsten zou voor de drie gemeenten verloren gaan.

Afb. 34. Vijfentwintigjarig bestaan van de Martha-Stichting, in 1908 gevierd (De Rijnbode, 6 september 1908).

president van het bestuur, ds. J. G. Smitt, op 22 april 1908 werd de viering tot 2 september 1908 uitgesteld. Zij had een eenvoudig karakter en van een feestelijke stemming in de gemeente was dan ook zo goed als niets te merken. Slechts door enkele burgers werd gevraagd als medeleven in de blijdschap binnen de stichting. *‘En toch meenen wij dat de vestiging der Stichting in onze plaats niet gering zal worden geschat, want vele industrieel, ambachtsbazen, winkeliers, bakkers, slagers enz. enz. hebben jaarlijks een flinken post te noteeren op de bladzijde van hun Grootboek, waarboven aan het hoofd “Martha-Stichting” geschreven staat.... Denk de Stichting uit Alphen weg en een belangrijke bron van inkomsten zou voor de drie gemeenten verloren gaan’.*⁹⁵

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan werd door het bestuur van de

stichting in november 1908 een gedenkboekje uitgegeven.⁹⁶ *‘Wij doen dit, om ook u te doen gedenken de zegeningen Gods door zooveel in en door de Martha-Stichting genoten.’*

Wij doen dit, om bij vernieuwing de aandacht van Nederlandse Christenen te vestigen op deze noodige en gezegende Stichting.

Wij doen dit, om in staat gesteld te worden de uitbreiding der Martha-Stichting te kunnen ter hand nemen’.

Herdenking

Tijdens de feestelijke jaarvergadering op 2 september 1908 zei de nieuwe president van het bestuur van de stichting, Dr J.Th. de Visser,⁹⁷ onder meer:

... *‘Doch wij bezitten dan toch door ‘s Heeren goedheid zulk een Christelijk Tehuis voor kinderen, die dat niet vinden in de ouderlijke woning. Dáár wordt het ideaal nagestreefd, waarvan ik in den aanvang sprak. Jaren lang deden dit vader en moeder Geel met groote liefde, met innige trouw. Wat meer zegt: “zij verteederden menig kinderhart onder den blik van den lieven Heiland”. In den geest leggen wij beden dan ook een krans van Immortellen neder op het graf van onzen ontslapen directeur. Maar tevens planten wij een kruis naast den lijfsteen, die het overschot dekt van den*

broeder, die zóó trouw onzen Geel tal van jaren ter zijde stond en onze stichting diende, den voormaligen voorzitter, broeder Smitt. Eén van ziel, hand in hand, hebben zij, samen biddend en samenwerkend, gebouwd aan dit Christelijk Huis en God van den hemel heeft het hun doen gelukken. Met onuitwisbare schrift staan hunne namen vermeld in de historie der Martha-Stichting; wat meer zegt: in het Gedenkboek voor Gods aangezicht worden de namen dezer twee Godskinderen gelezen. Halleluja!’

Ook roemde De Visser de nieuwe directeur en mevrouw Voors.

‘Met kennis van zaken, met groot beleid, met hartelijke liefde worden de kinderen door hen opgevoed.

Niemand, die staat buiten het bestuur eener philanthropische inrichting, weet hoe moeilijk het is een deugdelijken leider en eene goede leidsvrouw te vinden.... In oprechtheid mag ik zeggen, dat God ons verrast heeft door het geschenk van een directeur, die een man en een vader, en eene directrice, die eene vrouw en ene moeder is. Wat meer zegt: zij bevestigen op onze stichting het merkteken van het Christelijk Tehuis’.

Directeur Voors vervolgde:

... *‘Ik heb mij zeer verheugd, toen kort geleden een der plaatselijke bladen de*

Afb. 35. Een groep van oudere meisjes in hun zondagse kleren voor de speelzaal/kerkzaal aan de Hoge Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

Afb. 36. Het kantoor van de administratie op de bovenverdieping van het schoolgebouw van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde; staande dhr C. Geel Jr (foto, collectie J.A. Henry).

Martha-Stichting noemde "het grootste huisgezin onzer gemeente". Ja, een huisgezin zijn wij en willen wij zijn, en het karakter van het huisgezin bewaren en nastreven. Niet een kazerne, niet een tuchtschool, maar een huisgezin zijn wij.... Het is een gezin dat om de kinderen bestaat, een gezin waarin de kinderen de eersten zijn; een gezin, waarin de opvoeders er zijn om de kinderen; 300 in getal zijn ze, de kinderen aan dit gezin ter opvoeding toevertrouwd. Zij kwamen er langs wegen van smart en langs wegen van schuld. En zolang smart en dood kinderen onverzorgd doen blijven, en zolang zonde en schuld in de natuurlijke gezinnen ellende en scheiding brengen, zal de Martha-Stichting reden van bestaan behouden, zal er behoefte zijn aan een huisgezin voor onverzorgde kinderen; zal de dienende liefde een taak hebben te verrichten van bewarende zorg voor jonge levens, die veel missen, en de bijzondere koestering van het huisgezin zoozeer van noode missen...

... In de loop der jaren heeft de Martha-Stichting burgerrecht in deze gemeente verkregen, burgerrechten en sympathie, zoodat ik gaarne op dezen dag de tolk ben van de bewoners der Martha-Stichting, als ik dank zeg voor de veeljarige medewerking en den steun, in deze gemeente ondervonden. Hoevele werkplaatsen b.v. openden haar deuren voor onze jongens, en slechts zelden zijn wij met onze jongens, die een vak moeten leeren, verlegen om een baas. Vriendelijk wordt ons gezin, dat zich veelvuldig, mij te veelvuldig op de straten moet bewegen, bejegend en wij verbeugen ons als de "martelaren",

Martha-Stichting

zooals onze kinderen weinig waar en weinig fraai wel eens genoemd worden, het niet al te bont maken.

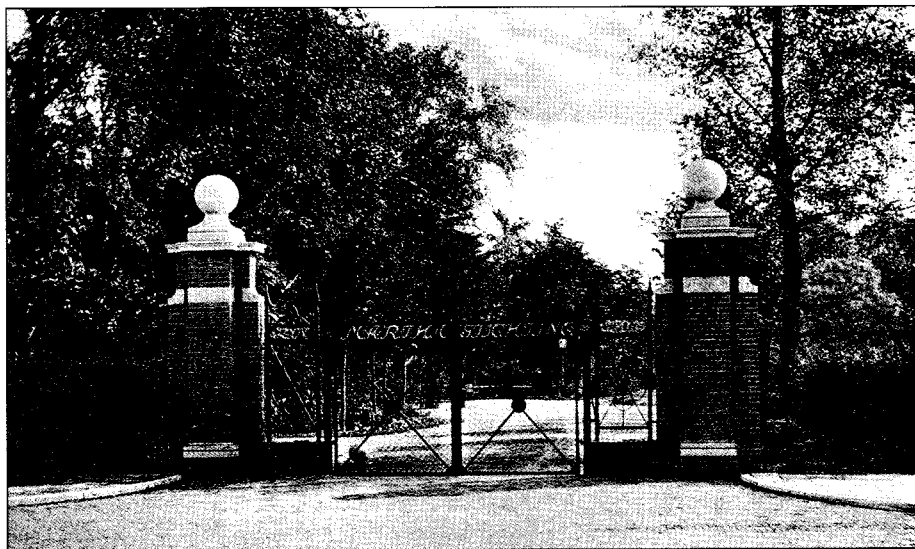
Waarlijk, een huisgezin als dat van de Martha-Stichting, hoewel hier niet inheemsch, had kwalijk beter plaats voor hare nederzetting kunnen verkrijgen en kiezen, dan in het welvarende Alphen (Hooge- en Lage-zijde), waar het rustige buitenleven en het inspannende arbeidsleven beide aan de gezondheid en de opvoeding onzer kinderen ten goede komt.

Daarnaast roemde ds Voors de sympathie die de stichting van de Alphenese bevolking ontving. 'Er is geen betere plaats voor haar denkbaar dan in het welvarende Alphen aan den Rijn en daarom blijft de stichting zich aanbe-

velen in de welwillendheid van de bewoners en hunnen zedelijken en financiëlen steun vragen'.²⁸

Toen was het woord aan dominee J.H. Wensinck²⁹ te Alphen:

... 'Alphen is als 't ware de grond, waarin de Martha-Stichting als een kleine stek is geplant. Alphen heeft haar zien groeien en worden wat zij thans is. Alphen is de plaats die de stichting iederen dag kan gadeslaan in haar doen en laten. In onze gemeente ontvingen en ontvangen zoovele jeugdigen de eerste vorming om later zelfstandig de wereld in te gaan. Daar zijn dus banden over en weer, die niet gemakkelijk verbroken zullen worden'.

Afb. 37. Het ijzeren hek dat toegang gaf tot de Martha-Stichting aan de Lage Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

Afb. 38. De achterzijde van Huize Rijnstroom van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde. Op de gevel staat: 'Werp al uwe bekommernis op God want Hij zorgt voor U, 1 Petrus 5:7' (foto, collectie J.A. Henry).

Gebouwen

In het gedenkboekje van 1908 werd weer een beschrijving van de gebouwen van de stichting gegeven.

In het Groote Huis was niet veel veranderd, anders dan dat er nu alleen jongens met hun verzorgers woonden en C. Geel Jr de directeurswoning had betrokken. Men sprak nu dan ook van 'Jongenshuis'. Intern was er wel het nodige gemoderniseerd; het sanitair was aangepast. Tachtig schooljongens en zeventig werkjongens vonden hier onderdak met gescheiden ruimtes om te eten, zich te ontspannen en te slapen. Op de speelplaats was een overdekte speel- en gymnastiekzaal in gebruik genomen; hier werden ook de aardappels geschild en het haar geknipt; op zondagen diende de ruimte als kerkzaal.

De school telde 160 leerlingen. Het grootste gebrek was dat er slechts drie lokalen waren en daarom in één lokaal twee onderwijzers moesten werken. Op de bovenverdieping was het kantoor van de stichting onder leiding van de administrateur C. Geel Jr. Hier werd de administratie gevoerd, werden alle bestellingen gedaan en het blad 'Onze Kinderen' en de Martha-scheurkalender verzonden. Hier stond ook de telefooncentrale van de stichting. Op deze verdieping waren ook de strijk- en naaikamers, waar vier juffrouwen de leiding hadden en tevens de opleiding van de meisjes in naai-, verstel- en strijkwerk verzorgden.¹⁰⁰

Over de gebouwen aan de Lage Zijde wordt voor het eerst een beschrijving gegeven:

'Gaat ge door het massieve ijzeren hek "Rijnstroom" binnen, dan ziet gij rechts de directeurswoning, een flink huis dat er bij de aankoop van de buitenplaats al stond. Belt gij aan de achterdeur aan, dan staat gij den schoonen tuin met prachtige boomen te bewonderen.

Volgt mij dan naar het Meisjes- en Moederhuis. Door het geboomte zien wij er niet veel van, voor wij er dicht bij zijn. Maar dan ziet gij een mooi, voor twaalf jaren gebouwd huis voor u. Een ruime speelplaats met zandbak voor de kleinen, met wijd uitzicht over de weiden der boerderij, doet u weldadig aan....

Binnen is allereerst de keuken, die op de groei is gebouwd. Boven de keuken

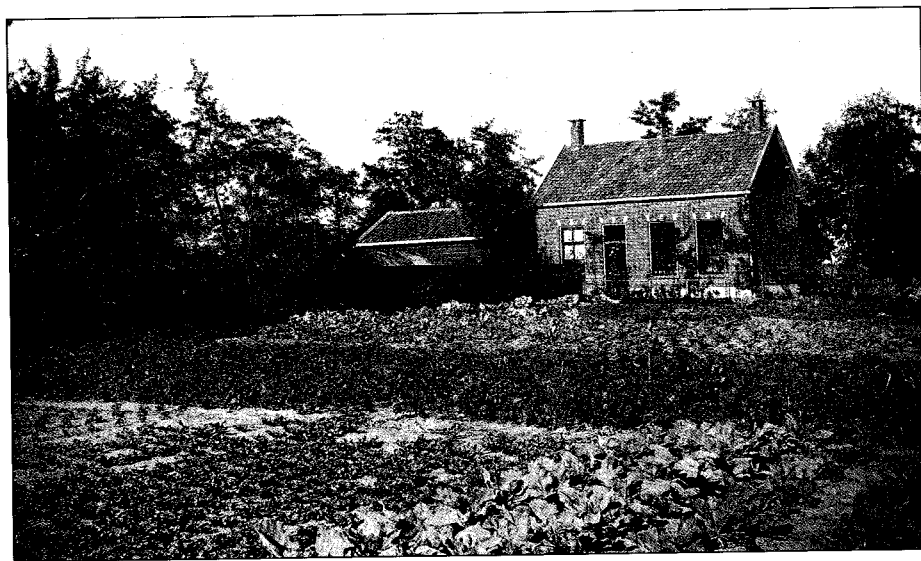

Afb. 39. Speelplaats met zandbak voor de kleintjes van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde (Hist. Ver. 103-2-6).

is de broodkamer en het magazijn van etenswaren met een afgeschoten provi-siekamer. Vandaar kunnen met een kleine lift, alle waren naar de keuken vervoerd worden. Door het grote raam kunnen met een hijskraan de zware balen meelspijzen en bakken brooden naar boven gebracht worden. In de in-richting worden dagelijks 60 bruine brooden van twee pond verbruikt en wekelijks ruim acht mud aardappelen; voorts een groote hoeveelheid boonen, gort en rijst, benevens spek en vleesch. Gaan we naast de keuken naar bin-nen, dan bereiken we via het portaal de conversatiezaal der meisjes. Elk der werkmeisjes heeft daar een eigen kastje

en het geheel heeft een gezellig, een-voudig aanzien. De volgende zaal is de eetzaal, met een welgeslaagde muur-schildering. Er staan eenvoudige, wit geschuurde tafels. Juffrouw Dors is be-zig op te scheppen, tot de meisjes ge-noeg hebben. Hier houden wij ook ie-dere morgen bijbellezing.

Een zaal verder komen we in de Bewaarschool, waar juffrouw Van Waart met 25 kleinen van drie tot zes jaar bezig is met fröbelen, terwijl zij hier elken avond handwerkles geeft aan een deel der school- en werkmeis-jes. Naast de bewaarschool is de kin-derkamer, waar de kleintjes vroolijk spelen als zij niet naar buiten kunnen.

Afb. 40. De moestuin met tuinmanswoning van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

Afb. 41. Feest in de Martha-Stichting; op de achtergrond het Meisjes- en Moederhuis aan de Lage Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

We gaan nu de trap op. Boven zijn zeven slaapzalen, waar tezamen 150 kinderen verblijven, 50 kleinen beneden acht jaar, 50 schoolmeisjes van acht tot dertien jaar en 50 werkmeisjes van dertien tot twintig jaar. Elk dezer groepen heeft twee slaapzalen: op elk is een kamertje voor een juffrouw. De kleinsten onder de drie jaar hebben een eigen vertrek met slaap- en speelafdeling. Dan is er boven nog een eet- en conversatiezaal der mede-arbeiden.

Het ziekenhuisje is aangebouwd tegen het Meisjeshuis aan, met gescheiden jongens- en meisjeszalen. Meestal hebben wij weinig zieken, vaak niet meer dan 1%. In de recreatiezaal verblijven de herstellenden, als ze niet op de veranda zitten of liggen. Onze zuster heeft in den regel een drukke polikliniek. Dagelijks behandelt zij soms 40 à 50 kinderen. Als wij het ziekenhuisje verlaten, zien wij tevens over de moestuin heen, aan welks einde de woning van den tuinman staat.

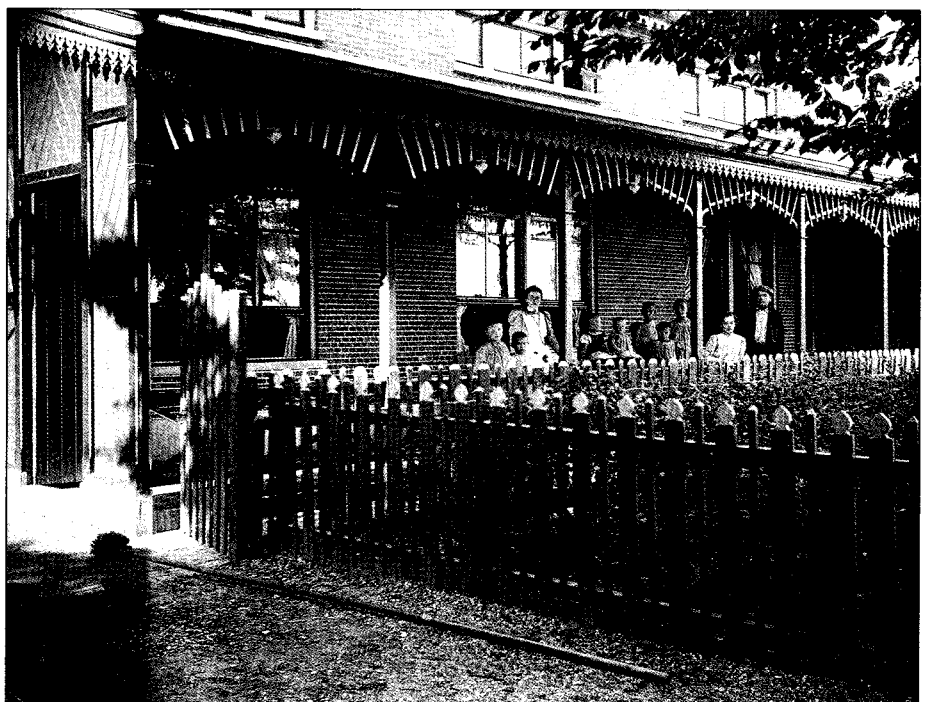
Een andere weg nemend, komen wij langs de werkplaatsen der jongens. Achtereenvolgens zien wij de blikslagerij van den Ouden Cadée, komen wij in de schoenmakerij, waar steeds veel werk is, zelfs al lopen de kinderen

door de week op klompen; wij zien de schilders- en timmermanswerkplaats en gij krijgt een indruk van de wijze, waarop onze jongens hun vak leeren. Trouwens, de meeste onzer jongens werken bij bazen in het dorp. Maar deze werkplaatsen kunnen wij niet

missen voor onze eigen huishouding. De directeurswoning heeft een buitentrap, die naar de kleermakerij en de kleine naaikamer leidt, welke, totdat er elders plaats komt, in dit huis gevestigd zijn. Zoo komen wij bij den uitgang en wordt de rondgang beëindigd.¹⁰¹

Financieel overzicht

De penningmeester van het bestuur, Jhr. Mr. L. van den Berch van Heemstede, gaf in 1908 een financieel overzicht van de afgelopen jaren.¹⁰² Hij benadrukte dat de financiële zijde van een filantropische inrichting, die zelf geen kapitaal bezit, uit de aard der zaak zwak was en een voortdurende zorg van het bestuur vormde. 'Zij is ook de zijde die afhankelijk maakt en tot gebed dringt; Zij is ook de zijde die vaak belemmert en soms noodige verbetering, uitbreiding of herstelling tegenhoudt'. Vanaf 1891 werd er aan legaten f 103.874,98 ontvangen, terwijl aan nieuwe gebouwen, aflossing hypotheek en aankoop boerderij f 117.509,61 werd uitgegeven. De legaten waren dus in eigendommen belegd. Er was nog een schuld van f 4.000,= voor het laatste stuk aangekochte grond. Het huisgezin van de Martha-Stichting, berekend op ongeveer driehonderd

Afb. 42. Het ziekenhuis van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde, in 1898 gebouwd en grenzend aan het Meisjes- en Moederhuis (foto, collectie J.A. Henry).

De totale uitgaven konden als volgt worden onderverdeeld:

- Voeding	f	20.000,=
- Kleding		4.900,=
- Wasserij		1.700,=
- Licht en brandstof		4.000,=
- Geneeskundige dienst		1.200,=
- Salarissen en pensioenen		10.000,=
- Onderhoud, algemeen		4.500,=
- Belastingen		700,=
- Bureaukosten, drukwerken		2.000,=
- Diversen		<u>2.000,=</u>
	f	51.000,=

Slechts de helft van dit bedrag kwam binnen van de 'verpleeggelden'. De rest moest aangevuld worden uit giften. Daarnaast waren er jaarlijks enkele vaste inkomsten: ongeveer f 1.000,= van contribuanten, ongeveer f 500,= abonnementsgelden van het maandblad 'Onze Kinderen', f 1.200,= tot f 1.500,= uit de verkoop van de scheurkalender en een rijkssubsidie van ongeveer f 2.500,=.

De penningmeester vervolgde:
*'Bij de huishouding onzer stichting
 staan voorop: eenvoud, degelijkheid,
 reinheid, voldoende voeding. De voe-
 dingsmiddelen betrekken wij in het
 groot bij goede firma's, zoveel mogelijk
 uit de dorpen waar de stichting geves-
 tigd is en worden zooveel doenlijk con-
 tant betaald. Oude rekeningen kennen
 wij gelukkig niet. Maar de zorgen zijn
 wel eens groot. Doch, Godlof, de Heer
 heeft gezorgd en zal verder zorgen'.*

Toekomstvisie

In het gedenkboekje van 1908 werd ook naar de toekomst gekeken. De ruimtelijke scheiding van de twee vestigingen van de stichting leverde bezwaren van verschillende aard op: tijdverlies, handhaving van de moraliteit en bestuurlijke problemen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men zo spoedig mogelijk alle voorzieningen aan de Hoge Zijde naar de Lage Zijde wilde overbrengen. Er was nu grond genoeg maar er zouden nieuwe onderkomens voor de jongens en een school gebouwd moeten worden. Op hele korte termijn was er behoefte aan een badinrichting en een kerkgebouw. Toen de plannen voor de gewenste uitbreidingen gereed waren, werd de tuinarchitect H. Copijn te Groenekan gevraagd om een ontwerp van de toe-

Afb. 43. De Bewaarschool in het Meisjes- en Moederhuis van de stichting aan de Lage Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

Afb. 44. Eetzaal in het Meisjes- en Moederhuis van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

Afb. 45. De werkplaatsen van de oudere jongens van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

komstige stichting te maken. Het terrein van de jongens en de meisjes zou gescheiden worden door een tuin met langgerekte vijver en af te sluiten hekken. Centraal zou de kapel verrijzen. Achter het meisjeshuis waren een badhuis, washuis, werkkamers en een overdekte speelplaats gepland. Het ziekenhuisje zou onderdeel van het Moederhuis worden; een bewaarschool moest dan worden bijgebouwd. Een nieuw ziekenhuis was ook noodzakelijk.

Aan de andere kant van de vijver zou een nieuw jongenshuis komen met twee afdelingen voor de schoolgaande en de werkende jongens. Tevens werd voorzien in een nieuwe kantoorruimte van de stichting en een woning voor de administrateur. Daarnaast moesten er nieuwe werkplaatsen en woningen van de werkplaatsbazen verrijzen. Verder was er ruimte gereserveerd voor een nieuw schoolgebouw, gymnastieklokaal, woning van het schoolhoofd, sportterrein en moestuin. De capaciteit van de stichting zou dan uitgebreid kunnen worden naar 350 verpleegden, waartoe de talrijke aanvragen reden gaven. Men schatte dat de bouw van de verschillende panden en de aanleg van de tuin f 200.000,- zouden kosten. Het bestuur opende een 'Bouwfonds' om de benodigde gelden bijeen te brengen.

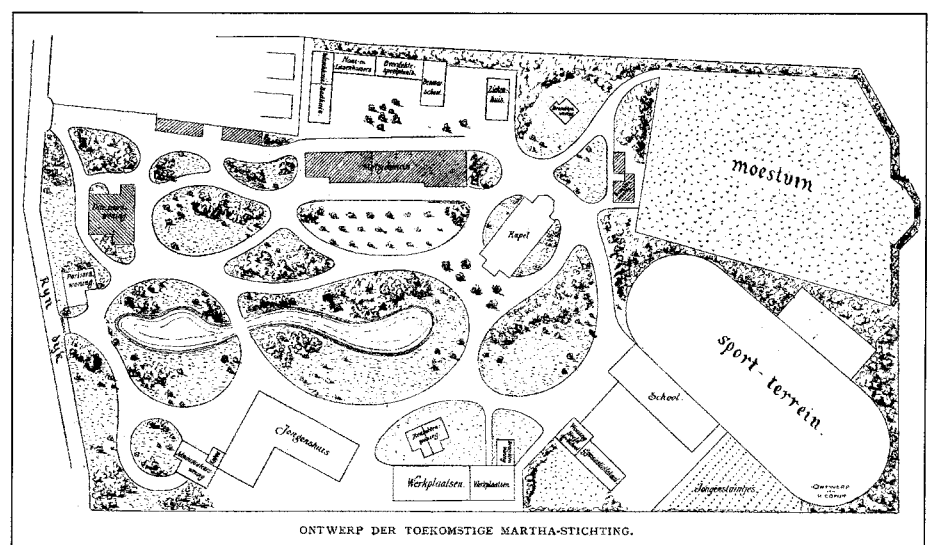
Afb. 46. Ontwerp van de Martha-Stichting aan de Lage Zijde van H. Copijn. Uit: Na Vijf en-Twintig Jaren, Rotterdam 1908, p. 86 (Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).

5. NASCHRIFT

'De Heer heeft gezorgd en zal verder zorgen'. Met deze overtuiging deden bestuur, directeur en medewerkers van de Martha-Stichting hun werk voor de onverzorgde kinderen. Ieder jaar was het weer een kunst om de financiën van dit 'grootste huisgezin van de gemeente' min of meer sluitend te krijgen. Een uitgebreid netwerk van donateurs en schenkers van gelden en/of goederen lag hieraan ten grondslag. De kinderen kwamen ogenschijnlijk lichamelijk niets te kort; de vraag rijst of hun geestelijke opvoeding en begeleiding gebaseerd was op voldoende liefde, tact en wederzijds vertrouwen. Gebrek aan geld om adequate salarissen te betalen was de oorzaak dat het personeel veelal onvoldoende geschoold was om aan deze geestelijke component van de verzorging de juiste professionele inhoud te geven. Vooral

voor kinderen die op oudere leeftijd binnen de stichting werden geplaatst, kon het stichtingsleven als moeilijk tot zeer moeilijk worden ervaren, getuige ook de bijdrage van mw A. Koetsier-van Assendelft.¹⁰³

Toch kan gesteld worden dat er in de eerste vijftientig jaar van haar bestaan, in de Martha-Stichting veel is bereikt. Veel lof en respect komt hierbij toe aan broeder Cornelis Geel, een man die gedreven werd door zijn 'zending', in combinatie met zijn organisatorische talenten en visie. Vele honderden kinderen werden op een volwaardige plaats en positie in de maatschappij voorbereid. Wat zou voor hen het alternatief zijn geweest, zonder hun opvang binnen de stichting? De Martha-Stichting zette bovendien de twee dorpen, die later met Oudshoorn in de gemeente Alphen aan den Rijn zouden opgaan, op de kaart. Over het hele land zwermde de kinderen uit die binnen de stichting een vak geleerd hadden. De stichting leverde daarnaast een belangrijke bron van inkomsten voor de plaatselijke industrieën en middenstand en voorzag deze van relatief goedkope werklouwers, terwijl in menig huishouden een meisje van de stichting in dienst was. In een volgende bijdrage zullen wij de verdere ontwikkelingen van de Martha-Stichting en de lotgevallen van de kinderen vervolgen.

Noten:

1. Correspondentie te richten aan de Redactie van 'De Viersprong', t.a.v. Dr P. Leeflang, Groenord 66, 2401 AG Alphen aan den Rijn, tel. 0172 444322.
2. In: C. Geel, J. Postma en J. Topman, *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn; haar ontstaan en tussentijds bestaan beredacht*, Amsterdam 1894, (archief Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).
3. Onze belangrijkste bronnen komen uit de archieven van het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden) van de Vrije Universiteit te Amsterdam, van het Streekarchief 'Rijnlands Midden' te Alphen aan den Rijn en van de Historische Vereniging Alphen aan den Rijn.
4. P.L. Schram, *Uit de eerste kwart eeuw van de Martha-Stichting (Alphen aan den Rijn)*, Documentatieblad voor de Nederlandse Kerkgeschiedenis van de negentiende eeuw, nr 15, februari 1983, pp. 5-22 (Archief Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).
5. Cornelis Geel, geboren op 12 mei 1835 te Amsterdam; kwam in december 1893 met zijn gezin naar Alphen en verhuisde in 1896 naar Aarlanderveen. Overleed op 5 juni 1907 te Aarlanderveen. Was getrouwd met Johanna Gerardina Rubbers, geboren op 14 februari 1839 te Amsterdam. Zij hadden in hun Alphense periode vijf kinderen (Streekarchief Rijnlands Midden, Alphen aan den Rijn).
6. Peter-Paul de Baar, Een tweede leven voor de Duvelshoek, *Ons Amsterdam*, 44e jaargang, nr 2, pp. 42-46, Amsterdam 1992.
7. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 17.
8. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, pp. 20-21.
9. Johannes Smit, geboren op 26 januari 1846 te Winschoten; was evangelist/hoofd der school in Nieuwveen; verhuisde op 3 april 1884 naar Alphen en werd de eerste directeur van de Martha-Stichting; overleed te Alphen op 17 mei 1884 (Streekarchief Rijnlands Midden).
10. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 21.
11. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 26.
12. Gerardus Abraham Hoozeveld, fabrikant/olieslager te Alphen, in de Hoorn. Geboren op 18 september 1831 te Utrecht; trouwde Catharina Maria Dros, geboren 9 september 1860 te Delft; was onder meer kerkeraadslid van de Hervormde Kerk en lid van de Provinciale Staten: overleed te Ede op 7 augustus 1889. Was tijdens zijn leven directeur van de bekende veevoederfabriek Dros en Hoozeveld te Alphen (Streekarchief Rijnlands Midden).
13. Cornelis Leendert Mense, steenfabrikant, geboren te Klundert 29 januari 1831; getrouwd met Catharina Sibilla Hoozeveld. Kwam in 1879 uit Breda naar Zwammerdam en vertrok vandaar naar Zeist in 1890 (Streekarchief Rijnlands Midden).
14. Jan Sasse, arts te Nieuwveen, geboren 6 april 1830 te Norg, Drenthe; overleden te Nieuwveen 7 maart 1916 (Streekarchief Rijnlands Midden).
15. Schram, p. 9.
16. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 79.
17. Waarschijnlijk doelde Geels hier op het veelvuldig voorkomen van runder-tuberculose bij kinderen op het plateland door het drinken van besmette melk; dat uitte zich vooral in gezwollen lymfeklieren en fistels.
18. Schram, p. 9.
19. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 23.
20. Nicolaas Dirk Kemink, neef van Gerardus Abraham Hoozeveld; geboren te Utrecht op 23 juli 1858, van beroep stoomoliefabrikant. Trouwde met Catharina Maria Dros, nadat deze in 1889 weduwe was geworden van G.A. Hoozeveld. Overleed te Utrecht op 15 december 1907 (Streekarchief Rijnlands Midden).
21. A.W. Voors, *Na veertig jaar, een en ander uit de geschiedenis van en het leven in de Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, overdruk uit de Marthakalender voor 1923, p. 5, Alphen aan den Rijn 1923.
22. Maandblad 'Onze Kinderen' van de Martha-Stichting voor onverzorgde kinderen, Alphen augustus 1886.
23. Schram, p. 13.
24. Margrie van Leeuwen, geboren 29 mei 1852 te Nieuwkoop, weduwe van Johannes Smit. Hetrouwde op 4 mei 1893 met Johannes Kroon en vertrok die dag naar Amerongen (Streekarchief Rijnlands Midden).
25. C.W. Pohlman, in: *Na vijftien jaar, 1883-1908*, Bestuur van de Martha-Stichting, Rotterdam 1908 (archief Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).
26. Gerrit Jan van Apeldoorn, geboren op 16 september 1855 te Apeldoorn. Kwam in december 1884 naar Alphen vanuit Amsterdam waar hij onderwijzer was. Vertrok in december 1887 met zijn gezin naar Ermelo (Streekarchief Rijnlands Midden).
27. Schram, p. 13.
28. Het betreft Geertruida Cornelia Maas, geboren op 3 augustus 1860 te Hoogland. Zij kwam in maart 1886 naar Alphen vanuit Amsterdam en werd medewerker in de Martha-Stichting.
29. Schram, p. 14.
30. Gerrit Hendrik Frans de Haas, geboren op 3 november 1834 te Rotterdam. Was getrouwd met Catharina de Koster, geboren op 15 mei 1831 te Rotterdam. Kwam in januari 1888 met zijn gezin naar Alphen vanuit Rotterdam en vertrok in mei 1890 naar Olst (Streekarchief Rijnlands Midden).
31. Schram, p. 15.
32. Johannes Christinus Renden, geboren op 20 juni 1861 te Ommen. Kwam in mei 1887 naar Alphen vanuit Amsterdam waar hij bediende/wasbaas was. Trouwde op 5 juli 1888 met Neeltje van Leeuwen, geboren op 15 oktober 1859 te Nieuwkoop en zuster van de weduwe Smit; zij was dienstbode in Nieuwveen voordat ze in november 1884 naar Alphen kwam voor een baan binnen de stichting. Het echtpaar vertrok in 1894 naar Amsterdam (Streekarchief Rijnlands Midden).
33. Ds J.G. Smitt (1846-1908); was predikant van de Gereformeerde Kerk onder 't Kruis te Amsterdam, die hij in 1878 omzette in een Evangelische Gemeente en die in 1881 een Vrije Evangelische Gemeente werd. In 1883 werd hij vice-president van de Martha-Stichting en in 1893 president als opvolger van Cornelis Geel.
34. Voors, p. 7.
35. Zie de bijdrage van G.H.K. Seibels, verder in dit nummer van 'De Viersprong'.
36. Schram, p. 15.
37. Uit: 'Onze kinderen', maandblad van de Martha-Stichting voor onverzorgde kinderen, Alphen november 1886.
38. Ibidem, oktober 1886.
39. Ibidem, september 1887.
40. De Rijnbode, 13 september 1885 (Streekarchief Rijnlands Midden).
41. Schram, p. 12.
42. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 79.
43. Schram, p. 16-17.
44. Jacob Groninger, geboren op 3 mei 1851 in Zuid- en Noord-Schermer. Kwam in januari 1890 naar Alphen als gemeente-veldwachter (Streekarchief Rijnlands Midden).
45. De Rijnbode, 20 december 1885, 17 oktober 1886, 31 oktober 1886 en 21 november 1886 (Streekarchief Rijnlands Midden).
46. Schram, pp. 9-10.
47. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, pp. 32-33.
48. De Rijnbode, 3 juli 1892 (Streekarchief Rijnlands Midden).
49. De Rijnbode, 1 juni 1884 (Streekarchief Rijnlands Midden).
50. De Rijnbode, 25 september 1887 (Streekarchief Rijnlands Midden).
51. De Rijnbode, 15 juli 1888 (Streekarchief Rijnlands Midden).
52. De Rijnbode, 6 juli 1890 (Streekarchief Rijnlands Midden).
53. De Rijnbode, 15 november 1891 (Streekarchief Rijnlands Midden).
54. De Rijnbode, 22 februari 1893 (Streekarchief Rijnlands Midden).
55. De Rijnbode, 15 januari 1893 (Streekarchief Rijnlands Midden).
56. De Rijnbode, 21 februari 1894 (Streekarchief Rijnlands Midden).
57. De Rijnbode, 16 augustus 1885 (Streekarchief Rijnlands Midden).
58. Dril: met schuine strepen en ribben geweven stof, o.a. voor handdoeken, ondergoed en broeken.
59. De Rijnbode, 11 december 1887 (Streekarchief Rijnlands Midden).
60. Schram, p. 11.
61. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 62-64. Ten behoeve van de leesbaarheid zijn in de citaten enkele woorden of zinnen aangepast.
62. *De Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn*, p. 65-78.
63. De Rijnbode, 24 oktober 1894 (Streekarchief Rijnlands Midden).
64. Schram, p. 18.
65. De Rijnbode, 21, 28 en 31 oktober 1894 (Streekarchief Rijnlands Midden).
66. Ds C.W. Pohlmann, Luthers predikant te Delft, in: *Na vijf-en-twintig jaren, 1883-1908*, p. 48, aangeboden door het bestuur der Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn, Rotterdam 1908 (Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).
67. De Rijnbode, 7 april 1895 (Streekarchief Rijnlands Midden).
68. G.P. van Muijen, *De Raadbuisstraat en zijn bewoners III*, in 'De Viersprong', uitgave van de Historische Vereniging Alphen aan den Rijn, 15e jaargang, nr 55, p. 33, Alphen aan den Rijn 1998.
69. Cornelis Geel Jr, geboren op 14 juli 1872 te Amsterdam. Woonde met zijn ouders achtereenvolgens in Amsterdam, Alphen en Aarlanderveen; verhuisde in 1899 terug naar Alphen. Trouwde in 1899 met Dina Geertruida van Kregten, geboren op 3 april 1871 te Winschoten; zij kwam toen naar Alphen vanuit Deventer (Streekarchief Rijnlands Midden).
70. De Rijnbode 23 januari 1895 (Streekarchief Rijnlands Midden).
71. De Rijnbode, 19 februari 1896 (Streekarchief Rijnlands Midden).
72. De Rijnbode, 17 juni 1900 (Streekarchief Rijnlands Midden).
73. De Rijnbode, 15 juni 1904, 23 april en 21 mei 1905 (Streekarchief Rijnlands Midden).
74. De Rijnbode, 7 april 1895, 5 september 1897, 6 februari 1898 (Streekarchief Rijnlands Midden).
75. De Rijnbode, 14, 25 en 28 augustus 1895 (Streekarchief Rijnlands Midden).
76. De Rijnbode, 7 september 1898 (Streekarchief Rijnlands Midden).
77. De Rijnbode, 25, 27 en 31 mei 1896 (Streekarchief Rijnlands Midden).
78. De Rijnbode, 12 juli 1896 (Streekarchief Rijnlands Midden).
79. De Rijnbode, 19 en 26 februari 1902 (Streekarchief Rijnlands Midden).
80. Schram, p. 18.
81. De Rijnbode, 30 november en 4 december 1898 (Streekarchief Rijnlands Midden).
82. Henk Dinkelaar en Ad de Kok, *Het Park Rijnstroom en de Marthastichting*, in: *Op pad in Rijnstroom en Beerendrecht*, p. 79, Stichting Rijnlandse Historiën, Alphen aan den Rijn 1992.
83. De Rijnbode, 6 augustus 1899. B. Bijlsma, onderwijzer, geboren op 24 december 1867 te Welsrijp, Friesland; kwam op 21 april 1897 uit Rotterdam naar Alphen (Streekarchief Rijnlands Midden).
84. De Rijnbode, 22 juli 1905 (Streekarchief Rijnlands Midden).
85. G.P. van Muijen, 'De Viersprong', nr 55, p. 33, 1998. Akte, notaris J.C. Spruyt, nr 117, 1906.
86. De Rijnbode, 4 november 1906 (Streekarchief Rijnlands Midden).
87. *Na vijf-en-twintig jaren, 1883-1908*, p. 54; De Rijnbode, 1 september 1907 (Streekarchief Rijnlands Midden).
88. Schram, p. 21.
89. Schram, p. 21.
90. Schram, p. 20.
91. De Rijnbode, 15 juli 1906 (Streekarchief Rijnlands Midden).
92. Antonie Wouter Voors, geboren op 14 augustus 1868 te Utrecht. Was getrouwd met Johanna Sophia Middendorp, geboren op 28 maart 1872 te Amsterdam. Samen hadden ze zes kinderen. In oktober 1907 kwam hij met zijn gezin naar Aarlanderveen vanuit Weststellingwerf (Streekarchief Rijnlands Midden).
93. Schram, p. 22.
94. De Rijnbode, 2 oktober 1907 (Streekarchief Rijnlands Midden).
95. De Rijnbode, 6 september 1908 (Streekarchief Rijnlands Midden).
96. *Na vijf-en-twintig jaren, 1883-1908*, aangeboden door het Bestuur der Martha-Stichting te Alphen aan den Rijn, Rotterdam 1908. Redevoeringen die op 2 september 1908 werden uitgesproken, een kort overzicht van de geschiedenis van de stichting en een kijkje in de gebouwen. (Historische Vereniging Alphen aan den Rijn).
97. Dr J.Th. Visser (1857-1932), Hervormd predikant te Amsterdam en Rotterdam, mede-oprichter van het Christelijke Nationale Werkmansverbond, lid van de Tweede Kamer voor de CHU en President van het bestuur van de Martha-Stichting; werd in 1918 de eerste minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.
98. De Rijnbode, 6 september 1908 (Streekarchief Rijnlands Midden).
99. Johan Herman Wensink of Wensinck, geboren op 22 februari 1854 te Zutphen. Kwam in 1898 vanuit Nijkerk naar Alphen en was daar predikant van de Nederlandse Hervormde Kerk (Streekarchief Rijnlands Midden).
100. *Na vijf-en-twintig jaren, 1883-1908*, p. 58-77.
101. *Na vijf-en-twintig jaren, 1883-1908*, p. 67-77. Ten behoeve van de leesbaarheid zijn enkele woorden of zinnen aangepast, c.q. weggelaten.
102. *Na vijf-en-twintig jaren, 1883-1908*, p. 78-82.
103. Mw A. Koetsier-van Assendelft: *Leven in de Martha-Stichting*, in: 'De Viersprong', nr 57, pp. 85-89, Alphen aan den Rijn november 1998.

G.H.M. Seibels¹

Geachte Heer Directeur,

In het archief van het Historisch Documentatie Centrum voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme (1800 tot heden), Vrije Universiteit, Amsterdam vonden wij een brief van G.H.K. Seibels uit 1937, die gericht was aan de toenmalige directeur van de Martha-Stichting. Dhr Seibels verbleef van 1884 tot 1895 als 'verpleegde' binnen de stichting en besloot ruim veertig jaar later zijn herinneringen daaraan op schrift te stellen. Omdat die herinneringen betrekking hebben op de periode die hiervoor werd beschreven, laten wij hieronder de brief in enigszins verkorte vorm volgen. Alleen de gegevens van niet in het voorgaande artikel genoemde personen zijn in de noten verwerkt.

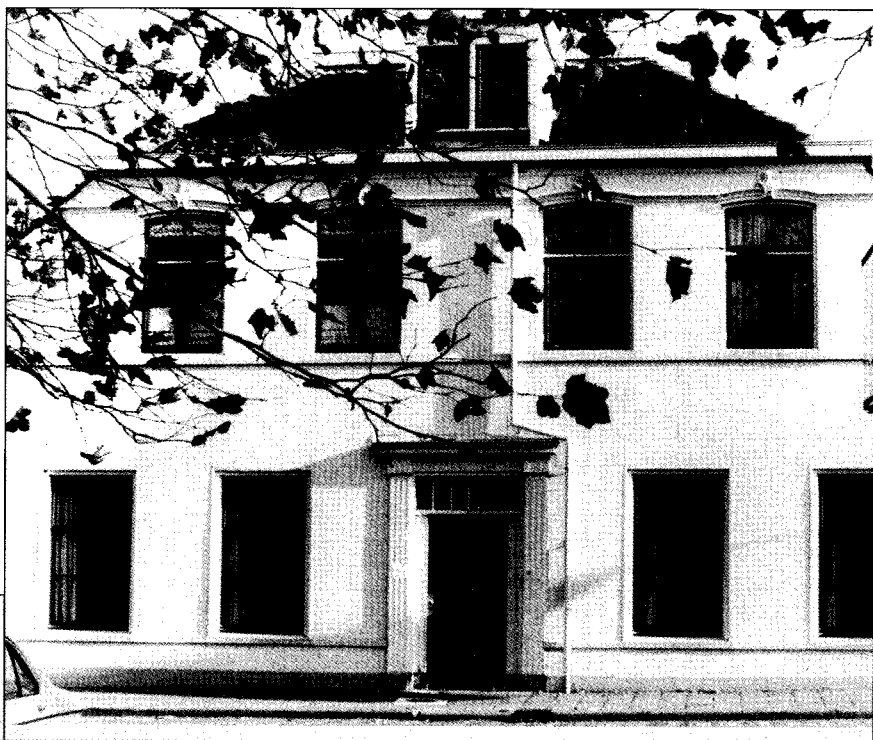
Ondergetekende, die op negenjarige leeftijd in 1884 zijn intrede als verpleegde in de Martha-Stichting deed, op een tijdstip dus dat de Stichting nog in de kinderschoenen stond en de Gestichtsverpleging nog zeer primitief was, vooral omdat de geldmiddelen ook toen veelal ontbraken, zou U gaarne door deze het een en ander uit dien tijd willen mededelen, in de hoop dat hij niet te veel van uw kostbare tijd in beslag neemt. Hij raadt u daarom aan dit schrijven te lezen als u beslist

niets anders te doen hebt en rustig daartoe kunt gaan zitten. Schrijver dezer heeft heden de 62-jarige leeftijd bereikt, is gepensioneerd, woont rustig, zelfs te rustig te Soestdijk en heeft niets anders te doen dan denken en lezen. Waar men vooral veel over gaat denken is de tijd die achter ons ligt, want de tijd die vóór ons ligt is maar beter om niet aan te denken; dus gaan wij maar liever in gedachten terug. We beginnen dus aan onze jeugd; dat is de tijd van geen zorgen, voor de opvoeders des te meer. Hopende dat ondergetekende U Edele niet zal

vervelen, begint hij aldus:

Zoals ik u hierboven schrijf, deed ik in October 1884 mijn intrede in de M.S., dus niet bij het ontstaan der M.S., doch om reden dat ik een goed opmerker en hoorder was van jongs af, kan ik U veel van het begin mededelen. Het ontstaan had plaats in 1882 in Nieuwveen. Daar woonde een Evangelist, een zekere Heer Smit met zijn vrouw en drie kinderen in een huis, zeer ruim. Dat huis is heden ten dage (1937) nog de Johanna of Johannes Stichting. Genoemde Heer

Afb. 1. Julianastraat 86-88. Dit was de eerste vestiging van de Martha-Stichting in Alphen, 1884-1897 (Hist. Ver. 233-1-1A).

Smit was bevriend met zijn ambtbroeder C. Geel te Amsterdam, als ik mij goed herinner (wonende in de) N. Looijerstraat 29 aldaar. De Heer Geel werkte vooral in het armste en een der beruchtste gedeeltes van Amsterdam, de zogenaamde Duvelshoek. Thans staat daar het grootste Bioscooptheater van Amsterdam (Tuschinski). Hij trof daar op zekere dag drie zeer verwaarloosde en onverzorgde kinderen aan, een jongen en twee meisjes. Dit is U vanzelfsprekend bekend, want het staat beschreven op de voorpagina van Uw maandbladje. Hij ontfermde zich aanvankelijk over deze kinderen. Daar hij veel connecties onder de bezittende klasse had, wist hij van laatstgenoemde er enkelen met liefdadigheidszin bereid te vinden de zaak te steunen. Hij stelde zich met zijn ambtbroeder en Zuster Smit te Nieuwveen in verbinding en vroeg deze: 'weet gij raad voor de drie kinderen? Hij was zelf gezegend met zes kinderen en kon ze daarom niet zelf opnemen. De Heer Smit schreef: 'zend mij de kinderen'. Het geschiedde alzoo en de eerste steen voor de latere M.S. was gelegd.

Het aantal kinderen, dat dringend hulp nodig had, werd steeds groter; deze bracht men steeds bij broeder Smit te Nieuwveen. Dat werd voor die mensen een hele onderneming, temeer daar deze zelf drie kinderen hadden, twee jongens en een meisje, en de Heer Smit lichamelijk begon te sukken. Zij hadden of namen voor hulp in hun nu grote gezin een al tamelijk bejaarde Heer en Dame in huis, namelijk de Heer Lammers² en mejuffrouw van Loenen.³ De eerstgenoemde had ongelukkig een bochel en was evenals genoemde Dame nogal driftig van aard, De Heer Lammers is nog tamelijk oud geworden in de M.S. en gedurende al dien tijd magazijnmeester geweest, af-

Afb. 2. Het Groote Huis, later Jongenshuis van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde (foto, collectie J.A. Henry).

deling levensmiddelen. Hij heeft in die jaren met de hand heel wat duizenden boterhammen gesneden, gesmeerd en uitgegeven. De eerste jaren was deze Heer daarbij ook nog timmerman, schilder en reparateur op elk gebied.... Had hij dan nog niets anders te doen, dan werd hij naar de eetzaal gestuurd om tijdens het ontbijt op de lieve mannelijke jeugd toezicht te houden. Dan was hij dikwijls te beklagen, vooral met het oog op zijn lichaamsgebrek. Heden verwondert het mij nog dat de man geen beroerte kreeg van kwaadheid, mede met het oog op zijn driftaanvallen. De jongens die dan in zijn handen kwamen, waren niet gelukkig. Mejuffrouw van Loenen was belast met het goederenmagazijn, het opmaken en opbergen van de schone wasch en het uitgeven van deze. Zij was daar alleen-heerseres en oh weel! Wie daar zonder noodzaak kwam of iets deed wat op haar terrein niet naar haar zin was, kwam oogenblikkelijk met haar kleine en driftige handjes in aanraking, zodat wij, jongens en meisjes, nogal tamelijk ontzag voor haar hadden. Liefde ging er van haar niet uit; alleen kon zij ranselen en o!, wat waren wij van klein tot groot blij dat zij rond 1889 vertrok.

Het huis te Nieuwveen werd spoedig te klein; een groter huis was niet aanwezig. Dus gingen Bestuur en Directeur (de Martha-Stichting was inmiddels officieel gevestigd) naar Alphen aan den Rijn en vonden daar een geschikt huis, gelegen aan de Hoge Zijde van den Rijn, schuin tegenover de thans daar staande School met den Bijbel. Dat huis is na de nodige verandering geschikt gemaakt, voor dien tijd tenminste, om er een reeks van jaren met een paar honderd kinderen en personeel in te wonen. Een flink houten gebouw werd in de tuin gebouwd. Dit werd toen ingericht voor eetzaal, speelzaal, gedeeltelijk school, in één woord, voor allerlei doeleinden; naast die zaal was weer een overdekte speelruimte en daarnaast een oud stenen gebouw waarin de wasserij, strijken en mangelinrichting en badgelegenheid waren ondergebracht. Verder was er nog een grote houten schuur. Deze was in gebruik voor eenige varkens en brandstoffen.

Het hoofdgebouw bevatte de parterre met een brede gang van de tuinzijde

naar de straatkant. (Hier waren de directeurswoning (één kamer), de personeelskamer, een kleinere kamer voor provisie en broodsnijkamer (dhr Lammers), een babykamer en naaikamer, de keuken en de trap naar boven. De directeursfamilie sliep in de zogenaamde opkamer).

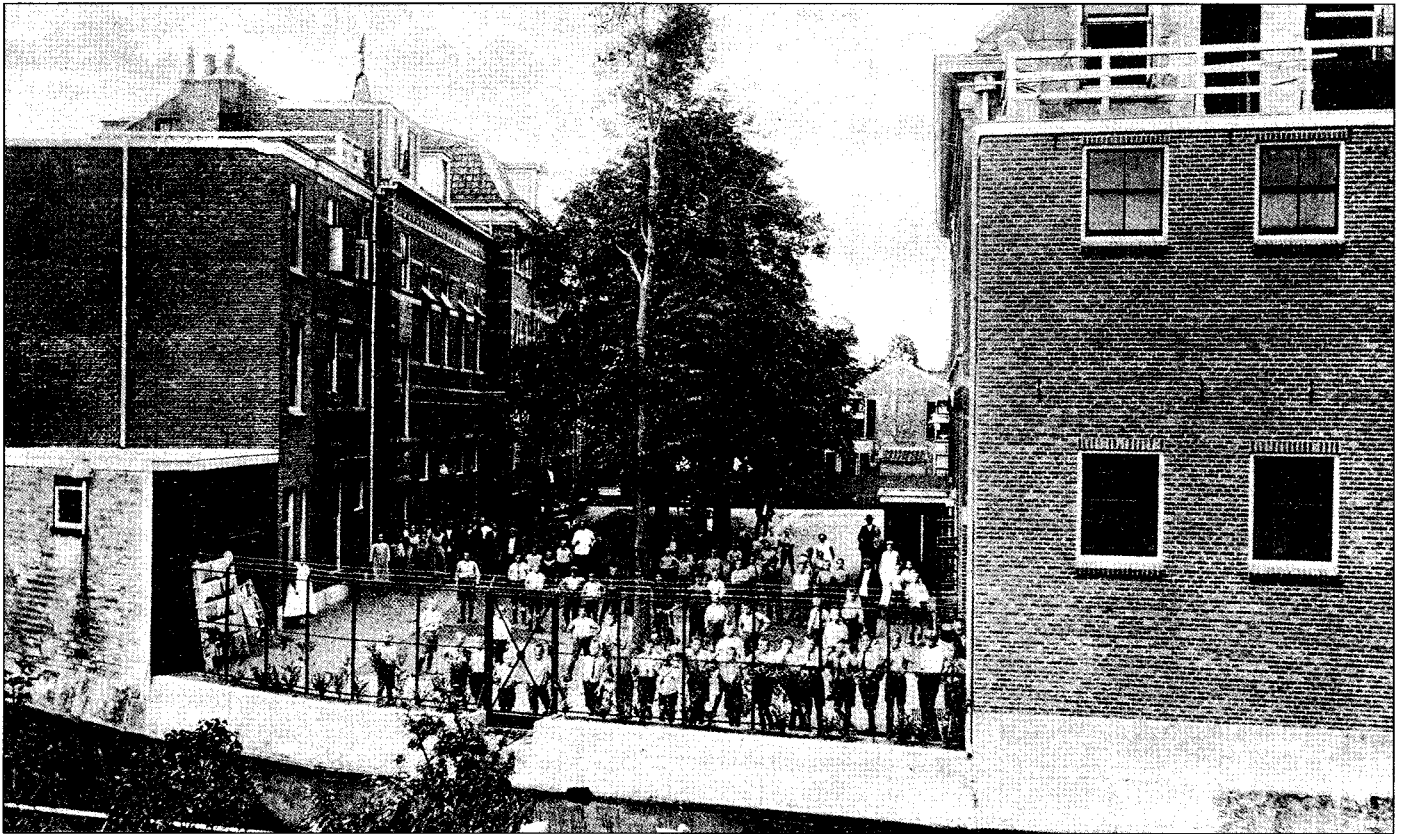
Op de slaatzolder waren gescheiden slaapruintes voor de jongens en de meisjes. Tussen de slaapzalen in was een gangetje waarin een kamertje dat als straf- of martelkamer gebruikt werd. Hierin stond een zinken badkuip voor hen die een ijskoud bad voor straf moesten hebben. (Verder waren op deze verdieping nog enkele slaapkamertjes voor het personeel en een naai- en stopkamer). Deze laatste kamer was tevens verblijfplaats voor herstellende zieken. Gelukkig dat men geen besmettelijke ziekten kreeg in dien tijd, want dan had het er treurig uitgezien. De zieken die er waren, bleven op hun bedden liggen op de betreffende slaapzalen en aangezien er vele kribben waren waar twee persoonjes in sliepen, zoo kon het gebeuren dat één gezonde 's nachts zijn of haar rust doorbracht bij een zieke.

De Directeur zijn gezondheidstoestand ging steeds achteruit totdat op zekere dag Mevrouw Smit de Weduwe Smit werd. Dat werd een zware taak voor die vrouw. Een groot huis met bijna 50 kinderen en haar drie eigen kinderen. De Leider weg, geen adminstrateur meer en personeel veelal ongeschikt voor hun taak. Er kwam echter uitkomst. Een dame, mejuffrouw Marie Drost⁴ uit Nunspeet, verscheen op het toneel. Een Vrouw, uitermate geschikt voor haar taak. Een echte Vrouwelijke Dictator. Zij was de vrouw die orde en vooral tucht bracht. Dit laatste was hoognodig.... Zij deed echter ook dingen die in dezen tijd in Uw Stichting niet geduld zouden worden. Wat zij met woorden niet gedaan kon krijgen, deed zij met haar pantoffel....

Het Bestuur nam toen een tijdelijke Directeur, tevens adminstrateur, in dienst. Dat was de Heer Polsma uit Nieuwkoop. Ik denk dat deze Heer ook Evangelist was, want een dag of drie per week bracht hij een bezoek aan ons tehuis en nam dan 's morgens de Godsdienstoefening waar. Hoogstens duurde deze toestand ruim een jaar. Toen werd er een nieuwe

Directeur benoemd. Deze Heer, genaamd de Heer van Apeldoorn, een voormalige onderwijzer uit Amsterdam, bracht het spreekwoord in toepassing: 'Nieuwe Heren, Nieuwe Wetten'. Hij was het evenbeeld van mejuffrouw Drost, ook een echte Dictator. Hij dwong alles met zijn blik en woorden af en was een man van plicht en orde. Hij wist alles te dwingen en wat hij niet kon dwingen, dan kwam de beul mejuffrouw Drost, die op dat badkamertje boven net zoo lang ranselde totdat de Directeur en haar wil wet waren. De gevolgen hiervan waren dat wij, jongens en meisjes, eenige dagen staande de boterham moesten opeten om de eenvoudige reden dat men niet kon zitten vanwege het defecte zitvlak. Sommige jongens en meisjes komt zoo'n kastijding in hun volgend leven ten goede. Ik ben thans 62 jaar en al 42 jaar uit Uw tehuis en ben niet kwaad op die Vrouw, die ons toen zoo zwaar kastijdde. In latere jaren, ongeveer 1889, is zij naar Amerika vertrokken en heeft met een buitenlands verlof de Stichting in 1891 of 1892 nog eens een bezoek gebracht. Zij werd toen met gejuich ontvangen, doch tevens dachten wij dan aan de blauwe plekken, U weet wel waarzoo.

De Directeur, de Heer van Apeldoorn regeerde tot ongeveer 1888. Hij veranderde zeer veel. Een eigen school bestond niet. Wij gingen op de Dorpsschool met den Bijbel. Dat was een zeer oud gebouw en door die honderden Gestichtskinderen spoedig te klein. Een klas moest dan ook in de houten eetzaal ondergebracht worden. In 1886 werd de nieuwe Christelijke School, die er ten heden dage nog staat, geopend. De Heer van Apeldoorn was voormalig onderwijzer en zag spoedig in dat er op het gebied van huisvesting en ook onderwijs nodig verandering moest komen. Deze kwam eerder dan iemand verwacht had. De ruimte in het oude huis werd te klein, de hygiënische orde kwam in het gedrang, het onderwijs moest in andere banen worden gebracht. Het aantal verpleegden was zoo langzamerhand tot ongeveer 200 gestegen. Er werd met financieel krachtige Vrienden van de Stichting raad gehouden met gevolg dat er grond gekocht werd naast de nieuwe Christelijke School. De gedenksteen in de voorgevel van

Afb. 3. Links het Groote Huis, rechts het schoolgebouw van de Martha-Stichting aan de Hoge Zijde. Op de voorgrond loopt het Omleidingskanaal (foto, collectie J.A. Henry).

het nieuwe gebouw, (thans het oude jongenshuis) werd in April 1886 door het Bestuur der Martha-Stichting gelegd. De toenmalige President, de Heer C. Geel, verrichtte die plechtigheid en wij, verpleegden, zongen met ons grote zangkoor onder leiding van de Heer van Apeldoorn Psalm 68, vers 10. Daarna riep de President 'Eben Haëzer.'⁵ Het nieuwe huis werd op 17 november 1886 ingewijd. Dien dag was een feestdag voor allen. De Heer van Apeldoorn, die al reeds in het oude huis met een van het Vrouwelijk Personeel, mejuffrouw Houtman,⁶ huwde moest in dat oude huis zijn eerstgeborene spoedig van daaruit grafwaarts dragen. Het nieuwe huis was een heele verbetering.....

Drinkwater echter ontbrak geheel. Dit haalde men maar uit de vaart welke achter het huis omliep, een zijtakje van den Rijn. Later is op het terrein een welpomp geslagen, doch dat water smaakte vreselijk roestig dat wij het eerstgenoemde water prefereerden. Vóór wij het nieuwe huis betrokken, was er nog een zekere Heer Lindhout⁷ op het tapijt gekomen. Deze nam

naast de Heer van Apeldoorn het dagelijks bestuur waar. Hij was administrateur en surveillant bij de jongens. Deze Heer was zeer geschikt en een goed voorganger. Hij is jaren later nog de voorganger in de Evangelische Gemeente te Amsterdam geworden als opvolger van dominee Smitt, in de Weteringkerk in de Weteringstraat aldaar. Genoemde dominee Smitt was in leven naast de Heer C. Geel Sr een bestuurslid van de M.S.

Het jaar 1887 bracht alweer veel verandering in het leven van de M.S. De Directeur van Apeldoorn wilde het onderwijs liever in eigen beheer nemen. Hij vormde zelf een klas, bestaande uit de grotere meisjes en jongens, waarin hijzelf onderwijs gaf. Op den duur liep dat vast omdat de Directeur zijn eigen werk daardoor vast en zeker in de war liep. Er werd naar een schoolhoofd uitgezien en deze verscheen dan ook op zekere dag. een zekere Heer Postma werd benoemd als hoofd der school van de M.S. Deze Heer moest de school geheel inrichten. Schoolbanken moesten aangeschaft worden enz enz. De oude houten eet-

zaal van het oude huis werd ingericht als school; deze was echter te klein en zoo geschiedde het dat er tevens nog een inwonend onderwijzer moest benoemd worden, welke een klas kreeg toegewezen in het nieuwe huis, in de rechtse benedenzaal. Ik meen dat deze onderwijzer Jansen⁸ heette. Deze Heer is in latere jaren nog gehuwd met eene mejuffrouw Vermeulen, ook een onderwijzeres of een vrouwelijk lid van het Personeel. Dat Huwelijk is in de M.S. voltrokken, ik meen door een der Predikanten uit het Bestuur.

Voor het toenmalige Schoolhoofd Postma was geen woongelegenheden met zijn gezin in de M.S. zoodat hij kwam te wonen op een bovenhuis gelegen over het Raadhuis op het Dorp. Tijdens deze gebeurtenissen kwam er door de bemoeienissen van de Heer C. Geel weer een nieuwe en grote figuur op het toneel. Eene zekere Heer Renden werd aangesteld als leider voor de waschinrichting der M.S. Hij was een oud-zeeman, zeer bekwaam in alle werkzaamheden en een goede organisator. Van deze Heer ging zoveel kracht uit, niet alleen met zijn vuisten

die hij op ons jongens liet neerdalen. Mijn opvatting over deze man is altijd geweest dat hij in alle opzichten een bekwaam man was. Toen hij ongeveer één jaar in de M.S. was, nam of kreeg Directeur van Apeldoorn zijn ontslag met nog enig personeel. Mejuffrouw van Loenen, die oude nijdas, ging met de Heer van Apeldoorn mee. Dit alles geschiedde omstreeks 1888.

Ik schreef U hiervoren dat de Heer Renden een reuze bekwaam man was. Hij reorganiseerde niet alleen op zijn eigen terrein. De wasserij werd geheel volgens dien tijd inwendig verbouwd en wat voornamelijk nodig was, de zolder waar de wasch gedroogd moest worden werd voorzien van stoomverwarming, iets nieuws in dien tijd maar afdoende. De wasserij stond onder leiding van mejuffrouw Neeltje van Leeuwen, een zuster van de oude Directrice, de Weduwe Smit, die nog altijd in het oude huis woonde en belast was met de baby's en andere kleine kinderen; ook de zieken verzorgde zij, waar het een eenige Vrouw was. Het oude huis werd toen genoemd het 'moederhuis'.

Voor de Heer van Apeldoorn kwam in dien tijd een andere Directeur, een zekere Heer de Haas. De Heer de Haas heeft het ongeveer twee jaren als Directeur uitgehouden.... Veel ging er van die Directeur niet uit. Hij reorganiseerde op zijn manier, doch naar ik geloof, niet naar den zin van het Bestuur en het kostte alles veel geld waar de M.S. niet ruim in zat. Hij had, meen ik, in den Heer Renden die zich zoo langzamerhand in alles inwerkte, geen grote medewerker. In alle geval, deze Directeur nam of kreeg ook zijn ontslag. Later ging ook steeds het praatje dat Renden twee Directeuren had weggejaagd. Dit waren vanzelf praatjes, doch een feit is het dat de M.S. Directeurloos was en dat een heele tijd bleef.

Genoemde Heer Renden, zeer bekwaam op alle gebied, trok zo langzamerhand zijn wasserij-pakje uit en begon de leiding van de dagelijkse dienst zelf in handen te nemen. Hij zal daartoe wel uit Amsterdam (van de heer C. Geel Sr) een mandaat gekregen hebben. Hij huwde onderwijl mejuffrouw Neeltje van Leeuwen (op 5 juli 1888).... Dit huwelijk werd, meen ik, ook in de

M.S. voltrokken. Uit dit Huwelijk is een tweeling in de M.S. geboren, doch het dochtertje was binnen het jaar van hun weggenomen. De jongen, Barend Renden,⁹ is thans een bekwaam musicus, wonende te Utrecht en medewerker van het Utrechts Stedelijk Orkest. Vader en Moeder Renden kregen alzoo de leiding in de M.S. Voor ons zijn het de beste en genoegelijkste jaren in de M.S. geweest. Hij was een man die uitstekend geschikt was om met Personeel en jongens om te gaan. Hij was de man onder wiens bewind het schoolgebouw tot stand kwam, zoodat de familie Postma een nieuwe woning boven die school kon betrekken. (Vervolgens noemt de briefschrijver een aantal namen: de bekwame en populaire mejuffrouw Dora Bahlman,¹⁰ hoofd van de naaikamer, die tevens een dochter¹¹ had welke in de M.S. verpleegd werd; de kleermaker, de Heer Snel;¹² mejuffrouw Tina Aries,¹³ hoofd van het magazijn voor kleding en linnengoed en de Heer Cadée,¹⁴ hoofd van de keuken). Ook alweer een gestrande zeeman, een Weduwnaar en in bezit van nog drie kinderen waarvan de jongste ongeveer twee jaar oud, thans op de huidige dag tot Uw inwoners behoort. Het is de bekende Jan Cadée. Zijn vader kwam in 1888 in de M.S. en is daar tot zijn dood gebleven. Cadée Sr was tevens loodgieter en zinkwerker. Op dat gebied heeft hij zich die jaren dan ook zeer verdienstelijk gemaakt. De 'oude Cadée', zooals wij hen altijd noemden, is in 1889 of 1890 nog weer gehuwd met een keuken- of wasserij-hulpster (naam vergeten);¹⁵ zij had maar één oog. Dat was het derde Huwelijk in de M.S. Wat heeft die man maar kort plezier van die Vrouw gehad; toen in 1892¹⁶ de Cholera in Nederland uitbrak, waarvan de M.S. niet gespaard bleef, viel de Vrouw van Cadée als eerste slachtoffer. Verder waren er meer gevallen, doch zij bleef het enige slachtoffer).

Onder Renden zijn bewind kwam, wat zeer nodig was, een pompinstallatie met persleiding tot stand. Deze pomp zoog het water uit de vaart die achter het gebouw (jongenshuis) loopt en perste dit water gelijk naar boven waar het op de middenzolder in twee houten vaten werd opgevangen en zoo door leidingen liep naar de waschbak-

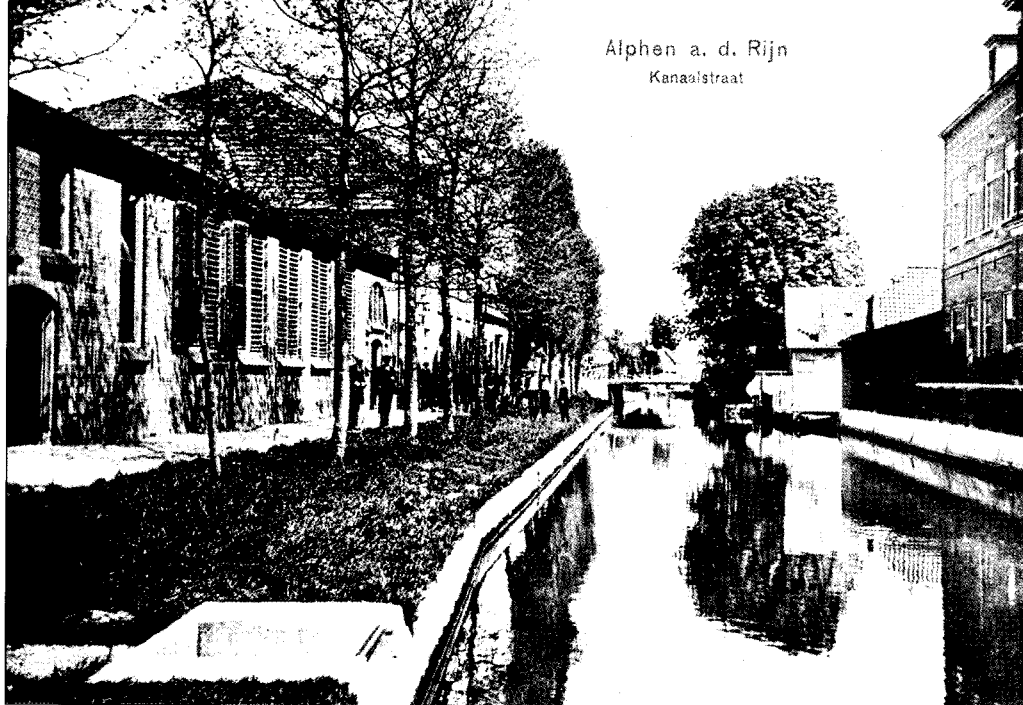
ken op de slaapzalen. Dit was een heele verbetering want het waschwater ontbrak op de slaapzalen. In 1888 of 1889 kwam er ook een verzakking in de beide zijvleugels. (De schrijver beschrijft vervolgens de herstelwerkzaamheden en de uitbreiding die het jongenshuis gelijktijdig onderging). Door Renden kwam ook het muziekcorps, genaamd 'Euphonia', tot stand. Veel geld was daarvoor nodig maar de Heer Renden wist de weg, zoodat er na enige weken twintig muziekinstrumenten konden worden besteld. Ondergetekende heeft nog tot zijn vertrek een der Trombones bespeeld. Het Corps kwam onder leiding van den Heer Markx, een bekwaam musicus te Alphen. Met dit muziekgezelschap heeft de Stichting dien tijd veel genoe-gen beleefd. De menschen waren toen niet veel gewend. Grammofoons en radio bestonden niet. De Stichting bezat één orgel, dus U begrijpt dat het wat was toen dat fanfarecorps tot stand kwam.

En wat was de oorzaak van de oprichting van dat corps? In 1891 of 1892 hadden wij een jaarfeest waar de Christelijke Muziekvereniging 'Obadja'¹⁷ uit Rotterdam voor overkwam om dat feest op te luisteren. Dat viel erg in den smaak en zoo geschiedde het dat de M.S. binnen het jaar een muziekcorps had, naast het gemengde zangkoor onder leiding van den Heer Postma. Toen dat Corps eenmaal iets presteerde, trokken wij er onder leiding van den Heer Renden steeds op uit..... Het muziekgezelschap en het zangkoor trokken van dorp tot dorp en van stad naar stad. Met veel onkosten ging dat gepaard en mogelijk viel er weleens een stropje te boeken. De hoofdzak was echter dat er voor de M.S. veel propaganda gemaakt werd, zoodat de ontvangsten de stroppen dikwijls overtroffen en wij medewerkers er een heerlijke tijd door beleefden. Het geschiedde dat wij op Maandagavond te Amsterdam speelden, Dinsdags in Delft en Donderdagavond te Gouda. Mooi was het niet altijd, want er werd nog wel eens valsch gespeeld, doch het dankbare publiek van dien tijd vergaf ons dat gaarne en hilde tranen met tuiten als het zangkoor, waartoe ook de muzikanten behoorden, weer een aan-doenlijk lied hadden gezongen.

Zoo naderde het jaar 1893. De President der M.S. {C. Geel Sr}, die niet zoo jong meer was, legde deze Bestuursfunctie neer en werd benoemd tot Directeur van de M.S. Hij moest dus met zijn grote gezin verhuizen van Amsterdam naar Alphen... Of de Heer Renden, die Heer en Meester in de M.S. was geworden, zich niet kon verenigen met de inzichten van den Heer C. Geel Sr of dat de Heer Renden zich achteruitgedrongen gevoelde, het boterde niet; dat bemerkten wij wel drommels goed. Op zekere dag deelde de Heer Renden ons, de oudere jongens waar hij erg kameraadschappelijk mede omging, mede dat hij en zijn vrouw benoemd waren tot Directeur en Directrice van het Hervormde Diaconie Weeshuis te Amsterdam. Voor ons allen en vooral voor de oudere jongens en meisjes was dit een groote slag. Hij had ons een weinig verwend dus U kunt zich begrijpen wat het zeggen wilde toen die bewindvoerder heenging.

Jarenlang heb ik hem nog dikwijls te Amsterdam bezocht en de vriendschapsband aangehouden....

Toen de Heer C. Geel Sr dan in 1893 het Directeursambt aanvaardde, werd er vanzelfsprekend veel veranderd. De Heer Geel had heel andere inzichten

Afb. 4. Het Omleidingskanaal om Alphen met op de achtergrond de Postbrug tussen de Julianastraat en de Wilhelminalaan. Links de Kanaalstraat met de gebouwen van drukkerij Samsom; rechts het Groote Huis, later Jongenshuis van de Martha-Stichting (Hist. Ver. 194-2-9).

dan zijn voorgangers. Het reizen en trekken van muziek en zang was afgelopen. Hij hield niet van dat 'timmeren langs de weg'¹⁸. Ook van de populaire muziek die wij speelden naast de gewijde, was hij geen vriend. Wij mochten alleen de kerkdienst 's Zondagsmorgen nog begeleiden en verder was

alles uit. De animo ging er af en tenslotte de instrumenten in de kast. De Heer C. Geel's middelste zoon werd administrateur en is dat gebleven tot dezen dagen, October 1937. Met zijn weggaan is er een zeer oude periode in het bestaan der Martha-Stichting afgesloten. In 1895 werd de oude Buitenplaats Rijnstroom aangekocht, waarheen het grootste gedeelte der M.S. werd overgebracht. Op 6 maart 1895 verliet ik voorgoed de M.S. en werd ingelijfd bij het vierde Regiment Infanterie te Leiden als militien. Vaak ben ik nog, eerst als soldaat, later als korporaal en eindelijk als sergeant, in de M.S. op bezoek geweest en ben daar altijd hartelijk ontvangen. De vele oud-verpleegden-dagen, eens per jaar op Hemelvaartsdag en ingesteld door Dominee Voors, en niet te vergeten het zilveren jubileum eenige jaren geleden, liggen nog versch in het geheugen.

Hiermede is mijn kroniek van het begin van de M.S. afgelopen en ik hoop dat het in gunstige zin zal worden ontvangen, met de wensch dat het de M.S. in de toekomst goed zal gaan. {In een naschrift voegt dhr Seibels aan deze brief toe dat hij zijn indrukken over de opvoeding in de Martha-Stichting zou doen volgen. Deze zijn echter niet in het archief aangetroffen}.

Noten:

1. G.H.M. Seibels staat in het bevolkingsregister van Alphen als Hendrik Gerardus Martinus Seibels; werd geboren op 21 januari 1875 te Amsterdam, kwam in Alphen op 15 oktober 1884 en verliet de Martha-Stichting op 6 maart 1895, dus op twintigjarige leeftijd.
2. Gerit Lammers, geboren op 9 augustus 1833 te Amsterdam; kwam met broeder Smit mee uit Nieuwveen in april 1884; verhuisde met de Martha-Stichting mee naar Aarlanderveen op 1 juni 1897 en overleed aldaar op 5 juni 1898.
3. Hendrika van Loenen, geboren op 13 december 1834 te Meppel; kwam met broeder Smit uit Nieuwveen mee naar Alphen in april 1884 en vertrok naar Ermelo op 4 augustus 1888.
4. Maria Wilhelmina Drost, geboren 11 maart 1857 te Ermelo; kwam met broeder Smit mee uit Nieuwveen naar Alphen in april 1884; vertrok 7 september 1887 naar Ermelo.
5. Eben-Haëzer: steen der hulpe.
6. Volgens het bevolkingsregister van Alphen trouwde Van Apeldoorn met Geertruida Cornelia Maas, geboren 3 augustus 1860 te Hoogland.
7. Willem Derk Lindhout, geboren op 12 maart 1867 te Beverwijk; kwam op 19 januari 1887 van Zwolle naar Alphen en vertrok op 5 december 1889 terug naar Zwolle.
8. Bedoeld wordt Jacobus Janssen, geboren op 8 juli 1869 te 's Gravenhage; kwam op 17 november 1888 naar Alphen en vertrok op 30 juli 1892 weer naar 's Gravenhage. Hij trouwde te Alphen op 9 augustus 1894 met Barbara Albertina (Alberdina) Vermeulen. Zij werd op 18 juli 1867 te Den Helder geboren en kwam als onderwijzeres op 25 september 1888 uit Rotterdam naar de Martha-Stichting; zij vertrok op haar trouwdag naar 's Gravenhage.
9. Barend Gijsbertus Renden, geboren te Alphen op 11 mei 1889.
10. Wilhelmina Georgina Dorothea (Dorothea Wilhelmina Georgina) Bahlman, geboren op 30 januari 1861 (ook 30 januari 1859 en 20 januari 1854 worden genoemd) te Nordheim; kwam op 24 mei 1886 naar de Martha-Stichting en overleed te Alphen op 16 december 1916, oud 55 jaar.
11. Dorothea Bahlman, geboren op 29 juni 1885 te Amsterdam; kwam op 9 juli 1886 naar de Martha-Stichting en overleed aldaar op 2 februari 1901.
12. Hendrik Snel, geboren op 22 september 1848 te Leiden; kwam op 3 mei 1888 naar de Martha-Stichting en vertrok op 27 mei 1890 naar Olst.
13. Jeltina Aries, geboren op 13 augustus 1866 te Den Helder; kwam op 9 november 1886 vanuit Utrecht naar de Martha-Stichting en vertrok op 18 mei 1900 naar Amsterdam.
14. Het betreft Frederik Cadée, geboren op 1 november 1839 te Veendam. De datum van aankomst in Alphen werd in het bevolkingsregister niet gevonden. Hij werd vergezeld door zijn drie zonen Albert Pieter (1878), Tiddo (1880) en Jan (1885). Jan volgde zijn vader op als kleermaker van de Martha-Stichting.
15. Het betreft Petronella Margaretha van Zanden, geboren op 18 februari 1851 te Den Helder; zij kwam op 1 mei 1891 naar de Martha-Stichting en trouwde op 30 augustus 1894 te Alphen met Frederik Cadée. Zij overleed te Alphen op 23 oktober 1894.
16. Dit moet de cholera-uitbraak van 1894 zijn, toen overigens meer sterfgevallen binnen de Martha-Stichting plaatsvonden.
17. Obadja: aanbieder van Jehova.
18. Kennelijk keurde Geel de populaire muziek en liederen van de kinderen niet goed en wilde daarmee niet naar buiten treden. Zelf timmerde hij op zijn eigen wijze aan de weg met het maandblad, de kalender of door directe benadering van welgestelde sympathisanten van zijn liefdewerk.